MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No : 514
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No : 25

YUNUS EMRE SEMPOZYUMU

Bildiriler

Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
(İstanbul 2 Mayıs 1991)

İstanbul 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No : 514
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No : 25

YUNUS EMRE SEMPOZYUMU

Bildiriler

Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
(İstanbul 2 Mayıs 1991)

İstanbul 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ISBN. 975-400-059-X
Baskı: Fatih Ofset
Tel: 501 28 23

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SUNUŞ

1991 yılının **Yunus Emre Sevgi Yılı** olarak ilân edilmesi dolayısıyla bu anma ve kutlama programına Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü de bir toplantı ile katılmıştır. 2 Mayıs 1991 tarihinde Marmara Üniversitesi'nin Göztepe Kampüsü'nde bulunan Dr. İbrahim Üzümcü konferans salonunda düzenlenen toplantıya Yunus'un birleştirici işlevini göz önünde tutarak üniversitemiz dışından da konuşmacılar davet edilmiştir. Bir davet li konuşmacının dışında hepsi toplantıya katılmıştır.

Bir anma toplantısında yer alan konuşmalar, sorular ve tartışmalar eğer kitap haline dönmezse unutulup gider. Biz, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün, enstitü halini almasından sonra düzenlediği ilk toplantı olduğu için, faaliyetlerimize, Yunus Emre'yi anmakla başlamayı mutlu bir tesadüf sayıyoruz. Ancak bildirileri kitap haline getirmekte geciktik.

Bu kitaba, toplantıda sunulan bildiriler ile -sadece Prof. Dr. Birol Emil sunduğu bildirinin metnini vermemiştir- Beşir Ayvazoğlu'nun 2 Aralık 1992 tarihinde yine üniversitemizde verdiği konferans metni olan "Yunus Emre ve Türk Fikir Hayatı" ile arkadaşımız merhum Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi" isimli yazıları da eklenmiştir.

Bize Yunus'u yeni ışıklar altında gösteren merhum hocamız Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ı toplantı boyunca andık. Yunus Emre'nin modern insanı aydınlatan mısralarına dikkati çeken Mehmet Kaplan'ın bazı yazılarını bu kitaba aynen almayı uygun gördük. "Yunus'un Çağdaş Yorumcusu" adlı yazısında Prof. Dr. Orhan Okay'ın belirttiği gibi Mehmet Kaplan'ın işaretleri, onun öğrencilerine derinden tesir etmiştir. "Hemşehrim Yunus" diye sık sık andığı Yunus Emre'yi anma toplantımızda merhum hocamız da Yunus gibi mânen aramızda idi.

Bu kitabın hazırlanıp yayınlanmasında Dr. Enver Töre' nin emeği vardır. Toplantının gerçekleşmesinde bizi destekleyen üniversitemizin rektörü sayın Prof. Dr. Orhan Oğuz'a, bildirileri sunanlara ve katkıda bulunanlara şükranlarımızı sunarım.

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN
Türkiyat Araştırmaları
Enstitü Müdürü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN-EVİ

İÇİNDEKİLER

Orhan OĞUZ	Yunus Emre	5
Turan ALPTEKİN	Divan Şiirimizin Dinî Tasavvufî Kolu ve Âşık Yunus	9
Müjgân CUNBUR	Yunus ve Türkçemiz	27
Emine GÜRSOY-NASKALİ	Yunus Emre ve Edebiyat Tarihçileri	41
A. Turan OFLAZOĞLU	Kaynak Yunus	47
Günay KUT	Yunus'u Anlamak	53
Mustafa ARGUNŞAH	Gagauz Türkçesi'nde Yunus Emre	67
Amil ÇELEBİOĞLU	Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi	73
Beşir AYVAZOĞLU	Yunus Emre ve Türk Fikir Hayatı	83
İnci ENGİNÜN	Edebiyatçılarımız ve Yunus	93
Mehmet KAPLAN	Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânâsı	109
Mehmet KAPLAN	Mukaddes Uçurum	125
Mehmet KAPLAN	Yunus Emre'den Bir Şiir	127

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE

Prof. Dr. Orhan OĞUZ *

13. yüzyılın derinliklerinden günümüze kadar bütün canlılığı ve diriliği ile sesini duyuran Yunus Emre'nin bu şöhreti, halkının özlemleri, hasletleri ve korkularını kendi diliyle terennüm etmesinden kaynaklanmıştır.

Yunus Emre, halkı ile bütünleşerek; onun duygularını, düşüncelerini temiz Türkçe'si ile dile getirerek, asırları aşarak, günümüze kadar bütün tazeliği ile gelmiştir.

Yunus'u halk o kadar çok benimsemiştir ki; başkalarının, aynı mahlasla yazdığı şiirleri de ona izâfe etmişlerdir.

Onun, ölümlü varlığı, Eskişehir-Sakarya sınırında, -şeyhi Taptuk Emre'nin karşı yörelerinde- Sarıköy'de olmasına rağmen; bir çok yöreler ona, makamlar tesis ederek, başka Yunus'larla onu birleştirerek kendine maletmek istemiştir. Onu âdeta bir veli mertebesine yükseltmişlerdir.

Yunus, Anadolu'nun göbeğinde bütün Türkler'in kalbindedir. Anadolu'da Yunus Emre'yi benimsemeyen, tanımayan hiç kimse yoktur. Yunus Emre'nin şiirlerini okurken halk, onda kendi sesini duyar.

Ona izafe edilen menkabeler ise, toprakla uğraşan, kendi gibi köylü Yunus'ta idealini bulan bir tip çizer.

Bu hikâyelerde de biz halkın beklediği dürüstlüğün, sadakatin, güvenin dile geldiğini görürüz. Bu menkabeler sadece olağanüstünün, kerâmetlerin anlatılması sayılamaz. Halk bunlara kendini ifade eden isteklerini de aktarmıştır.

13. yüzyılın en karışık günleridir. Anadolu karmakarışıktır. Moğol istilâları, zulümler, ölümler sarmıştır her yeri. Her ferdin çektiği ızdıraplar, dayanma gücünün sınırlarını zorlamaktadır. Moğol atlıları geçtikleri yere sadece ölüm, terör değil yoksulluk da

---

* Marmara Üniversitesi Rektörü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

getirmiştir. Elbette bunlar insanları isyana sevketmektedir. İşte Yunus'un şiirleri bu acı tabloların tasviri, anlatımı ile doludur.

Onun, mistik heyecanlarla yanarak huzura kavuşması kolay olmamıştır. Ne yazık ki romanını bilmiyoruz. Onları özet ama en yoğun, en anlamlı şekilde şiirine koymuştur.

Anadolu'yu böylesine yakan, yıkan, harap eden Moğollar'a ve zâlimlere karşı Yunus ne hissetmiştir? Onları da affedecek gücü bulabilmiş midir?

Yaradılmışı hoş gör
Yaradandan ötürü

dediğine göre, hoş görmüş olmalı!

Asırlar sonra insanoğlunun hâlâ sönmeyen yakma, yıkma, öldürme arzusunun sonsuzluğuna bakınca, Yunus bu gücü nereden buldu diye bugünün modern insanı sormaktan kendisini alamıyor. Kim bilir belki affı, acıması azaldığı ve çift ölçütleri kullanma alışkanlığı arttığı için Yunus'un sonsuz müsamahası karşısında ona saygısı büsbütün artıyor.

1991 yılının "Yunus Emre Yılı" olarak bütün dünyada Unesco vasıtasıyla anılması onun dünya görüşünü yaygınlaştıracak mı?

Yunus'un böylesine benimsenmesi, onun görüşlerinin halk arasında da geniş olarak paylaşılmasının en güzel göstergesidir. Müsamahalı ve insanın zayıflıklarını anlayışla karşılamasını bilen Türkler, her seviyede Yunus'u anmışlar, *Mevlit* yazarı Süleyman Çelebi ile birlikte Yunus ilahilerini okumuşlardır.

Her kime ki dervişlik bağışlana,
Kalpi gide pak ola, gümüşlene,
Nefsinden misk ile anber tüte,
Budağından il ü şar yemişlene,
Yaprağı dertli için derman ola,
Gölgesinde çok hayırlar işlene.

diyen Yunus, sadece bereketli bir ağaç gibi kendi yaşadığı günlerde çevresini beslememiştir. Onun dervişlik ağacı asırların ufkunu kaplamış, bugünü de kucaklamıştır.

İnsan haklarından çok bahseden yeni dünya, Yunus'un "yetmiş iki millete bir göz ile bakan" görüşüne henüz erişememiştir.

Türk milleti de onunla birlikte insan haklarını, asırlar boyu derinden derine yaşadığı için, onu bir gösteriş beyannamesi olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ilan etmeye lüzum görmemiştir. İnsan haklarına riayet bizim için hava gibi, içinde yaşadığımız tabii bir şeydir.

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsin, ya nice okumaktır?
Okumaktan mânâ ne? Kişi hakkı bilmektir.
Çün okudun, bilmezsin, ha bir kuru emektir.

Çeşitli yorumlara açık olan bu mısralarda insan haklarının temel prensiplerini bulmaz mıyız? Kendini bilen, başkasını da bilen, değişik ölçütler kullanmayan insanlar, neden insan hakları prensiplerini yazıp ilân etsinler? Yaşamak Türk toplumunda daima yazmaktan üstün tutulmuştur.

Geniş gönüllü Türk milleti, bazan zayıflık sayılmasına yol açan müsamahasını artık ilmî olarak incelemek durumundadır. Zira ilim günümüzde ön plândadır. Türklük âleminin her bakımdan incelenmesi için Marmara Üniversitesi'nde kurulmuş olan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün düzenlediği bu ilk toplantının Yunus Emre hakkında olması mutlu bir tesadüftür.

O Horasan'dan gelen erlerden, asırlara izini vuran kişi, âdeta bir sembol. Onun Azrail'e kafa tutan iradeli şahsiyeti, bu milletin de özelliğidir.

"Canlar ölesi değil" diyen Yunus bize, milletimizin de ölmezliğini haber verir. Bu inançtaki Yunus'u anmakla çalışmalarına başlayan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün de güçlenerek devam edeceğine ve çok yararlı hizmetler vereceğine yürekten inanıyor, saygılar sunuyorum.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DİVAN ŞİİRİMİZİN DİNÎ TASAVVUFÎ KOLU VE ÂŞIK YUNUS

Turan ALPTEKİN*

SUNUŞ

Bu yazı, Yunus divanlarında, birbirinden farklı "Yunus"ların varlığı görüşümüzü ortaya koyma amacı ile, daha önce yayınlamış bulunduğumuz iki makalemizdeki çözüm ve açıklamalara dayanmaktadır.[1] Hece vezni ve dörtlüklerle şiirler söylemiş bir "Yunus Emre" ile, Osmanlı ilk döneminde aruz vezniyle eserler vermiş bir "Âşık Yunus"un ayrı ayrı kişilikler oldukları, önceki makalelerde yeterince izah edilmeğe çalışıldığı için, bu yazıda; Âşık Yunus'un, Divan şiirimizin başlangıç noktasındaki yerinin ne olduğu, sorusu üzerinde durulmakla yetinilmiştir. Ancak; yazımızın amacı, Âşık Yunus'un Divan şiirimizin dinî tasavvufî gelişmesindeki hazırlayıcı rolünü araştırma olmakla birlikte; bu kültürün vaz geçilmez folklorik temeli olarak görünen ilk "Yunus"un zengin imajlı mısraları, sorunun çözümünde, iki şairi birlikte ele almayı gerekli kılmaktadır. Böylece, Âşık Yunus'un, Divan şiirimizin mühim bir kolunu izah etmemize imkân veren "üslub"u ile birlikte; onun küçük manzumelerinden başlayarak, *Risaletü'n-nushiyye*'ye ve Süleyman Çelebi, Nesîmî, Fuzûlî, Niyâzî-i Mısrî, Bursalı İsmail Hakkı ile nihayet Şeyh Galib'e kadar uzanan bir geleneğin, folklorik kaynağı da belirlenmiş olmaktadır.

Yunus şiirlerinin, aşağıda görüleceği üzere, iki büyük divan şâirinin, Nesîmî ve Fuzûlî'nin, dehâsını besleyen etkileri, bu şiirlerin canlı anılarının sürekliliğini gösterdiği gibi, onların uzun bir

---

* Yazar, Emekli Edebiyat Öğretmeni

1 "Yunus Emre Olayı", *Gösteri*, Kasım 1990, s. 62-65; "Yunus Emre'yi Yeniden Değerlendirme", *Gösteri*, Mart 1991, s. 29-30.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dönem, Türk şairlerince, "klasik"ler olarak kabul gördüğünü de ortaya koymaktadır.

Ancak, burada, asıl "klasik"in, -ulaştığı ifade ve şekillerle, Divan edebiyatımızın bütün tasavvufî kolunda "ses"inin etkileri duyulabilen- Âşık Yunus'un eseri olduğunu belirtmek gerekir; tema ve imajlarının izleri, Nesîmî'den Fuzûlî'ye ve daha sonra Şeyh Galib'e kadar uzanan Yunus Emre'nin şiirleri ise, zengin bir folklorik kaynak olarak, bu yeni tarzın dayandığı temeli oluşturmaktadır. İki etkinin yanyana bulunuşu ise, her iki dehânın, bu dönemde de, birlikte okunduğunu göstermektedir. Fakat, her ikisinin de, bu dönemlerdeki okunuş şekillerine tam bir bilgi ile ulaşamadığımızı, ve ustası gibi, Âşık Yunus'un eserinin de, günümüze pek çok karışmış bir şekilde gelebildiğini burada söylemeliyiz.

Bununla birlikte, bu şiirlerde, genel bir üslup çizgisi kolayca belirlenebilmekte; aruz vezinlerini kullanmış olması da, Âşık Yunus'un eserini biraz daha güvenle "restore" etmemize yardımcı olmaktadır.

Esasen, böyle bir restorasyon gerçekleştirilmeden bu şiirlere ulaşmak da mümkün değildir. Nitekim, nisbeten onarılabilen manzumeler; üst üste birçok karışma dolayısıyla tam bir tabakalar yığınına dönüşmüş bu şiirlerin ses ve imaj zenginliklerinin, divanlarda nasıl kaybolup gittiğini görmemize de imkân vermektedir:

(I)

Gerçek aşık olan kişi zehr-i katili nuş ider
Topuğa gelmeyen deniz çaylar[1] ile savaş ider

Biz kimseden uşanmadık[2] kimseyi[3] yavuz sanmadık
Hak yolıdan[4] ayrılmadık her ne ider kolmaş ider

Kolmaş ider[5] kim sözini sözle döğelim üzini[6]
Yaban[7] canavarlarını bilenler andan şaş ider

(I) - Recez
1- T.B.: çaylar deniz
2- T.B. Üşenmedik
3- T.B.:kimseye
4- T.B. : yolından
5- T.B. : Kılmaş var
6- T.B.: yüzini
7- A.G.; N.O.; R.Y.;T.B.: yaramaz

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu sohbete gelmez ise[8] Hak nefesi almaz ise[9]
Sürün anı bundan gide[10] durur ise çok iş ider[11]

Dağlar nice yüksek ise yol anın üstünden aşar
Yolsuzlara Yûnus yolın gösterüben bir hoş ider

(II)

Gelin sorun bu canlara sûretine[1] n'oldı gider
Dün gün seninim dir iken ne bahane buldı gider

Aceb değil gider ise sûreti terk ider ise
Yanlış yalan söylemedin dostdan haber geldi gider

Günde bin ölür bin doğar buyruk bele[2] geldi meğer
Kimdir bu dünyâya doyar peymânesi doldı gider

Oğlın kızın mülkin malın bunda kodı hânumanın
Ol pâdişah, dergâhına halkı hemin[3] aldı, gider

İder idi satu bazar bir yol içün niye bozar
Bu dünyadan olmış bizar yensiz donı[4] geydi gider

Böyle ki dost olmış iken bu işleri görmiş iken
Bellü bilin can sûretin sakalına güldi gider

Kamu alem ümmid tutar âhır anı[5] görüm deyü
Yunus ider derviş olan[6] bunda Hakı[7] buldı gider

8- A.G.; a.g.y.; T.B.: gelmeyenler
9- A.G.; a.g.y.; T.B.: almayanlar
10-A.G.; a.g.y.; T.B.: sürün bundan gitsünler
11- Bu beyitten sonra sekizli hece vezni ile: Cahildir maniden almaz / Mucize görse inanmaz / Öleceğini hiç sanmaz / Yüz bin yıllık teşviş ider /(T.B.)
(II) Recez
1 - T.B.: sûretinde
2 - T.B.: böyle
3 - T.B.: hemin halkı
4 - T.B.: yensiz gömlek
5 - T.B.: âhıretde
6 - F.S.: miskin olan
7 - T.B.: Hakkı bunda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(III)

Ey aşk eri aç gözini yer yüzine kıl bir nazar
Gör bu lâtif çiçekleri bezenüb üş[1] geldi geçer

Bunlar yazın bezenüben dün gün Haka uzanuben
Bir sor ahî bunlara sen kancarudur azm u sefer

Her bir çiçek bin naz ile öğer Hakı niyaz ile
Her mürgu hoş âvaz ile ol pâdişâhı zikr ider

Öğer anın kadırlığın her bir işe hâzırlığın
İllâ ömür kasırlığın anıncağız benzi döner

Rengi döner günden güne toprağa dökilür yine
İbretdurur anlayana[2] bu ibreti ârif duyar

Ger bu sırrı duyayıdın ger bu gamı yiyeyidin
Yerinde eriye idin senden gideydi kârıbar

Ne gelmeğin gelmekdurur ne bilmeğin bilmek durur
Son menzilin ölmekdurur duyamadan aşkdan eser

Bildin gelen geçer imiş konan girü göçer imiş
Aşk şerbetin içer imiş her kim bu ma'nâdan duyar

Yûnus bu sözleri kogıl kendüziden[3] elin yugıl
Hakdan geleni kıl kabul[4] çün Hakdan ola hayr u şer

(IV)

Hoşdur eğer yürür isem aşkın ile yana yana
Pes yanmadın nice olam çün aşk odı düşdi cana

Aşkın canım[1] külhânıdır tenimden odını urır
Kamış suyı çeker olur od bırağıcak külhana

(III) - Recez
1- F.S.: bezenüben
2 - F.S.; T.B.: Bu ibreti anlan yine
3 - T.B.: kendüzinden
4- T.B.: kabul kıl
(IV) - Recez
1 - T.B.:Canım aşkın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ol nesnedir kim[2] çığ ola od olmasa pişmez ola
Çığ idi benim dirliğim[3] aşk odı oldı bahane

Aşk odına yanar ısam dahı şirin gelür bana
Cânım fidâ olsun beni bu aşk odına atana

Ma'şûkının üzin gören gerek ki yana kül ola
Gör nice can fidâ kılur şem'i göricek[4] pervane

Âşık gerek aşk odına nice nice yanar ise
Ahır tütüni çıkıcak aydın olur tefrid-hane[5]

Aşk sultanı Tapdukdurur Yûnus gedâ ol kapuda
Gedalara lûtf eylemek kaidedurur sultana

Ancak, bir kaç örnek dışında, bu onarımlardaki yorumlar ve sözcüklerin yerleri, daha yakın metinlere ulaşıncaya kadar, her zaman tartışmaya açık olacaktır.

Bu şiirlerin, asıl şekillerinden bu kadar uzaklaşarak korunabilmiş olmaları, Fetret yıllarındaki politik ve sosyal karışmaların kültüre yansıyışının tipik bir görünümü olarak alınabilir. Daha sonra ise, bir yandan, istilâcı hükümdarın Ahmed Yesevî'ye bağlılı- ğı bu şiirlerin "talih"ini etkilemiş, öbür yandan, Bedrettin ve Nesîmî olayları, din motiv'li şiirin yerini sarsmış görünmektedir. Saray ve yeni kültür politikası da, Anadolu bölgesinde Şeyhî, Çağatay bölgesinde Ali Şîr Nevâî gibi dil ustaları ile incelikler ve derinlikler kazanmış bulunan "Barok" üslûplu bir şiir anlayışını artık "naiv" ve özgür, Yesevî-Yunus şiirlerinden daha çok kendine yakın görmeğe başlamış bulunmaktadır.

Bu dönemden sonra, primitiv Yunan şiirlerinin; bir yandan folklorik bir açılım kazanırken, bir yandan da, merkezden uzak yörelerle, kendisi gibi terk edilmiş ilk payitaht Bursa'da, -Niyâzî-i Mısrî, Bursalı İsmâil Hakkı ve sayısız hayranın aşkla koruduğu- bir gelenek şeklinde, yüzyıldan yüzyıla, yeni ekleme ve değişmelere

---

2 - T.B.: Ol nesne kim
3 - T.B.: Benim dirliğim çığ idi
4 - T.B.: görince
5 - Bu beyitten sonra: Ol dostıla bâzârımız felan demden berû değil / Severdik ma'şûkı biz henüz gelmedin cihâna / Ol işler tamam olıcak halvet olur âşık kişi / Âşık ma'şuka iricek cümle varlığı yok sana / (T.B.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

de uğrayarak, Şeyh Galib'e kadar geldiğini ve onun " bir başka lisan" arayışının ses ve tema temellerini oluşturduğunu görüyoruz.

Nitekim Galib'in;

(V)

Suretten sıfata gel
Anda ma'ni bulasın[1]
Hayallerde kalmagıl
Yolda safa göresin[2]

Bu yolda acayib çok
Sen acebe aldanma[3]
Acaib anda ola
Dost yüzini göresin

Aşk kuşağın kuşangıl
Dosta kul olub vargıl[4]
Mücahede çekersen
Müşahede bulasın

Bundan dostun şehrine
Üç yüz deniz geçerler[5]
Üç yüz deniz geçüben
Yedi tamu göresin

Yedi tamuda yangıl[6]
Her birinde kül olgıl
Vücudun anda kogıl
Ayrık vücud bulasın

Hakikatdir Hak şehri
Yedi kapu içeri
Ol dergâhda yüz dürlü
Girüb[7] kudret göresin

(V) - Yedili hece
1 - F.S.; T.B.: Yolda safa bulasın
2 - T.B.: Erden mahrum olasın; F.S.: Erden mahrum kalasın
3 - F.S.; T.B.: Sen acaib anlama
4 - F.S.; T.B.: gelgil
5 - F.S.; T.B.: Üç yüz denizler geçer
6 - F.S.; T.B.: yatgıl
7 - F.S.; T.B.: Girgil

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-(Evvelki kapusında
Bir kişi durur anda
Sana eydür gelmegil
Sen miskinlik bulasın[8]

İkinci kapusında
İki arslan var anda
Nice eri[9] korkutmuş
Olmasun ki korkasın

Üçünci kapusında
Üç evran vardır anda
Sana hamle kılarlar
Olmasun ki dönesin

Dördünci kapusında
Dört pirler yatur anda
Bu söz[10] sana rümuzdur
Bilgil[11] delil bulasın

Beşinci kapusında
Beş ruhban durur anda
Dürlü metalar satar
Olmasun ki alasın

Altıncı kapusında
Bir huri vardır anda
Sana eydür gel berü
Olmasun ki varasın

Çünkim anda varasın
Ol huriyi alasın
Bir vayeden[12] ötüri
Yolda mahrum kalasın

---

8 - F.S.; T.B.: kalasın
9 - F.S.; T.B.: Niceleri
10 - F.S.; T.B.: sır
11 - T.B.: Girgil ki
12 - F.S.; T.B.: dayeden

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yedinci kapusında
Yediler durur anda
Sana dirler kurtuldun
Gir dost yüzin göresin)-

Çün içerü giresin
Dost yüzini göresin
"Ene'l-Hak" şerbetini
Dost elinden alasın[13]

İşbu didiğim sözler
Vücuddan taşra değil
Ger tefekkür idersen
Hakkı sende bulasın

Yunus işbu sözleri
Hak varlığından söyler
İster isen kânını
Miskinlikte bulasın

mısralarının "developpement'ına olduğu kadar;

(VI)

Yine bu bâd-ı nev-bahar hoş nev' ile esdi yine
Yine kışın sovukluğı[1] fodulluğın kesdi yine

Yine dem-i işret ü saz[2] irdi yine üş[3] yeni yaz
Virdi yine bülbül[4] avaz kutlu kadem basdı yine

Dürlü ağaçlar[5] donanub donları renge boyanub
Bülbül güle karşu konub can budağa asdı yine

Yine yeni hazineden yeni hilat geydi cihan
Alemlere saçdı nisar âlemlerin dostı yine

---

13 - T.B.: içesin.
(VI) Recez
1 - F.S.; T.B.: serdliği
2 - T.B.: Yine işret ve demsâz
3 - T.B.: irdi yine
4 - T.B.: Bülbüller virdi
5 - T.B.: Ağaçlar dürlü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yine bitüb[6] dürlü nebat her birisi gördi murad
Kıldı yine kim ol Çalab kamusını hûnî yine[7]

Sözüm bu kış içün değil vallah bu dost[8] içün değil
Her dem yeni bağışlamak ma'şûkının kasdı yine

Yine Yûnus başdan çıkub âr u namûsını yıkub
Erenlerin bâdesinden[9] dolu kadeh içdi yine

ve

(VII)

Doldur kadehi sun beri[1] aşkın şarâbından saki[2]
Andan içer âlem kamu[3] müftî müderris şeyh faki

mısralarının, dil ve söyleyiş ustalığı ile, ses ve imajlar dünyasına da -tabii onyedinci yüzyılın Erzurum'lu büyük şâiri Nef'î ile birlikte- borçları olmalıdır.

Bu yakınlıklar, daha belirli bir şekilde, Nesîmî'nin şiiri için de söz konusudur. Nitekim,

(VIII)

Yûnusdur âşikâr nihan Hak doludur iki cihan
Gelsün beri dosta giden hûr u kusur burak nedir

.....
Gündüz güneş şu'le virür gice yanan çerağ nedir

(IX)

Senin gibi can vir iken[1] âbu-hayat isteyeni
Karanulığa girüben ben anı hayvan tutaram

6- T.B. : Yine bitdi
7- T.B. : Yine kim kıldı kamusın ol çalabın hûnı yine
8- F.S. : düş
9- T.B. : bâdesinden
(VII) - Recez
1- F.S. : sun bize
2- T.B. : aşk şarabından ey sâki
3- T.B. : kamu âlem
VIII - Recez
(IX) - Recez
1- F.S. ; T.B. : var

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(X)

Kimse bağına girmegil kimse gülini dirmegil

(XI)

Doğdı yine[1] aşk güneşi Yunus kodı yola[2] başı
Müddeiler urur[3] taşı gelsün kabul iden kişi

(XII)

İki sultan durur sana havâle
Diler her birisi kim mülki ala

ve benzeri mısraların şairi, bir Aşık Yunus'un; Nesîmî'nin dehâsının nasıl hazırladığı,

(XIII)

Bana maksûd iki âlemde sensen
Ki sensen cennet u cennetdeki hûr

Güneşin kursı neden yer yüzine şu'le virür
Yine bir meş'aleden nûr nedir nâr nedir

Zulmete girme Skender gibi hayvan dileme

Her ne görsen bahma-gıl her ne işitsen duymagıl

Müddeî gör ta'n idûb bâşuma kahar ışkını
Sınığa vâcîb değildir bunca atmak taşlar

Bahtum güneşi doğdı ve uyhudan uyandı

Gamundur gönlümün tahtında sultan
Bir iklîme iki sultan gerekmez

(X) - Recez
(XI) - Recez, a.g.y. da yer almamaktadır.
1- T.B. : Yine doğdı.
2 - T.B. : yolda
3 - T.B. : Urur müddeiler
(XII) - Hezec.(Risaletü'n-nushiyye)
(XIII) - Kemal Edib Kürkçüoğlu, "Seyyid Nesimi Divânı'ndan Seçmeler", Ankara 1985.

örneklerinden, kolayca görülebilmektedir. Aynı yakınlık, asıl kaynak, ilk Yunus'un şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kafî[1] gitdi uyursen gelmez âvâz-ı ceres

Gir vücûdun şehrine seyr it gör ânı sendedir

Ger Halîl olmak dilersen yâr ile gerçekleyin
Dilberin yolunda şart evvel budur kim yanasen

Nişan virmez eğerçi kimse senden
Yer ü gök dopdolu külli nişansen

vb. mısraların şairinin,

(XIV)

Bu devrandan[1] ütegör
Kervan gitdi yetegör[2]

(XV)

Üş[1] vücûdum şehrine
Bir[2] dem giresim gelür
İçindeki sultanın
Yüzün göresim gelür

(XVI)

Daim hor u hakir ol
Şayed Halil olasın

(XVII)

Görenin hali döner
Nişansız bi-nişane
Esritdi bu âlemi
Sırf içürdin peymane

(XIV) - Yedili H.
1 - F.S.; T.B.: devranda
2 - F.S.; T.B.: Kervan geçdi yitegör .
(XV) - Yedili H.
1 - T.B.: İş bu
2 - T.B.: Her
(XVI) - Yedili H.
(XVII) - Yedili H.

örneklerinde görüldüğü gibi, Yunus Emre'nin şiiri ile de bağlantısı olmalıdır.

Bir eserin "talih"i, onun yaşayan değerini gösteren bütün maddî ve manevî tanıkların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu "talih", bazı durumlar dışında, eserin ortaya çıktığı merkezde, daima daha kuvvetlidir. "Rağbet" ve "etki"nin genişleyen dalgaları, oradan etrafa yayılmaktadır. Nitekim, Âşık Yunus'un eserinin, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda, merkezden başlayarak genişleyen talihini de yarattığı etki ve gördüğü rağbet ile kolayca izleyebilmekteyiz. Fakat, ilk folklorik dehânın izlerinin de, bu yerleşme bölgelerinde, onunla birlikte ve aynı güçte yaşıyor olmasının, -yeniden canlanan bir rağbet ve etki halkasının varlığı ya da genel gelişmenin Doğu'ya doğru kaydırdığı ortak bir etki çenberinin oluşumu şeklinde-, şimdilik tam olarak aydınlatamadığımız bir "motif"inin bulunması gerekir.

Ancak, her ne şekilde olursa olsun, bu etki halkası, Türk Divan şiirinin, Nesîmî ile başlayan ve Fuzûlî, Şeyh Galib gibi çok büyük şairler yetiştirmiş bulunan bir kolunun, İran şiirinin "imitation"undan (taklidinden) doğmadığını; hattâ, bir kronoloji önceliğinin bulunduğunu bize açıkça göstermektedir.

Nesîmî gibi bir şairi de önüne katıp gelen bu etkinin, Ali Şir Nevâî tarzının üslûp ve içeriği ile birleştiği ikinci bir odak noktası oluşuyla; o kadar parlak ışıklı bir şiir yaratmış bulunan Fuzûlî'nin Yunus şiirlerine yakınlığı ise, daha geniş bir karşılaşmanın varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim, Yunus Emre'nin,

(XVIII)

Sen bu cihan milkini
Kafdan kafa tuttun tut
Ya bu[1] dünya nakdini
Oynayuban uttun tut

Süleyman döşeğinde
Taht urdun oturdun bil
Div ü periye dübdüz
Hükümleri itdin tut

(XVIII)- Yedili H.
1 - F.S.; T.B.: Bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Feridun hazinesin[2]
Nuşirevan genciyle
Karun malını alub
Sen malına katdın tut

Bu dünya bir lokmadır
Ağzında çiynenmiş bil
Çiynenmişi ne tutmak[3]
Bilmeyüben yutdun tut

Ömrün senin ok gibi
Yay içinde dopdolu
Dolmuş oka ne durmak
Ha sen anı atdın tut

Her bir[4] nefes ki gelür
Ol kisenden[5] eksilür
Çün kisen ortalandı
Sen anı düketdin tut

Ölüm vardır bilürsin
Niçün gafil olursın
Kamulardan ayrılub
Varub sen de yatdın tut

Çün denize gark oldun
Boğazına geldi su
Deli gibi dalınma
Ey biçare batdın tut

Bin yıl şadılığıla
Ömrün olursa Yunus
Son ucı bir nefesdir
Geç andan unutdın tut

---

2 - T.B.: Sen Feridun..
3 - F.S.: Çiğnenmişe ne durmak
4 - F.S.; T.B.: Her dem
5 - T.B.: Ol ki senden

gibi geniş soluklu bir şiirle dile getirdiği bir yaşam ve dünya görüşü Fuzûlî'de, bir rubâînin dört mısraı içine sığdırılmış olarak karşımıza çıkabilmektedir:

(XIX)

Ta'mîr-i bıka' u cem'-i mâl itdin dut
Her ârzû itdinse ana yetdin dut
Çün ömr bekasına dutulmaz ümmîd
Her hâl ile geldiğin gibi gitdin dut

Fuzûlî'nin pek çok sevilen,

İlm kesbiyle rütbe-i rif'at
Arzû-yı muhâl imiş ancak
Işk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl u kal imiş ancak

kıt'ası da, gözle görünür bir şekilde, Yunus Emre'nin

(XX)

Dört kitabın ma'nisin[1]
Okudum tahsil kıldım
Aşka gelince bildim
Bir uzun hece imiş

mısraına bağlı bulunmaktadır.

(XXI)

Aşkla Mecnun olanlar
Assı ziyandan farig
Korkmaz ısı soğuktan
Ne biliserdir odı

mısralarının imaj ve teması ise, bizi doğrudar doğruya Fuzûlî'nin ünlü mesnevisine götürmektedir.

Bu yakınlığın;

(XIX) - Abdülbâkî Gölpınarlı, "Fuzûlî Dîvânı", İstanbul 1985.
(XX) - Yedili H.
1 - F.S.; T,B,: Gökten inen kitabı
(XXI) - Yedili H.

(XXII)
Aşkın oku demreni[1]
Yir itdi ciğerime[2]
Bana aşkın kayusı
Demren kayusı değil

(XXIII)
Çoklar Yunus'a iyder[1]
Nice aşka esirsin
N'itsün ezel bezminde
Böyle çalınmiş kalem

(XXIV)
Aşık mı direm ana
Can terkini urmadı
Aşık ana dirler ki
Melâmetlere düşdi

vb. dörtlüklerle, Fuzûli'nin,

Çıkarmak itseler tenden çekûb peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecruh u piykân olmasun Yârab
.....
Ey ki ehl-i ışka söylersin melâmet terkin it
Söyle kim mümkin midir tagyîr-i takdîr-i Hudâ
.....
Aşık oldur kim kılar cânın fidâ cânânına
Meyl-i cânan itmesin her kim ki kıymaz cânına

beyitleri arasında olduğu gibi, açıkça belirmediği durumlarda da örnekleri, geleneğin şerh metodları ile sayısız çoğaltmak mümkündür.

Dikkat edilecek bir nokta da, her iki şair arasında, "âşık"lık, "derviş"lik ve yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi "melâmet"

(XXII) - Yedili H.
1 - A.G.; N.O.; R.Y.; Y.E.; T.B.: Aşkıla okı temreni
2 - A.G., a.g.y.: yüreğime; T.B.:bu ciğerime
(XXIII) - Yedili H.
1 - F.S.; T.B.: Çok iyderler Yunus'a
(XXIV) - Yedili H.

kavramlarıyla birleşen, bir "ideal" paralelliğinin de bulunmasıdır ki;

Ben âşıkam hemîşe işim âşıkânedir
Men-i dervîşe il hem cevr ider sen cevr kıldukca
.....
Gör ne sultânem men-i dervîş kim feyz-i suhan
Eylemiş ikbâlimi âsâr-ı nusrat mazharı

vb. mısralar, bu paralelliğin en görünür tanıklarıdırlar.

Büyük Fuzûlî, Hâce Ahmed Yesevî'nin bir dervişi gibi konuşmaktadır. Aşık Yunus ise, yine bazı imaj ve tema yakınlıkları ile birlikte, daha çok, bu şiirin ses temellerinden biri olarak görünmektedir:

(XXV)

Halka ağzın sırrını her dem kılur izhâr söz
Bu ne sırdır kim ider her lâhza yokdan vâr söz

Artıran söz kadrini sıdk ile kadrin artırır
Kim ne mıkdâr olsa ehlin eyler ol mıkdâr söz

Çün ki istersen Fuzûlî izzetin az it sözi
Kim çok olmakdan kılubdur çok azîzi hâr söz

mısralarının; -vezin, redif, motiv ve mesajları ile- Âşık Yûnus'un;

(XXVI)

Kılıcı bilen kişinin yüzini ağ ide bir söz
Sözi pişürüb diyenin işini sağ ide bir söz

Söz ola kese savaşı söz ola kesdire başı
Söz ola ağılu aşı bal ile yağ ide bir söz

Kılıcılerin pişürgil yaramazların şaşırgıl
Sözün usula düşürgil dimegil çağada[1] bir söz

(XXV) - Ayrıca krş.:
Söz var gönüli kılu[1] şad söz var ide[2] bilişi yad
Horluk eğer[3] eğer izet her kişiye sözden gelür
(Recez. 1- T.B.: kılur; 2- T.B.: ider; 3- T.B. : Eğer horluk)
(XXVI)- Remel.
1- F.,S. ; T.B. : çağda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yürü yürü yolun ile gafil olma bilin ile
Key sakın kim dilin ile cânına dağ ide bir söz

Yûnus imdi söz yatından söyle sözi gayetinden
Key sakın ol şah katından seni ırak ide bir söz

nazmından doğduğu tartışılamaz

SONUÇ :

1- Uzun bir unutmadan sonra, biz onları yeniden keşf etmiş olsak da, gerek Aşık Yunus'un, gerek onun büyük ustasının, yalnız halk şiirimizin tekke geleneği içinde değil, Divan şairlerimizin yetişme proğramları içinde de, ilk kaynaklar sayıldıkları, yukarıdaki "karşılaştırma"larda, kolayca görülebilmektedir.

2- Bu "karşılaşma"lar, görüşümüze göre, bundan sonraki Divan şiiri değerlendirmelerimizde, Yunus Emre halifesi Âşık Yunus'a, Hoca Dehhânî'nin şiirinin hemen yanında bir yer ayırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

3- Yine bu "karşılaşma"lar; Divan şiirimizin, çözümü en güç sorularından biri olan, on beşinci yüzyılda, bir Nesîmî'nin, geniş bir terminoloji içinde, dili ve vezni o kadar incelikle nasıl kullanabilmiş olduğu, sorusunun da yanıtını getirmiş bulunmaktadır.

4- Bu şiirlerin, zaman zaman daha sonra oluşmuş bulunan "Halk edebiyatı-Aşık tarzı" * içinde yorumlanışlarının tenkîdi ise, bu yazının konusu dışında kalmaktadır.

Kısaltmalar:

A.G. : Abdülbâkî Gölpınarlı, "Yunus Emre", İstanbul 1965.
a.g.y. : Adı geçen yazma (Yazmalar)
F.S. : Fatih (Süleymaniye Kütüphanesi) nüshası.
H. : Hece vezni.
Krş. : Karşılaştırınız.
N.O. : Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshası.
R.Y. : Raif Yelkenci nüshası.
s. : Sahife.
T.B. : Taşbasma yayın (1300, 1327, 1340).
Y.E. : Yahya Efendi Kitaplığı nüshası.

* M.Fuad Köprülü, "Türk edebiyatında Aşık tarzının menşe ve tekâmülü", Türk Şairleri, I, Ankara 1962; Orhan Köprülü, "Köprülü'nün edebî ve fikrî makalelerinden seçmeler", İstanbul 1972, s.152, 161, 171.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS VE TÜRKÇEMİZ

Müjgân CUNBUR*

Dilleri geliştirenler, zenginleştirenler, işleyenler yalnız konuşanlar değil, daha çok edipler, yazarlar ve şairlerdir. Türk dilinin bir şiir dili haline gelişinde, şiir dili olarak işlenişinde Yunus Emre'nin müstesna bir yeri olduğu bilinmektedir. Yine bilinmektedir ki Yunus'un yaşadığı çağda, ondan sonraki yüzyıllarda bile Türk dili, ölçüye, kalıba sığdırılamaz; kimilerine göre yeterli ifade gücü olmayan, kimi zaman da kaba bir dil olarak suçlanmıştır. Bir örnek olarak Yunus'un çağdaşı Gülşehrî, bir yandan kendisinin " Tâziden lâtîf" bir dille *Mantıku't-Tayr*'ını Türkçe'ye kazandırmış olmakla öğünürken; bir taraftan da kendisinden önce yazılmış *Şeyh San'an Kıssası*'nın dilini "key çepürdek" diye tenkit etmiştir.

Yunus Emre ise dilden genel olarak söz etmekle birlikte; Türk dilinin yeterliliği ve yetersizliği üzerinde hiç durmamış, herhangi bir yakınmada da bulunmamıştır. O, türlü dillerle konuşmanın rahatlığı içinde:

> "Benem Hakk'un kudret eli benem beli ışk bülbüli
> Söyleyüp her dürlü dili halka haber viren benem" [1]
> (s.199/b.1488)

demiş ve dilindeki Türkçe'yi yolunu yordamını, amacını, inancını, sevgisini, duygusunu ve düşüncelerini dile getirebileceği bir duruma eriştirmeye çalışmıştır. Denilebilir ki "Yunus dilin yumuşdurur bu tevhîdî eyitmeğe" (s.45 / b.9) mısraı onun bu çabasının şiir diliyle açıklanışıdır. Yalnız açıklamakla kalmamış; belki yalın, basit ve ilkel bulunabilecek remiz ve mazmunlarla bir amacı, bir

---

* -Millî Kütüphane eski genel başkanı

1- Örnekler bazı yazmalarla karşılaştırılıp düzeltilerek Abdülbaki Gölpınarlı'nın " *Yunus Emre Divanı* - Metinler, sözlük, açıklama-cilt:1-2, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1943 " künyeli eserinden alınmıştır.

karmaşık felsefeyi anlatmış, sembollerini tabiattan almış, akıcı ve tabii bir dille düşündüklerini söyleyivermiştir:

"Varam ol dosta kul olam, hem açıluban gül olam,
Hem ötüben bülbül olam, durağum gülistan ola"
(s.46 / b.11)

Bu beyitteki sembolleri kısaca açıklarsak; dost=Tanrı, açılmış gül=insan-ı kâmil, öten bülbül=Tanrı âşığı sâlik, gülistan= varılacak son durak, menzil, tasavvuftaki karşılığı ile "beka billah" mertebesidir. "Ol dost yüzin gördi gözüm" derken de o mertebeye eriştiğini haber verir. Ancak bu yüce makamda olmaktan gururlanmaz, büyüklenmez. Büyük bir alçakgönüllülükle "irenlere toprak yüzüm", der.

"Yüzü toprak olmak", "yüzünü toprak kılmak", "yüzü yerde olmak", Yunus Emre'nin alçakgönüllülüğü ifade ettiği deyimlerdir. Yunus bir toprak adamıdır, insanın topraktan gelip toprağa döneceğine inanmıştır. Toprak onun için çok değerlidir:

"Miskin Yunus irenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakdan biter küllisi gülistan toprak bana"
(s.46/b.22)

beyti de bu değerlendirmenin apaçık bir delilidir. "Büyüklenme, toprak ol", derken bir yandan ufalanıp tükenmeyi ifade eder, diğer taraftan herşeyin topraktan bitip yetiştiğinin bilinciyle tezat sanatına güzel bir örnek verir, toprağı gülistan olarak görüp bir bakıma fenafillah mertebesine ulaştırır. Bu örnekler dile ne kadar kolaylıkla tasarruf ettiğini gösterir. Yine bir beytinde onu engin bir deniz kenarında dümdüz bir ova olmuş uzanırken görürüz, bir an sonra dar bir kuyuda inip çıkarak su taşıyan bir "koğa" olarak buluruz, hemen ardından bir Peygamber'in ağzından dua olmuş Hak katına yükselirken izleriz:

"Denüz kenarında ova, kuyuda işleyen koğa,
İsâ'nun ağzında du'â oldum bile işe geldüm"
(s.213 / b. 1698)

Ancak bu türlü görünümlerde bir birlik, yine bir birliktelik vardır. Birlik burcundan doğan gerçeklik güneşinin görülebilmesi için, o güneşten ışık alınabilmesi için aradaki perdelerin giderilmesi, bir deyişle dünya ilişkilerinden kurtulunması, bir başka deyişle gönül gözünün açılması gerekir:

"Ol hakikat güneşi doğar vahdet burcından
Şu'le virmez Yunus'a hicaplar gitmeyince"

(s.50 / b.70)

O, gerçeğe erişmek için dost kılıcıyla öldürülmekten de çekinmez, çünkü:

"Dost kılıcından Yunus ölür ise gam değil
Dost göğünden uyanan ma'şûk burcından doğar"

(s.289 / b.2333)

beytinde de ifade olunduğu gibi bu ölüm yeni bir doğumun, yeni bir tecellinin müjdecisidir. Yunus bu kez Tanrı katını dost göğü diye adlandırmakta, bir önceki beyitte birlik burcundan doğan hakikat güneşini bu defa "ma'şuk burcu"ndan dünyaya ışık saçtırmaktadır. Bir mısra'ında da "Dost bağınun içinde ben ışk çadırın kurdum bugün" (s.242 / b.1834) derken; Tanrı katından "Dost bağı" diye söz etmektedir. Aşk çadırının kurulduğu bu bağ Tanrı durağı "gönül" den başka bir yer olmasa gerekir. Büyük Türkmen kocası o sevgi çadırını kimi zaman da yaylaya çıktığı "Nur yazısı"nda kuruverir, bununla da kalmaz bir derin ilimden, bir sır bilgisinden söz açıverir:

"Biz nur yazın yaylar idük ilm-i ledün söyler idük
Dostlarumuz toylar idük kudret hânı andayidi"

(s.103 / b.530)

Sanki onunla nur dağında yaylaya çıkanlar, Allah'ın sırlarına ait manevî bilgileri, gayb ilmini söyleşmektedirler. Meclisleri de insanların yaradılışına başlangıç olan ve Allah'ın ruhlara "Elestü bi-Rabbiküm= Ben Rabbiniz değil miyim? " diye sorduğu "Bezm-i ezel"dir. Nur yazısı "Elest meclisi" olmuş, Yunus Hak sofrasında dostlarını toylamaktadır. Bir Elest meclisini de Tur Dağı'nda kurar, sanki Türkmenler'in yayla göçünü anlatan bir rahatlık içinde bu sır meclisini hayalinde canlandırır:

"Biz ol vaktın göçerdük cevlân urup uçarduk
Nurdan şarap içerdük Hak bizi toylar iken

Evvel kadem biz anda cem' idük cum'a günde
Ma'rifet âleminde sır sözin saklar iken

Canlar anda bilişdi ol dem gönül alışdı
Alem halkı karışdı denüzler kaynar iken

Ervâh idük anda biz ne ogul vardı ne kız
Konşu idük cümlemüz Tur tagın yaylar iken

Şükür bu deme geldük dostları bunda bulduk
Tuz etmek bile yidük ışk demin oynar iken

Ne gök var idi ne yir ne zîber vardı ne zir
Yunus dostdan haber vir ışk ile göyner iken"

(s.248 / b.1911-1916)

Bu ilâhî olay, Yunus'taki ifade gücü kadar hayal gücünün zenginliğine de bir işarettir. Bu şiirde daha neler anlatılmamıştır ki... Kur'an-ı Kerim'de geçen, Hak tarafından gönderildiği bildirilen "Gök Sofraları"ndan, Türk toplumunda yüzlerce yıldan beri gözetile gelen "Tuz ekmek hakkı"na kadar, şairimiz birkaç kelimey- le çeşitli konuları dile getirivermiştir. "Tuz ekmek hakkı"nı bir beytinde de daha genişçe anlatıp:

"Etmek yiyüp tuz basmak ol nâmerdler işidür
Etmek anı komaya tuzun hakkı varısa"

(s.56/b.154)

derken iyilik gördüklerine acı vermek gibi bir yaraya da parmak basar. Parmak basmak dedik, bu şairin "barmak banmak= parmak batırmak" deyiminin geçtiği iki beytini hatırlatır:

"Cihan köhne saraydur sen begisün
Nice bir eskiye hasratlanasün

Ağudur bal değül dünya muradı
Nice bir ağuya barmak banasun"

(s.241 / b. 1818-1819)

Dünya mevki ve makamlarının eskimişliğinden, onlara özlem duyulmaması gerektiğinden, dünya tatlarının da gerçekte ağı gibi acılığından söz eden bu mısralar, bir yandan Yunus'un yeniliğe ne denli açık bir insan olduğunu ortaya koyarken diğer taraftan da dünya nimetlerine sırt çevirdiğini gösterir. Şu beyti ise " Sultanlar sultanı"nı bulmuş bir insanın dünya değerleri karşısındaki tutumunu ne güzel belirtir:

"Yunus eydür hey sultanum, özge şâhum vardur benüm
Ko dünye altun gümüşin ne bakar u tuncındayuz"

(s.348 / b. 2852)

Dünya nimetlerine sırt çevirmekle birlikte Yunus çevresinden, toplumdan kopmuş kişi değildir. Eteğini at yapıp koşuşturup duran yeni yetme olmamış, ham çocuklar ona, eline değnek almadan, top oynamasını bilmeden oynayacak meydan isteyenleri hatırlatır:

"Tıfl-ı nâ-reste gibi eteğin at idinüp
Ele çevgân almadın meydan arzu kılarsun"
(s.252 / b.1983)

Haddini bilmeyenleri böyle sergilerken "had bilmezliği" en açık ve en güzel benzetmeyle ifade eder:

"Işk ile gelen irenler içer ağuyı nûş ider
Topuğa çıkmayan çaylar denüz ile savaş ider"
(s.292 /b.2367)

Yükseklikleri topuğa çıkmayan küçük akarsuların deniz ile savaşa tutuşması, boy ölçüşmeye kalkması ancak böylesine ince bir alayla anlatılabilirdi.

Eski toplumumuzda utanılacak durumlar, ayıplanacak hareketler, açığa vurulmaz, görmezden gelinirdi. Bu davranış da "eteğiyle örtmek" deyimiyle ifade olunurdu. Yunus bunu bir beytinde şöyle ele alır; bir dervişlik adabını anlatır:

"Gözüyle gördüğini örte eteğiyile
Bu yol key ince yoldur yüreği döyen gelsün"
(s.264 / b.2158)

Yunus'un "bu çok ince yol" dediği tasavvuftaki tariklerdir. Bu yolların çetinliğine, güç şartlarına ancak yüreği tahammül edebilenlerin, bunlara girebileceğine işaret eden şair, bir diğer beytinde bu yola gireceklere bir umut ışığı yakar ve kendinin yol göstericiliğinden söz eder:

"Tağ ne kadar yüksek olsa yol anun üstinden aşar
Yunus Emre'm yolsuzlara yol gözterdi vü hoş ider"
(s.292 / b.2372)

Bu yolun bir başı ve bir sonu vardır. İşte bu bahse değindiği, tasavvuftaki o uzun "mebde' ve mead" meselesini iki küçük kelimeyle dile getirdiği bir şiirine " Padişah-ı lemyezel" diye hitap ettiği Tanrı'ya "kıldum yönüm senden yana" yakarışıyla başlar, yalvarışlarına devamla:

"İşbu yüzüm karasıyla vasl isterem senden bana

Sensün bu gözümde gören sensün dilümde söyleyen
Sensün beni var eyleyen sensün hemin öndin sona

Sen kim didün ya Rab bana ben yakınam senden sana
Çün yakınsun benden bana görklü yüzin göster bana

Nice yakınsun bana sen müştak u hasret sana ben
Dün gün seni gözleyüben göremezem kaldum tana

Oldur gelen oldur giden ol görinen oldur gören
Ulvî vü süfli cümleten görinen oldur görene"

(s.47 / b.24-27)

derken bir "öndin sona" ifadesiyle "mebde' ve mead"ı akla getiriverir. "Ulvî ve süfli" kelimeleriyle bütün uzay ve yerin altı bir başka deyişle makro âlem gözler önüne seriliverir. Kısa kısa cümlelerden oluşan akıcı bir Türkçe'yle tasavvufun bazı önemli bahislerine işaret eden Yunus, en sonda bunun bir Tanrı sırrı olduğunu dile getirilmesine imkân bulunamadığını, ancak aklın ve anlayışın erişemeyeceği bu sırrın bilinmesinin bir zevk olduğunu açıklar:

"Yunus bu sırr-ı Hak'durur bu dile gelmek yok-durur
Bilmesi bunu zevk-durur akl ile fehm irmez ana"

(s.47 / b.28)

Bu zevki tatmaları için "Söz bilene benüm sözüm gerek şekeristan ola" (s.46/b.12), der ve okuyanlarının önüne Hak sırlarıyla dolu şiirlerini sanki bir şeker kamışı tarlası gibi seriverir. Çok az yabancı kelime kullanarak Hakk'ın yaratıcılığını, kula yakınlığını, birlikteliğini, aradaki ince ve çetin yolun aslında çok kısa olduğunu belirtir. Onun bu ifadeleri insana sanki çok kolay 'söylenip yazılmışlar görünümünü verir.

Yunus o kısacık cümleleriyle pek çok hakikatları da ifade etmiş olur:

"Yol oldur, toğrı vara, göz oldur ki Hakk'ı göre
Er oldur alçakda dura, yüceden bakan göz değül"

(s.180 / b.1279)

"Söyler dilüm, ağlar özüm, garîplere göynür özüm
Meğer ki gökde ıldızum şöyle garîb bencileyin

(s.257 / b.2048)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Ecel irer, kurur baş, tiz tükenür uzun yaş
Düp düz olur tağ u taş, gök dürülür yir gider"
(s.293 / b.2385)

Dünyanın gelip geçiciliği, dünyada insanların garip oluşları biraz acıtan, pek çok da düşündüren ibarelerdir. Yunus ölümden sıkça söz eder. Hemen her devirde cenaze kaldırışlarında bir acele vardır. Yunus'un:

"Evvel gele şol yuyıcı, ardınca şol su koyıcı
İledüp kefen sarıcı bunlar hâlüm bilmez ola

Ağaç ata bindüreler sinden yana göndüreler
Yir altına indüreler kimse ayruk görmez ola"
(s.54/b.123-124)

beyitleri bu acelenin sanki şiirleşmişi gibidir. Daha sonra acı bir gerçeği vurgulayan şair, ölenlerin üç gün anılıp sonra unutulduklarını söyler:

"Üç güne dek oturalar, hep işüni bitüreler
Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola"
(s.54 / b.125)

Şiirin sonunda devrindekilerden yakınarak bir gerçeğe dikkati çeker:

"Yunus miskin bu öğüdi sen sene virsen yiğ idi
Bu şimdiki mahlûkâta öğüt assı kılmaz ola"
(s.54 / b.126)

Kendinin öğüt almasına gerek olmadığına şu beyit bir delildir:

"Şol bir iki arşun bezin ne yeni var ne yakası
Kaftan idüben eğnüme sarayım andan varayım"
(s.190 / b.1364)

Çünkü o, kefeni kaftan edecek kadar gerçeklere vakıftır.

Yunus'un Türkçe'sinde benzetmelerin çok önemli bir yeri vardır. Şair benzetmeler yaparken bir yandan ifadesini, üslûbunu güzelleştirirken diğer yandan da fikirlerini, duygularını daha güçlü bir biçimde dile getirmek imkânını bulur.

"İşidün iy yârenler ışk bir güneşe benzer
Işkı olmayan gönül misâli taşa benzer"
(s.296 / b.2424)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aşkı bilmeyen gönülleri bu beyitte olduğu gibi taşa benzetmekle kalmaz, bir de o taşı kara renkle sıfatlandırır; sözlerini şöyle sürdürür:

"Taş yürekde ne biter dilinde ağu düter
Nice yumşak söylese sözi savaşa benzer"

(b.2425)

Sevgisiz kimselerin sözlerini ne kadar yumuşak da söylense gönülleri kırdığı için savaşa benzetir. Yine aynı şiirde taş gönülleri "sarp katı kışa" benzetir. Sevgisiz kişileri bir de kuru ağaca benzeten Yunus:

"Kur'ağacı n'iderler kesüp oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca"

(s.77/b.258)

der. Sevginin cefasından gece gündüz ağladığını belirten şair göz yaşlarının akan pınara benzetilemeyecek kadar çokluğundan sözeder:

"Işkunun cefâsından dün ü güni ağlaram
Akan pınar ne misal gözden akan yaşlara"

(s.87 / b.423)

Sevgilinin yüzüne ay, ağzına bal, gözüne ve kaşına kara sıfatlarını yakıştırır:

"Aşık oldum şol ay yüze nisâr oldum bal ağzına
Nazar kıldum kara göze siyah olup kaşa geldüm"

(s.213 / b.1696)

Yine sevgilinin yüzünün arılığını bulgur ve nohuta benzetirken Türk mutfağının etkisi hemen akla gelir. Sonra da sevgilinin kaşlarını aya benzetirken alnının gencaya ders verecek güzellikte olduğunu belirtir. Yanağında da ay ışığı balkıdığına göre sevdiğine "ayın ondördi misün?" diye sorar:

"Sıfatun arılugu bulgur u nohud gibi
İki kaşun ay a'nun gencaya virür sabak"

(s.165 / b.1135)

Sözünden anlamayanları hayvana benzeten Yunus:

"İşbu sözüm anlamayan eydem sana neye benzer
Hayvan-durur anun gibi tağda yürür süri süri"

(s.115 / b.705)

der. Kendini bazen Tapduğ'un koluna konmuş, avını avlamak isteyen doğana benzetir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Yunus bir toğan idi kondı Tapduk kolına
Avın şikâra geldi bu yuva kuşı değül"
(s.179 / b.1253)

Kimi beyitte padişah çevgânında top olur:

"İrenler meydânında yuvarlanur top idüm
Pâdişah çevgânında kaldum ise ne oldı"
(s.104 / b.543)

Bir başkasında deste kızıl gül olur:

"İrenler sohbetinde deste kızıl gül idüm
Açıldum ele geldüm soldum ise ne oldı"
(s. 104 / b. 544)

Canın gövdeyi terkini kuşun kafesten uçuşuna benzetir:

"İşbu söze Hak tanuktur bu can gevdeye konukdur
Birgün gele çıka gide kafesten kuş uçmuş gibi"
(s.124 / b.840)

Tarımla meşgul bir insan olarak Yunus'un şiirlerinde bu konunun akisleri olan benzetmelere rastlanır. İnsanı ekinciye, yitip bitenleri saçılmış tohumlara benzetip şöyle der:

"Miskin âdem oğlanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi"
(s.124 / b.841)

Ona göre gençlerin ölümü gök ekinin biçilmesi gibidir:

"Bu dünyada bir nesneye yanar içüm göynür özüm
Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi"
(s.124 / b.842)

Dünyayı değirmene, gafleti sepete, halkı öğünen una, Azrail'i öğidene, âlemi unun akıttığı oluğa benzeten Yunus, bu teşbihlerini şu beyitlerinde yapar:

"Bu dünyanun misâli benzer bir değirmene
Gaflet anun sepedi bu halk anda öğüne

Bu dünya değirmendür ol Çalab'a fermandur
Azrail'dür dimişler ol unı öğidene

Bu âlem bir olukdur Hak varluğı çarh eli"
(s.85 / b.385-388)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus'a göre şeriat "mumsuz bal", tarikat da "tortusuz yağ"dır. Şair bu iki saf yiyeceğin birleşmesini ister:

"Mumsuz baldur şeriat tortsuz yağdur tarikat
Dost içün balı yağa pes niçün katmayalar"

(s.288 / b.2305)

Onun için hemen her sonuç birliğe, birleşmeye bağlıdır. İşte Anadolu'da içi dikenle dolu bir viran bağ, o bağın temizlenmesi için dikenlerin yakılması gereklidir. Ancak bu gereğin yerine getirilebilmesi için kavın, çakmak taşının bir arada olması icabeder:

"Bir bağ ki viran ola içi dikenle dola
Ayıtlamak neylesün od ile yanmayınca

Issuzluk u yabanda od mı bulınur anda
Kavı taşı çakmağı bir yirde olmayınca"

(s.50 / b.77-78)

Yunus'un şiir dilinde çok gelişmiş bir ses uyumu bulunur. Şair bu uyumu mısra baş ve sonlarında aynı sözcükleri kullanmakla sağlar:

"Yine bu bâd-ı nevbahâr hoş nev'ile esdi yine
Yine kışun sovuğluğı fuzulluğın kesdi yine

Yine rahmet-i bî-kıyâs yine işret oldı demsâz
Yine geldi bu yeni yaz kutlu kadem basdı yine

Yine yeni hazineden yeni hil'at giydi cihan
Yine virildi yeni can ot u şecer süsdi yine"

(s.85 / b.390)

"Yine"lere "yeni" sıfatları da eklenince şiirde güzel bir uyum duyulur. Bunun gibi "bize", "eğer", "söz", "akıl", "bir dem" kelimeleriyle mısraları başlayan şiirler tekrir sanatının uyumlu örnekleridir. Yunus aynı kelimeyi beyitin muhtelif yerlerinde kullanarak bu ses uyumuna bir başka örnek verir:

"Derd gerekdür derd gerekdür derd gerek
Kim gerek derde virem dermânumı"

(s.100 / b.495)

"Yir benümür gök benümdür arş benüm
Gör nice germişem sayvanumı"

(s.100 / b.499)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Bu yola yarak gerek eksik gerek çok gerek
Key demür yürek gerek bu sarp yola giresi"
(s.116 / b.719)

"Durmış ma'rifet söyler irene Yunus Emre'm
Yol eriyle yoldadur yolsuza yoldaş degül"
(s.177 / b.1221)

beytinde yolu;

"Beni bende dimen bende değülem
Bir ben vardur bende benden içeri"
(s.122 / b.805)

beytinde beni,

"Yunus imdi söz yatından söyle sözi gayetinden
Key sakın o şeh katından seni ırag ide bir söz"
(s.346 / b.2822)

beytinde sözü sıkça kullanarak bir başka uyum örneği verir.

Yunus'un şiirlerinde ahenk unsuru olan bir uygulama da aynı hece veya harflerle başlayan kelimelerin kullanılışıdır:

"Gâh müftî, müderris geh mümeyyiz geh temîz
Geh müdebbir nâkıs u geh naks ile noksan olam"
(s.185 / b.1293)

"mü" hecesiyle başlayan kelimeleri aynı kökten gelen nâkıs, naks ve noksan kelimelerindeki benzerlik daha bir uyumlu hale getirmiştir.

"Sakıngıl yârûn gönlin sırçadur sınayasun
Sırça sındukdan girü bütün olası degül"
(s.177 / b.1231)

Bir uyumu da aynı heceyle biten kelimeleri bir beyitte kullanmakla sağlar:

"Gâh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâh arş u şems ile gerdûn olam gerdân olam"
(s.185 / b.1290)

"Kâr olam neykâr olam nevkâr olam esrâr olam
Geh dönem gerdâr olam güftâr olam, No'man olam"
(s.186 / b.1317)

"Dem olam âdem olam âlem olam âlemde ben
Dem olam bîdem olam hem nâm olam hem-nân olam

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

....
Geh dönem hâmuş olam bîhûş olam serhoş olam"
(s.187 / b.1326-1327)

"Halâyıklar, melâikler ger esrükler ger ayuklar
Sahha size uyanuklar Allah sana sundum elüm"
(s.192 / b.1399)

"Senlük benlük olıcak iş ikilükle kalur
İkilük tutan kişi nice birike birle"
(s.83 / b.355)

Yunus'taki ses uyumuna başka bir örnektir. Bu arada kafiye, ara kafiye ve redîflerin kullanımı çok çeşitli olup ayrı bir konudur.

Yunus'un Türkçe'sinde değişik kullanışlar vardır. Sıfatlara gelen -ce ekiyle yapılmış küçültme sıfatları:

"Bir garîbce bülbülüm ötmeğe güle geldüm "
(s.212 / b.1687)

"Şol bir yarımca iğne İsâ'yı yoldan kodı"
(s.106 / b.585)

Fiilleri getirilen -ince ekleri ile yapılmış fiilimsilerin kullanımı:

"Götürmedi kimesne kimesnenün göçini
Göç götürürin diyen eli irinceyimiş

Eydürler idi bana âşık avare olur
Geldi başuma gördüm ol söz yerinceyimiş"
(s.329-330/ b.2664)

ve "Hakk'ı bulıncayidi" ibaresi bu değişik kullanışların örneklerindendir. Bir değişik uygulama da "olmayan" yerine "yok"un kullanılmasıdır:

"Bundan böyle dost ile bilmezem nolasını
Şimdiye değin ömrüm geçmiş yok sevdâyile"

Tabîî olarak bu tür değişik kullanışlara daha çeşitli örnekler bulunabilir. Ancak bu konuda da bu kadarla yetinip "Hikmet beşiğinde yatan kudret südin emen benim" (s.199/b.1439) ,diyen Yunus; "kelecî" dediği hikmetli sözlerden birkaçı üzerinde durabiliriz.

"Kara taşa su koyarsan elli yıl ısladur isen
Heman taş yine bayağı hünerlü taş olur değül"
(s.179 / b.1263)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir şeyin aslında olmadıkça pek çok uğraşılsa da ona hüner, marifet kazandırılamayacağını ifade eden Yunus, bir başka "kelecî" sinde de gayret gösterilmeden bir işten başarılı sonuç alınamayacağını açıklar:

"Çeşmelerden bardağun toldurmadın kor isen
Bin yıl anda turırsa kendü tolası değül"
(s.177 / b.1232)

Yunus'un şiirlerinde görülen dille ilgili bir husus da dilin aslı, kaynağı bahsidir. Sözlerinin aslının kendinden olmadığını şu beyitle açıklar:

"İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür"
(s.309 / b.2626)

Sözlerin aslının kudret dili olduğunu açıkladığı:

"Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür"
(s.299/b.2470)

mısraında bu hususa işaret etmiştir. Ancak bazı şiirlerinde onu "kudret dili"yle, bir başka deyişle gönlündeki Tanrı diliyle konuşurken buluruz:

"Kün deminde nazar iden bir nazarda dünya düzen
Kudretünden han döşeyüp ışka bünyâd uran benem

Düz döşedüm bu yirleri basku kodum bu tağları
Sayvan gerdüm bu gökleri girü sonra düren benem

Halk içinde dirlük düzen dört kitâbı doğrı yazan
Ağ üstine kara düzen ol yazduğı Kur'an benem"
(s.197/ b.1454,1455,1457)

Bu beyitlerden ikincisi Kur'an'ı Kerim'den Nebe', Sad ve Zariyat sürelerinden bazı ayetlerin bazı ibarelerinin çevirisidir.

Yunus bazı ayet ve hadislerden çeviriler yaptığı gibi iktibaslarda da bulunur. Bir beytinde de Arap dilinden bahseden şair:

"Sorı hisâb sorılacak Arab dili lisan gerek"
(s.161/b.1082)

derken; kıyamet gününde Arapça'nın gerekli olabileceğine işarette bulunur.

Sonuç olarak denilebilir ki Yunus Türk diline hâkimdir. Türkçe'yi bir şiir dili olarak işlemiş, eski edebiyatın bazı remiz ve mazmunlarını ifade edecek kadar dili zenginleştirmiş, dile bazı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tasarruflarda bulunmuştur. Arada bir " Aşık u ma'şuk râzını kaçan eydübilür lisan" (s.244 /b.1858) demesine ve;

"Kıssam uzun-durur nice dükedübilem
Kangı bir eksüklüğüm getürebilem dile"

beytine rağmen o Türkçe'yi istediği gibi kullanabilmiştir. Son iki örnekten ilki Tanrı ile kul arasındaki sırrın lisanla açıklanamayacağını, ikincisinde ise yakındığı dil değil, kıssanın uzunluğu, eksikliklerinin çokluğudur. Aslında Yunus şiirinde ifade edebildiklerinden memnundur. Nitekim bir mısraında "Yunus ne hoş dimişsün bal u şeker yimişsün"(s.259 / b.2088) diye söylediklerinin hoşluğundan güzelliğinden bahs ederken "Dilüm şeker gevdem kamış" (s.193 / b.1406) daki ibarede ney gibi vücudundan şeker kadar tatlı sesler yükseldiğini belirtmek ister. Bir beytinde kendine öğüt verir:

"Tatlu sözler söylegil şirinlükler eylegil
Sohbetlerde Yunus'ı her giz unıtmayalar"
(s.288 / b.2312)

"Dile düştüğü"nü söylediği beyti ise uzun yorumlar gerektirir:

"Yolum sana oldı durak sabahın söylenendür hak
Yunus Emre dilinde Hak olup dile düşe geldüm"
(s.213 / b.1702)

Onun şiirleri olumsuz anlamıyla dillere düşmüş değildir. O eserler yüzlerce yıldan beri güzelliklerin, iyiliklerin, sevginin, erdemliliğin en mükemmel ifadesi olarak dillerde gezmekte; o deyişlere yapılan besteler gönüllerde yankılanmaktadır.

Yunus deyişlerinin güzelliğinin, deyişlerinde kullandığı dilin değerinin farkındadır:

"Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka meta'ların satar yükı gevherdür tuz degül"
(s.180 / b.1279)

beyitiyle şiirlerindeki dilin güzelliğini, değerini en veciz şekilde açıklar.

Türk şiir dilinin temeldeki büyük ustası Yunus'a, eserleri yanında eserlerindeki dil bakımından da minnet borcumuz büyüktür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE VE EDEBİYAT TARİHÇİLERİ

Emine GÜRSOY-NASKALİ*

Bu bildiride, Yunus üzerinde araştırma yapmış araştırmacıların, edebiyat tarihçilerinin, edebiyat yorumcularının biribirinden farklı bazı görüşlerini ele almak istiyorum ve bu araştırmacıları, edebiyat tarihçilerini ve yorumcularını farklı yorumlara sevkeden, farklı neticelere vardıran etkenlere değinmek istiyorum.

Yunus üzerinde farklı görüşler deyince, tabii, akla ilk gelen konulardan biri Yunus'un nereli olduğu ve mezarının nerede bulunduğu konusudur. Fakat bu konuyu ele almayacağım çünkü pek çok iddia arasında ön safha çıkmış olan Eskişehir'e karşı Karaman çatışması bu iki farklı görüşün temsilcilerinden Gölpınarlı ve Öztelli'nin çalışmalarında açıklanmış, taraf olmayan edebiyat tarihçilerince de (mesela Timurtaş) hemşehricilik çatışması olarak yorumlanmış ve Yunus'un nereli olduğu ve mezarının nerede bulunduğu konusunda kesin hükmün verilemeyeceği belirtilmiştir.

Ben Yunus'un ümmî olup olmadığı yani okuma yazma bilip tahsilli olup olmadığı konusunda belirtilen görüşleri ele almak ve söze İngiliz müsteşrik, Osmanlı edebiyatı tarihçisi Gibb ile başlamak istiyorum.

Yunus'un ümmîliği konusunda Gibb, Aşık Çelebi'nin tezkiresinden alıntı yaparak eski kaynaklarda Yunus'un ümmî olduğu ve kabiliyetinin de doğrudan doğruya Allah'ın bir lutfû olduğu görüşünün zikredildiğini söyler. Fakat Gibb'e göre Yunus'u ümmî tanıtan eski kaynaklar Yunus'u zaten çok az tanımaktadır. Hele Yunus'un şiirlerinin aruz vezniyle yazılmayıp hece vezniyle yazılmış olması bu edebiyat tarihçileri nezdinde barbar telâkki edilmesi için yeterlidir (Yunus hem aruz hem hece vezniyle yazmıştır); mesela Latîfî olsun, Kınalızade Hasan Paşa olsun

* - Doç. Dr. ,M.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Yunus'u tezkirelerine bile almamışlardır. Gibb, Aşık Çelebi' nin ümmîlik iddiasını şüphe ile karşılar çünkü Yunus'un divanı incelendiğinde Yunus'un hem Mevlana felsefesiyle hem dinî konularla tam mânâsıyla âşina olduğu apaçıktır. Hayranlık uyandıran bu şiirler şayet bir de ümmî bir şaire ait ise hayranlığımız kat be kat artmaktadır, der Gibb.

Buna mukabil Köprülü, kendisine has üslubuyla, ümmîlik iddiasını "kabule o kadar büyük bir mâni yoktur" diyerek, ümmîlikten neyin kasd olunduğunu açıklar: Ümmîlik, medrese tahsili görmemiş olmak demektir.

Eyüboğlu, ümmîlik görüşüne karşı çıkmaz hattâ Yunus'u "halkçı ve devrimci" şiirleriyle "çağın okur yazarlarına (.....) savaş açmış" bir şair olarak görme arzusu Eyüboğlu'yu ümmîlik tezinde destekler. Eyüboğlu'ya göre; "Yunus'tan kalmış bir tek yazılı söz olmaması bir yana, Anadolu'da sözlü kültür bugün bile bir Aşık Veysel'i yetiştirebilecek güçtedir; yedi yaşından beri gözleri görmeyen Aşık Veysel'inse okur yazar olduğunu kimse ileri süremez. Bektaşi tekkeleri tasavvufun en ince kavramlarını sözle ve sazla kafası işleyen, üstelik yıllar yılı, geceler gecesi aynı düşüncenin değişik söylenişlerini dinleyen bir halk çocuğuna niçin aktarmasınlar?".

Gölpınarlı'ya göre; bu ümmîlik meselesi gülünçtür. Gölpınarlı, ümmîlik meselesine ince eleyip sık dokuyarak girişir. Yunus'un kendi ifadesine baş vurarak okuma yazma bilmediğini ifade ettiği beyitleri sıralar, sonra da bu beyitlere tam tezat teşkil eden ve Yunus'un "okuma-yazma bildiği şöyle dursun, adamakıllı tahsilli bulunduğunu, hattâ usûl bilgisine, tefsir, hadis, fıkıh yani İslâm hukuku gibi bilgilerin metoduna bile vukufu bulunduğunu, mescidde, medresede dört kitabın mânâsını, mealini tahsil ettiğini bildiren" beyitlerini ortaya koyar. Gölpınarlı, Yunus'un Farsça bildiğini de belgeler. Yunus bazı âyet ve hadislere telmihler yapmış ve iktibasda bulunmuştur; Gölpınarlı bu beyitleri de gösterir. Yunus'un iyi tahsil görmüş bir adam olduğunu ve tahsilini büyük bir ihtimalle o devrin en önemli ve en meşhur kültür merkezi olan Konya'da yapmış olduğunu söylemekle beraber "Sıralı bir tahsil mi gördü, yani devrindeki medrese tahsilini tamamladı, icazet aldı, ihtisas yaptı mı? Bu soruyu kesin olarak cevaplandıramayız.", der.

Yunus'un ümmî olup olmadığı hususundaki farklı yorumlar bir kaç sebebe bağlıdır. Bunların başında kaynaklara duyulan - veya duyulmayan- güvenden bahsetmek gerekir. Kaynak denince

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hem Yunus'un kendi sözleri hem de Yunus'tan bilgi veren bilumum diğer kaynaklar söz konusudur. Eyüboğlu: "Yunus'tan kalmış bir tek yazılı söz yoktur." demekle sanki Yunus'undur denilen şiirleri de tam bir delil kabul etmez ama çok nadiren şairlerimizin eserleri kendi el yazılarıyla günümüze gelmiştir, mesela Fuzuli'nin de kendi elinden çıkan hiç bir yazılı sözü günümüze gelmemiştir. Gölpınarlı, Yunus şiirlerini, Yunus'a ait olan ve başka Yunus'lara ait şiirler olmak üzere tasnif etmiş ve Yunus'a ait telakki ettiği şiirleri delil olarak kullanmıştır. Gibb, Aşık Çelebi'nin verdiği bilgiyi şüpheyle karşılar, her ne kadar Aşık Çelebi değerli bir tezkireci ise de Yunus'un ümmîliği hususundaki görüşlerine Gibb itibar etmez. Çünkü Yunus'un temsil ettiği edebî gelenek Aşık Çelebi döneminin edebî çevrelerinde küçük görülmektedir. Tabii ayrıca Yunus'un dönemi ile Aşık Çelebi dönemi arasında iki yüz yılı aşan bir zaman farkı vardır.

Edebiyat tarihçilerinin kaynaklar karşısındaki tutumları, yani kaynakları geçersiz veya efsanevi veya güvenilir saymaları, vardıkları sonuçları tayin etmektedir. Kaynaklara yaklaşım bundan sonra ele alacağım görüş farkları için de geçerlidir.

Yunus'un ümmîliği meselesinde tartışmaya yol açan sebeplerden biri de ümmî kelimesinin ne ifade ettiği üzerinde düğümlenir. Yani semantik bir problem vardır. Ümmî kelimesi, gerek Yunus'un şiirinde gerek Aşık Çelebi tezkiresinde geçmektedir. Ümmî kelimesi sadece "okuma-yazma bilmez" mi demektir; yoksa bu mânâsının yanı sıra "medrese tahsili görmemiş" veya "esaslı, icazetli bir medrese tahsili görmemiş" mânâsını da vermekte midir?

Yine semantik bir problem olarak niteleyebileceğimiz bir husus da ümmî kelimesinin tasavvuf anlayışıyla yorumlanmasıdır. Yunus'un okuma-yazma bilmediğini reddeden, onun tahsil görmüş olduğunu savunan araştırmacılara göre tasavvuf tevâzu gerektirir; ayrıca, tasavvufta önemli olan zahiri bilgiler değildir, mutlak vücûda erişebilmek için irfan ve aşk gereklidir. İşte bu sebeple Yunus bilgisiz olduğundan bahseder. Gölpınarlı, sert bir ifadeyle: (Yunus'un ümmî olduğunu) uyduranlar onun sözlerini anlamayan kişilerdir." der. Gölpınarlı'ya göre Yunus: "Ümmî benem Yunus benem dörttür anam dokkuz babam" derken; okuma yazma bilmediğini değil, dört unsura mensub olduğunu söylemiştir. Dokuz babası dokuz kat göktür, dört anası da dört

unsurdur. Halbuki aynı beyit diğer bazı araştırmacılar için Yunus'un okuma yazma bilmediğinin delilidir.

Yunus üzerinde görüş ayrılıkları arasında Yunus'un pîri olduğu söylenen Tapduk'un kimliği ve Yunus'un herhangi bir tarikat silsilesine yakınlığı bulunup bulunmadığı meselesi yer alır.

Yine Gibb ile söze başlarsak, Gibb eski kaynakları mehaz gösterir: Taşköprüzade'nin *Şakayıku'n-nu'mâniye*'sinde, bu eserin Türkçe tercümelerinde ve Ali'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında Yunus'un Tapduk Emre adında bir mürşide bağlandığı ve uzun yıllar bu mürşide müritlik ettiği yazılıdır. Bu bilgiye ilâve olarak Ali, Tapduk Emre'yi Hacı Bektaş'ın yakınlarından biri sayar. Gibb'e göre Ali'nin naklettiği pek çok rivâyet, efsanevî mahiyettedir ve itibara değer değildir. Gibb'in başka bir yorumu yoktur.

Köprülü'ye göre Tapduk Emre bir Babaî şeyhidir. Yunus da Tapduk Emre'ye intisab etmiş bir Türkmen dervişidir.

Melikkof'a göre Tapduk Emre, "Hacı Bektaş ile ilişkisi olan ünlü bir mânevî mürşit"dir. Yunus bir şiirinde nesebini Tapduk'a, Tapduk'tan Barak Baba'ya, Barak Baba'dan da Sarı Saltuk'a bağlar. Sarı Saltuk ve Barak Baba, Hacı Bektaş'ın müritlerindendir. Bu babaların hepsi aynı toplumsal ve manevî ortamdan yani Babaîler ortamındandır. Melikoff'un kaynakları 15. yüzyıla ait anonim bir *Vilâyetnâme* ve *Menâkıbü'l-kudsiyye*'dir. Yunus'u Bektaşî ortamına bağlayan Melikkof'un da belirttiği gibi bu Bektaşî muhipliği tezinde iki pürüz vardır: Birincisi Yunus'ta diğer Bektaşî yazarlarında olduğu gibi batınî eğilimler yoktur; ikin- cisi ise Yunus, şiirlerinde Hacı Bektaş'tan hiç bahsetmez, Hacı Bektaş'ın adı bir kere bile şiirlerinde geçmez ama buna mukabil Yunus, Mevlana'dan bahseder, adını zikreder.

Raif Yelkenci'ye göre Tapduk bir şahıs değildir. "İbadet etmek, kulluk etmek, hizmet etmek" mânâsına da gelen **tapmak** fiilinden türemiş bir isim olarak Tapduk, Tanrı'yı ifade etmektedir.

Gölpınarlı'ya göre Tapduk Yunus'un şeyhidir. Her ne kadar Tapduk adının anıldığı bazı beyitlerde Tapduk ismi ilâhî varlığın zikredildiğini düşündürüyor ise de *Divan*'ın pek çok yerinde Yunus, Tapduk'a müntesîb olduğunu açıklar. Gölpınarlı'ya göre Yunus, Mevlana'nın tesiri altındadır ve Yunus'un tarikat zinciri Mevlana'ya ulaşmaktadır. Yunus'un kendi ifadesinden anladığımıza göre Yunus, Konya'da Mevlana'nın sema meclisinde bulunmuştur, Mevlana Yunus'a ilgi göstermiştir. Yunus Mevlana'nın pek çok şiirinin "eda ve müeddasını" Türkçe olarak yansıtmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tarikat zincirine gelince, Gölpınarlı Yunus'un bir beyitinde açıkladığı nesebini -yani Saltuk'tan Barak'a, Barak'tan Tapduk'a ve Tapduk'tan Yunus'a inen zinciri- ele alır. Bu zinciri geçerli ve doğru addeder fakat *Vilâletnâme* 'nin Saltuk'u ve Barak'ı Bektaşi olarak göstermesini sadece bir hamiş mahiyetinde değerlendirir. Gölpınarlı'ya göre ise Saltuk'un menakıbını ihtiva eden ve Ebu'l-Hayr-i Rûmî'nin kaleme aldığı *Saltuknâme* , Saltuk'u Seyyid Mahmud-i Hayranî halifesi olarak göstermiştir. Hayranî de *Menâkıbu'l- ârifin* 'e göre Mevlana müntesibi ve Mevlana tarafından çok sevilen bir zattır. İşte bu sebeplerden dolayı Yunus'un tarikat zinciri Mevlana'ya ulaşmaktadır. Coşku ile aktarılan bu görüş Gölpınarlı'nın 1971'de kesinleştirerek ifade ettiği görüştür.

Timurtaş'a göre durum çok farklıdır. İlmî çalışmalarına da yansıyan temkin ile Timurtaş bütün bu tartışmaların boş olduğunu söyler. Çünkü Saltuk-Barak-Tapduk-Yunus zincirinden bahseden beyit her ne kadar Yunus Divanı'nın eski nüshalarında bulunuyor olsa bile ifade, üslup, kelime haznesi ve umumi hava bakımından değerlendirildiğinde bu beyitin geçtiği şiirin Yunus'a aitliği şüphelidir. Bu beyiti Yunus'un tarikat zinciri kabul etmek ve "bir takım hükümler yürütmek ve bu şahıslar hakkında sayfalar dolusu yazmak" Timurtaş'a göre "pek uygun değildir" çünkü Yunus Divanı'nın başka bir yerinde bu şahısların adının geçmediği gibi eski eserlerde bu münasebet ve tarikat zinciri hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Şiirlerinde Hacı Bektaş'ı anmayan Yunus'un Divan'ında Bektaşilik'le ilgili unsurlar da bulunmamaktadır. Yunus'u Bektaşi gösteren tek kaynak halk rivayetlerinin toplanmasından meydana gelen *Hacı Bektâş-ı Velî Menâkıbı* veya diğer bir adıyla *Vilâyetnâme*'dir. *Vilâyetnâme*' yi Yunus'tan iki yüz yıl kadar sonra yazan Uzun Firdevsi, uydurmacılığı yüzünden devrinin ilim adamlarının itimadını kaybetmiş, yüzlerce kitabı yakılmış bir kimsedir. Böyle bir şahsın kitabı güvenilir bir kaynak değildir. Diğer tarihî eserlerde Yunus ile Bektaşilik arasında bir ilişki kaydedilmez; mesela, bütün menkabeleri görüp sözlü bilgileri toplayarak 1473'te *Saltuknâme*'yi meydana getiren Ebu'l-Hayr-i Rûmî, Yunus'tan bahs etmez. Taptuk'un Bektaşilik'i de gerçeğe aykırıdır. Hacı Bektaş ile Tapduk arasında geçtiği anlatılan hadise başka eserlerde Hacı Bektaş ile başka şahıslar arasında geçmiş olarak gösterilir.

Tapduk'un hüviyetine ve Yunus ile olan ilişkisine gelince Timurtaş bu meselenin açık ve kesin bir delile ve vesikaya dayan-

madığını söyler. Her ne kadar bazı kaynaklar Yunus'un Tapduk Emre adlı bir şeyhin müridi olduğunu belirtmiş olsalar da böyle bir kimsenin yaşayıp yaşamadığı belli değildir. Tapduk Emre efsanevî bir şahsiyettir.

Kabaklı ve Timurtaş'ın görüşleri birbirine yakındır. Kabaklı'nın görüşlerinde Timurtaş'ınkilere eklenebilecek şu noktalar bulunur: Yunus Bektaşi olamaz. Nasıl ki Mevlana Mevlevî değil idiyse, Hacı Bektaş da Bektaşi değildir çünkü bu tarikatler, tarikate ismini veren kişilerin zamanından sonraki bir dönemde tarikat düzenine girmiştir. Ayrıca, Yunus Bektaşi olamaz çünkü Yunus hiç bir tarikatin dar sınırlarına "tıkılamaz". Zaten Yunus'u Bektaşilik'e bağlayan delil de yoktur. En eski *Vilâyetnâme* ve erkan kitaplarında ne Yunus'un ne de şeyhi olduğu söylenen Tapduk'un adları bulunmaz. Yunus'un şiirlerinde Bektaşilik'e dair hiç bir belirti olmadığı gibi; inanç farkları da vardır. Konuya pragmatik bir açıdan bakan Kabaklı: "Ne var ki Bektaşiler'in Yunus'a sahip çıkmaları bir bakıma iyi olmuştur. Çünkü onun şiirlerini ilâhî ve nefesler halinde âyinlerinde çalıp çağırmışlardır. Adına düzülen efsaneleri memlekete yaymışlardır." demektedir.

Yunus, Tapduk ve tarikat silsilesi konusunda araştırmacıların gösterdiği fikir ayrılığı yine istifade edilen ve itibar edilen kaynaklara bağlıdır. Bazı araştırmacılar bilinen belgeleri yorumlarken bazı araştırmacılar yeni ipuçları, yeni kaynaklar, yeni belgeler aramıştır. Bu biraz araştırmacının yeteneğine biraz da Yunus'u ne ölçüde kendine araştırma konusu yaptığına orantılı olmuştur. Fakat kaynakları seçmeye, değerlendirmeye, yorumlamaya gelince yanılmıyorsam araştırmacıların karar mekanizmasına bir yandan mizaçları, diğer yandan da tarikat konusundaki ünsiyet ve temayülleri âmil olmuştur.

Kaynaklar:

EYÜBOĞLU, Sclahattin. *Yunus Emre'ye Selam*. İstanbul 1966.

GIBB, I. J. W., *A History of Ottoman Poetry*. I.C. London 1900.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul 1961.

_____, *Yunus Emre Risâlât al-Nushiyya ve Divan*. İstanbul 1965.

_____, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Fikirleri*. Altın Matbaası, 1971

_____, "Mevlana ve Yunus", *Bildiriler, Uluslararası Yunus Emre Seminer*i İstanbul 1971

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*. II. C. İstanbul 1968.

KÖPRÜLÜ, M. F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul 1919, 4.b. Ankara 1981.

_____; *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul 1926, 3.b. İstanbul 1981.

MELIKKOF, Irene, "Yunus Emre ile Hacı Bektaş", *Bildiriler arası Yunus Emre Seminer*i, İstanbul 1971; aynı makale *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XX.C. 1972, İstanbul 1973.

ÖZTELLİ, Cahit, *Yunus Emre, Yeni Belgeler-Bilgiler*. Ankara 1971.

TİMURTAŞ, Faruk K., *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser.

YELKENCİ, Raif, "Raif Yelkenci ile Konuşma", *Türk Yurdu*, V.C., İstanbul 1966.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KAYNAK YUNUS

A. TURAN OFLAZOĞLU*

Genç Osman tragedyasında, delikanlı hükümdar Sultan Osman'la hocası Ömer Efendi bir gece İstanbul sokaklarında dolaşırlarken, derinlerden yürek vuruşuna benzer bir ses duyulmaya başlar. Osman'la Ömer bu sesi can kulağıyla dinlerken;

OSMAN:
Toprağın derinlikleri zonkluyor sanki
Sanki benim tâ içimde bir şey zonkluyor.
Hocam, nedir bu?

SES :
Kasdım budur şehre varam
uykularından kaldıram;
açtığı bu yaraları
desin bana nasıl saram.

ÖMER:
Kaynağın sesi, hünkârım, kabarmakta sular.

OSMAN(Sevinçli):
Demek geliyor Anadolu!

SES :(Gittikçe artarak)
Kasdım budur şehre varam
neden niçin bir bir soram;
anlamazlıktan gelirse
yüz bin ağızımla haykıram!

KORO :
Haykıram! Haykıram!

ÖMER(Sesi işaretle):
Onunla birleşmeyi başarırsak
zaman bizim mekân bizim can bizim!

---

* - Şair, tiyatro yazarı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SES :
Kasdım budur şehre varam
öyle bir çığlık koparam,
bütün ölmüşleri dahi
mezarlarından kaldıram.

KORO :
Kaldıram! Kaldıram!

ÖMER :
Birleşmeyi başaramazsak
Halimiz yaman bizim.

(SES'in söylediklerinden yalnızca "Kasdım budur şehre varam" Yunus'undur, gerisi benim o mısraı tazmînimdir.)

Yürek vuruşunu andıran ses yükselerek dört yandan duyulmaktadır. Çok geçmeden kaynak, yani Anadolu halkı, İstanbul'a doluşur. Nicedir devleti batırmak için ellerinden geleni yapan Yeniçeriler onları, sille tokat geri yollamaya çalışırken Sultan Osman olayın üstüne gelir. Kılık değiştirerek dolaşan padişahı Yeniçeriler tanıyıp kaçarlar. Şaşıran köylüler, bilmedikleri bu genç adama minnetle yaklaşarak adını bağışlamasını dilerler.

OSMAN:
Acep şu yerde var m'ola
Şöyle garip bencileyin...

KÖYLÜLER (Hemen tamamlayarak) :
Bağrı başlı gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin.

Anadolu köylüleri "Bizden bu, bizden!" diye sevinirler. Devleti yönetenle yönetilenler Yunus'ta buluşurlar böylece. Tarihte böyle bir olay ne yazık ki yok. O benim yorumum. Osmanlı, bu zengin kaynağı çoktan unutmuştu. Anadolu'nun halk ozanlarında devam eden Yunus şiiri İstanbul'a da gelmek isteyince, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla başkente, dolayısıyla ülkenin aydınlar topluluğuna girmesi yasaklanmıştı. İslâm'a en çok hizmet edenlerden biri olan Yunus, İslâm adına mahkûm edilmişti. Bu yüzden Osmanlı şairleri yabancı bir kaynağı, Fars şiirini benimsemişler, o şiirin ustaları gibi, hem de onların bize pek külfetli gelen, dilimizle bağdaşmayan terkipleriyle yazmaya çalışmışlar, Türkçe'yi de tanınmaz bir hale getirmişlerdi. Benim *Genç Osman* oyununda yapmak istediğim, geçmişi düzeltmek değil, bunun

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çıkmaz yol olduğunu biliyorum, Ben istiyorum ki, hiç değilse bundan böyle Türkler kendilerinden uzaklaşmasınlar; doğru kaynağa bel bağlayarak doğru bir şimdi içre yaşasınlar, doğru bir gelecek kursunlar kendilerine. Yunus Türkçe'yi daha on üçüncü yüzyıl sonunda, Osmanlı'nın dünya sahnesine çıktığı bir sırada, büyük şiir dili yapmıştı. Türkler'in hiç bir yabancı şiire özenmeleri gerekmiyordu, çünkü Yunus bütün dillerdeki şiir doruklarıyla rahatça boy ölçüşecek bir doruktu. Ama kendilerini saraya beğendirmek zorunda olan çelebiler, yani Divan şairleri, bu doruğun hiç farkına varamadılar. Osmanlı'nın kendini Yunus'a karşı kapaması, onu yok sayması, Osmanlı'nın en zararlı yanlışlarından biri olmuştur. Bâki, Nef'i, Nedim, Galib gibi şiir ustaları ana dillerini öylesine başarıyla kullanan ataları Yunus'tan yola çıkacaklarına, bu bereketli kaynakla hesaplaşacak kendi dillerini işleyip geliştireceklerine; yabancı bir dilin sultası altında boş yere enerji harcamışlardır. Zaman zaman bu yapmacık, acayip dile tepki gösterenler olmuş ama, kendini boyunduruktan kurtaran pek çıkmamış; çıkanlarsa, üstün yetenekli olmadıklarından sonuç alamamışlardır. Divan şiirinin en büyüklerinden Galib bile, Farsça ve Arapça terkiplerin Türkçe'yi bunaltmasından dert yanmış, ama bu düşüncesini dahi yakındığı dille anlatmıştır. Benim oyunumda Sultan Osman yapılan yanlışın bilincindedir, öz halkıyla birleşmek için Anadolu' ya geçeceğini, bunu ancak ölümün engelleyebileceğini söyler. Nitekim öyle olur, ölüm Osman'ı engeller. Devletin başıyla gövdesi arasındaki ayrılık, genç hükümdarın dökülen kanıyla da giderilemez.

Kaynağından uzaklaşma, toplumumuzu yüzyıllarca olumsuz yönde etkileyen bir ikilik doğurur. Genç Osman'ın küçük kardeşi IV. Murad'ın iki şairi vardır. Biri nedimi olan Divan şiirinin büyük ustası Nef'i'dir; öbürüyse bir Yeniçeri olan Kayıkçı Kul Mustafa. Saray şairi Nef'i, Sultan Murad için yazdığı bir kasidede der ki:

Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şehenşâh için alam ele levh ü kalem

İkinci mısrada Türkçe'nin ne hale geldiğine bakın, hele alam sözünü vezin gereği "âlâm" diye okurken. Buna karşılık, halk ozanı Kayıkçı Kul Mustafa aynı hükümdar için şunları söylüyor:

Baş eğin selâma durun çiçekler
Sultan Murad geldi açılın dağlar

Halk ozanının kullandığı dil, ortak kaynağımıza, "Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut / Saçın çözüp benim için yaşın yaşın ağlar mısın?" diyen Yunus'a yakın olduğu gibi, bizim benimsediğimiz Türkçe'den de farksızdır. Bu gün birini övmek gerekse Kul Mustafa'nın diliyle övebiliriz. Sözünü ettiğim ikiliğe başka örnekler de verelim. Şairler sultanı Bâki bir yandan;

Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene
Nevbahar erdi deyü verdi haberler sümbül

ya da

Hep senincindir benim dünya cefâsın çektiğim
Yoksa ömrüm varı sensiz neyleyim dünyayı ben

derken, bir yandan da

Biz tâlib-i teveccüh-i ikbâl-i rûzgâr
Gül-berk-i bâğ-ı ömr ise berbâd olup gider

diyebiliyor. İlk mısraların Türkçe'siyle sonrakilerin Türkçe'si nasıl bağdaşır? Önceden bilmeseniz, bunları aynı şairin yazdığını nasıl tahmin edersiniz? Hadi diyelim ki, Bâki bu iki türlü Türkçe'yi iki ayrı şiirde kullanmış; ama bir başka Divan ustası Nedim'in bir gazelinden şu beyte bakalım:

Benimdir suç ki vardım bezme verdim sana can nakdin
Senin yoktur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel

Buradaki sözleri dinlerken Türkiye'desiniz, çünkü söyleneni hemen her Türk anlayabilir. Ama aynı gazelin şu beytine ne buyurulur:

Şeb-i mehtâbda ey âftâb-ı bürc-i istiğnâ
Çıkıp taht-es-semâda kadrin pest eyle mâhın gel

Bu beytin daha ilk sözlerinde Türkiye sınırından İran'a geçer gibi olmuyor musunuz? Şimdi de Galib'in bir gazelinin birinci beytinin ilk mısraını görelim:

Efendimsin cihanda itibarım varsa sendendir.

Bu mısra şairin ev halkıyla, eşiyle dostuyla görüşürken kullandığı, yaşanan Türkçe'yle söylenmiş olduğundan, onu bu gün de hiç yadırgamıyoruz. Ama aynı beytin ikinci mısraı:

Miyân-ı âşıkanda iştiharım varsa sendendir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Divan şairlerinin kendi aralarında benimsedikleri özel dille yazıldığı için, ortak yaşayışın dışında kalıyor. Bu ikilik yirminci yüzyıla dek sürmüştür. Haşim'in son şiirleriyle daha önce yazdıklarını düşünün; hele Yahya Kemal'i hatırlayın. *Kendi Gök Kubbemiz* 'deki şiirler, onun sözünü ettiği "Beyaz Türkçe" ile, yani kaynak Yunus'un ve bugünkü ozanlarımızın Türkçe'siyle söylenmişken, *Eski Şiirin Rüzgârıyle* adlı kitabındaki şiirler, söz gelimi *Selimnâme*, Yavuz Selim'in çağdaşı olan Divan şairlerinin diliyle yazılmıştır.

Peki bu tutarsızlıklar nerden ileri geliyor? Sanırım, dikkatimizi yaptığımız işe tam çevirmemekten, gerçeğimize eleştirici gözle bakmamaktan, kaynağımızı şaşırmaktan, gözümüz hep dışarda olduğu için kendimize karşı yabancılaşmaktan.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bazan kaygıya düşerek "Bu bize özgü bir kusur mu acaba?" diye soruyorum kendime. Gerçi bizde görülen aksaklıklara öbür toplumlarda da rastlanır. Örneğin Romalılar da cihan imparatorluğu kurdular ve fethettikleri Yunanistan'a öylesine hayran kaldılar ki, zamanla Yunanlılar'ın âdeta kültür sömürgesi oldular. Ama başkalarının işlediği yanlış, bizim yanlışımızı ma'zûr gösteremez. Kendinden uzaklaşma, başkalarına duyulan bu ölçüsüz hayranlık, sanki bizim köklü bir özelliğimiz olmuş. Tâ yüzyıllar ötesine, Orhun yazıtlarına kulak verelim; orada Göktürkler'in yüce hükümdarı Bilge Kağan Türkler'e çıkışıyor, Çinliler'e fazla öykünerek kendilerinden uzaklaştıkları için. Fatih döneminde bir şairimiz; "Bu ülkede saygınlık kazanmak istiyorsan, ya Arap'tan geleceksin ya Acem'den" diye yakınıyor. Yirminci yüzyılda ise Atatürk "Ne Mutlu Türküm Diyene" demek gereğini duyuyor. Çünkü Türk'ün yazgısını üstlendiği zamana dek "Al Turpu Vur Türk'e" deniyor. *Naima Tarihi* 'nde "etrâk-ı bî idrâk", yani anlayışsız Türkler sözü geçiyor ve bu kitap bir Türk olan Osmanlı hükümdarına sunulabiliyor. Hor görülen şeyler için "Alaturka" denebiliyor. Madem dertleşiyoruz, bir şey daha ekleyeyim: Yurdumuzun adı olan Türkiye sözü bile Türkçe bir söyleyiş değildir; bunda bile Batılılar'ın deyişini benimsemişiz. Bir de büyük kentlerimizin caddelerinde gezinirken dükkânların, mağazaların, kuruluşların adlarına bakın; Türkçe olanını bulmakta hayli güçlük çekersiniz. Farsça'nın, Arapça'nın baskısından kurtulalım derken, Batı dillerinin egemenliği altına girmek ne acı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Uygun bir kaynağın etkisinden yoksun kalmak, kimlik bunalımına yol açıyor; kendinden uzaklaşmakla, başka kimliklerin sultasına girmekle sonuçlanıyor. Öz kaynağını yitiren, dış dünyaya egemen çokluğa tutsak olarak varlığın bölünmüşlüğünü yaşamak zorunda kalıyor, kendisi de bölünüyor zamanla. Tutarlı bir toplum olmak, uluslar arasına kendi niteliklerimizle girmek, yeryüzüne bize özgü bir lezzet katmak istiyorsak, kendi kaynaklarımıza açılmakta geç kalmamalıyız. Gerçi Yunus tâ baştan beri Anadolu halkında yaşıyordu, ama aydınlarımız, kentli ozanlarımız, ilk büyük ozanımızı, bu gür kaynağı ancak yirminci yüzyılda keşfedebildiler. Bu denli uzun süren bir ihmalin olumsuz sonuçları ancak pek büyük, hattâ olağanüstü bir çabayla giderilebilir. Bu günün Türk ozanını çetin bir iş beklemekte. Yunus, varlığın derinliklerine inmiş, doruklarına çıkmış, insan ruhunun türlü hallerini dolu dolu yaşamış, insan sesinin çeşitli perdelerini ustalıkla kullanmış, insanı bütün yönleriyle temsil eden eşsiz bir kişi, büyük bir bilge, ulu bir ozan; en ulusal, aynı zamanda en evrensel insanımız. Gerçek insan nasıl olunur, güzel şiir nasıl söylenir, ondan öğrenmeye çalışmalıyız, ama onun gibi olmaya kalkışmadan, çünkü bu, kaynaktan içelim derken kaynağın içine düşüp sularında boğulmak demektir. Onu iyi anlamalı, doğru yorumlamalıyız.

Özün gibi bir er getir
Hiç cihana gelmez ola

diyor Yunus. Bunu hem kendine söylüyor hem bize. Demek istiyor ki; Kendi yolunu bul, kendin ol!

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'U ANLAMAK

Prof. Dr. Günay KUT*

Yunus Emre'nin yaşadığı devir 13. yüzyılın son yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısıdır. Yunus'un vefat tarihi Prof. Adnan Erzi'nin Bayezıt Devlet Kütüphanesi, umûmi 7912 numaralı bir mecmuada bulup yayınladığı bir vesikaya göre 720/1320'dir.[1] Yine aynı vesikada yaşının 82 olduğu da kaydedildiğine göre, rahmetli Abdülbaki Gölpınarlı hocanın da belirttiği gibi, demek ki doğum tarihi 638/1240-41 yılıdır.[2]

Yunus'un yaşadığı devri bilmek, o devrin toplum hayatını bilmek, Yunus'un şiirlerini anlamak için gereklidir. Tabîî ki bu her yazar ve şair için geçerli bir yöntemdir. Yunus'un yaşadığı devre baktığımızda o devrin gerçekten bir talihsizlikler devri olduğunu görürüz. Moğollar'ın Anadolu'da göz açtırmadığı ve Selçuklular'ın Moğol akıncılarının hücumuna uğrayıp Anadolu'nun Moğollar tarafından târumâr edildiği bir tarihte (641/1243) Yunus henüz üç yaşlarında bir çocuktu. Mutsuzluk daha çocukken yakalamıştı Yunus'u. Üstelik bu bir başlangıçtı. Arkadan Selçuklular'ın kardeş kavgaları, Moğollardan istenen yardım, Moğollara direnen Karamanlılar, Anadolu'da sükun bırakmamıştı (676/1277). Tarihî detaylara girmek istemiyorum. Fakat bu çok kısa bilgilerle belirttiğimiz tarihî ve siyasî tablo Yunus'un ömrünün en güzel çağlarına rastlamıştı. Yunus, dayanmayı, sabretmeyi, kanaati, tevekkül etmeyi öğrendi. Rahmetli Ali Nihad hocam, "sanat, ıstıraptan doğar" derdi. Bence bu tarihî olayların Yunus'un sanatında, olgunlaşmasında ve yolunu seçmesinde büyük rolü vardır. Çünkü insan kendisini yaşadığı toplumdan soyutlayamaz.

---

*- Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi

1 - Adnan ERZİ; "İstanbul Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", *Belleten* XIV. sayı 53, Ankara 1950, s.85-89.

2 - Yunus Emre; *Risâlat al- Nushiyya ve Divan*, Yay: A. Gölpınarlı, İstanbul 1965, s. XVII.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Muhakkak etkilenir. Zaten bu devirdeki olayları 730/1330'lara kadar uzattığımızda Aşık Paşa'da, daha önce Ahmed Fakih'te ve tabii öncelikle Mevlana Celâleddin-i Rûmî'de bu devir için tasavvufun ne kadar önemli olduğunu görüyoruz.

Yunus, hayata gözlerini yumduğunda geleceğin Osmanlı imparatorluğu, diğer beylikler içinde sivrilmeye başlayan ve dışardan gelecek tehlikelere karşı kendini koruyabilen 21 yıllık bir devletti. Debdebeden uzak, İslâm'a ve tasavvufa sarılmıştı. Gücünü ilâhî kudretten alıyordu. Halktan kopmamıştı. Halkla imparatorluk arasında saray yoktu.

İşte Yunus'un şiirlerini anlamaya çalışırken bunları da hatırdan çıkarmamak gerekir. Yunus, devrinin kimi meselelerini İslâmî düşünce ve tasavvufî akideler doğrultusunda ele alır. Bu, devrindeki diğer kişilerde de aynı biçimde değerlendirilmiştir. Yani Yunus ortak İslâm edebiyatının bir temsilcisidir. Kendisinden önce Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Aşık Paşa ve Gülşehrî bulunuyordu.

Yunus, bu edebî ortamda Türk şiir dilinin kurucusudur diyebiliriz.[3] Yunus, zaman zaman aruzla şiirler yazmış, halk şiirine yakın şiirler söylemişse de ne halk ne de divân şairidir. Bir Tekke şairi olmasına rağmen Dîvan edebiyatının kaynaklarını da kullanacak bilgiye sahiptir. Arapça'yı, Farsça'yı bilir. Bu da onun bir medrese tahsili gördüğünü ortaya koymaktadır. Divan edebiyatının altı kaynağı olan Kur'an, hadis, tasavvuf, peygamber ve evliya kıssaları, *Şehname* ve yerli malzemeyi şiirlerinde kullanır.[4] Divan edebiyatının kimi mazmunlarını ve pek tabii ki tasavvuf terminolojisini çok iyi bildiği şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Demek ki Yunus'u anlamak için Yunus'u okuyan kişinin de bunları bilmesi gerekir. Yunus'un divanında kullandığı Türkçe, gerçekten çok açık ve güzel bir Türkçe'dir, ama Eski Anadolu Türkçesi'nin özellikleri bilinmeden ve yukarıda sözünü ettiğimiz bilgileri edinmeden acaba Yunus'u kolaylıkla anlayabilir miyiz? Bu konuda hocam Orhan Şaik Gökyay'a katılıyor, Yunus'u anlamak için:

1- Yunus'u devri içinde değerlendirmek,

2- Kur'an, hadis, tasavvufî bilgi, evliya ve enbiya kıssaları ile ilgili bilgileri,

---

3 - Fahir İZ; "Yunus Emre'nin Dili", *Uluslararası Yunus Emre Semineri 6-7-8 Eylül İstanbul-Bildiriler*, İstanbul 1971, s.126-127.

4 - Ayrıca bk. A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.XXXIX.

3- Divan edebiyatındaki mazmunları, sanatları,

4- O devrin Türkçesini, sentaksini, gramerini ve kelime hazinesini çok iyi bilmek gerekir, diyorum. Bütün bunlara gelenek ve görenekleri, halk inançlarını yani diğer bir deyişle Türk ve İslâm kültürünü de bilmemiz gerektiğini eklemeden geçemeyeceğim.

Bu sohbette zamanın bize müsâade ettiği nisbette Yunus'u anladığım kadarı ile size anlatmaya çalışacağım. Konumuza girmeden şunu vurgulamak istiyorum. Yunus Divanı, Türk edebiyatında derlenmiş ilk divan olmak hasebiyle de türünün öncülüğünü yapmaktadır ve bu bakımdan da bir ayrıcalığa sahiptir.

Yunus'ta Aşk Anlayışı

Yunus'ta aşk tamamen tasavvufîdir. Dünyevî hiç bir güzel ya da güzellik Yunus'un gönlünde bir yankı uyandırmamış, o belki biraz da, devrinin ruhunda yaratmış olduğu ıstırap sonucu tasavvufa meyletmiş ve "mâ-sivâ"dan elini yumuştur. Yunus'u coşturan ilâhî aşktır. Vahdeti bulmak ve onda yok olmaktır dileği. Çünkü bu kesret âlemi (kâinat) vahdetten gelmiştir. Yani bu dünya bir görüntüdür. Kâinattaki her şey, herkes, kendisi, ne varsa Tanrı'nın görüntüsünden başka bir şey değildir. O zaman da bir tek maşûk (sevilen) olmak gerekir. Yunus'un aşk anlayışını görebilmek için önce "aşk" redifli şiirini okuyalım.[5]

1. İşidün ey yârenler / kıymetlü nesnedür ışk
   Degmelere bitimez / hürmetlü nesnedür ışk

2. Hem cefadur hem safa / Hamza'yı atdı Kaf'a
   Işk iledür Mustafa / devletlü nesnedür ışk

3. Dağa düşer yel eyler / gönüllere yol eyler
   Sultanları kul eyler / cür'etlü nesnedür ışk

4. Kime kim ışk urdu ok / gussayıla kaygu yok
   Feryad-ıla ahı çok / firkatlü nesnedür ışk

5. Denizleri kaynadur / mevce gelür oynadur
   Kayaları oynadur / kuvvetlü nesnedür ışk

5 - Bu bildiride verilen örnekler için bk. A. Gölpınarlı, *a.g.e.* (Şiir verildikten sonra, önce eserin sayfa numarası, sonra Romen rakamı ile şiir numarası verilmiştir.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

6. Akılleri şaşırur / deryalara düşürür
Nice ciğer pişirür / key odlu nesnedür ışk

7. Miskin Yunus neylesin / derdin kime söylesün
Varsun dostı toylasun / lezzetlü nesnedür ışk.
(s.169 / XXXII)

1. dörtlükte bugün kullanımdan düşen biti-mek kelimesi dışında her şey anlaşılır bir biçimdedir. Kelimenin anlamı "nasîb olmak" demektir. Şimdi beyiti önce nesre çevirip anlamaya çalışalım. "Ey yârenler işitin! Aşk kıymetli bir şeydir. Değme insana nasîb olmaz. (Onun için) aşk şerefli, itibarlı bir nesnedir." Bu dörtlüğün anahtarı "aşkın değme insana nasip olmayacağı" hükmüdür. Aşkı duyabilmek için, aşka ulaşmak için de bir takım merhaleler gerektir. İşte Yunus burada bu gerçeği vurgulamak istemiştir.

2. Nesre bile çevirmeğe gerek olmayan bu dörtlüğü anlayabilmemiz için konuşmamızın başında sözünü ettiğimiz İslâmî ve tasavvufî bilgilere ihtiyacımız vardır. Burada öncelikle Hamza'nın Kaf dağına atılmasına ilişkin bir bilgiye sahip değilsek dörtlüğü anlamakta güçlük çekeriz. Niye Hamza ile Kaf dağı yan yana? Hamza kim? Peygamberin amcası olan Hamza, kuvveti sebebiyle halk edebiyatında bu bağlamda kullanılmıştır. Devlerle, ejderhalarla savaştığı, Kaf dağına kaçırıldığı, orada bütün bu güçleri öldürüp tekrar yeryüzüne geldiği söylenir. Hattâ Hamza'nın etrafında oluşan bu destanımsı özellikler sonucu *Hamza-nâme* adlı dinî-destanî bir halk kitabı oluşmuştur.[6] İşte bu bilgilerle mücehhez olmadan bu dörtlüğün bu kısmını anlayamayız. Hele 3. mısradaki "Işkıladur Mustafa" cümlesini nasıl anlayacağız? "Mustafa aşk iledir" diye mi? Fazla bir anlam vermiyor, pek tabiî. Ama eğer tasavvufta ve İslâmiyet'te Hz. Peygamber'in sıfatının "Habîbullah" olduğunu ve "Levlâke levlâke lemahalâktü eflâke" yani "sen olmasaydın sen olmasaydın ben bu felekleri yaratmazdım" hadis-i kudsîsinin işaret ettiği kâinatın yaradılış sebebinin Hz. Muhammed yani aşk olduğu bilinmezse yine mısra tam mânâsı ile anlaşılamaz. Nitekim Yunus, bunu bir başka şiirinde açıkça dile getirmiştir:

---

6 - A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.263; Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir I*, İstanbul 1964, s.247-248.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hak yaratdı yir ü göki ol Ahmed'ün dostlugına
Levlâk ana delil oldı ansuz yir gök var olmadı
(s. 148/ CC)

Yine bu dörtlükteki "safâ" kelimesinin safvet, saflık ve temizlik, bulanıklıktan arınmış anlamına da geldiği ve "Mustafa" kelimesinin kökünün de safvet olduğu bilinmezse yine dörtlüğün anlamı ortaya çıkmaz. Ayrıca tasavvufta saflık, saf olma, kalbin mâ-sivâdan arınmış olması da çok önemlidir. Bu dörtlük bizde pek çok çağrışımlar uyandırır. Bizi Nef'î'nin:

Tûtî-i mu'cize-güyem ne desem lâf degül
Çarh ile söyleşemem âyinesi sâf degül

beytine kadar götürür. Diğer bir deyişle Yunus'u anlamak bir kültür birikimini gerektirir.

3. dörtlükte aşkın nelere kadir olduğu anlatılıyor ve örnekler veriliyor. "Sultanları kul eyler" mısraında ilk bakışta bir sultan aşka düştüğünde sevgilisinin kulu kölesi olur şeklinde dar bir anlam varsa da telmih sanatı kullanılarak ima edilen İbrahim Edhem'dir. Bilindiği üzre İbrahim Edhem, Belh padişahı iken saltanatını terk edip tasavvuf yolunu seçmiş ve bir mağarada derviş hayatı yaşamıştır(161/777-8 yahut 166/782-3). Bu kıssaya edebiyatımızda sıkça değinilmiş hattâ onun adına başlı başına mesnevi tarzında eserler yazılmıştır. Konu, Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya* adlı eserindeki menkabelerden biridir. Türk edebiyatına da buradan geçmiştir.

4. dörtlükte ise yine Eski Anadolu Türkçesi'ne ihtiyaç vardır. Dörtlüğü bugünkü Türkçe'ye şöyle aktarabiliriz: "Aşkın oku kime değdi ise onda keder ve gam olmaz. Aşk ıstırabı çoktur, fırkatli bir nesnedir." Tasavvufî düşüncede, gerçek aşkı bulan kimsede gussa, keder, tasa, gam gibi dünyevî sıkıntıların hiç bir anlamı yoktur. Gerçek âşık bunun üstüne çıkabilmiş, Tanrı'dan başka şeylerden kendini arıtmış, benliğini yok etmiş kişidir. Aynı şeyi Şeyh Galip de söylemiyor mu?

Aşıkda keder neyler gam halk-ı cihanındır[7]

---

7 - Şeyh Galib, *Dîvan*, (Bulak 1252 /1836-37), s.81-82.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5. dörtlük de yine 3. dörtlükteki gibi aşkın kudretini dile getirmektedir. İki "oynadur" arasındaki söz sanatına da dikkat çekmek isterim.

6. dörtlükte geçen " aşkın akıllı kişileri şaşırtıp, deryalara düşürmesi, pek çok kişilere ıstırap çektirmesi" ifadelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için tasavvufî bilgilere başvurmamız gerekir. Öncelikle şunu belirtmeliyim ki "aşk" ile "akl" birbirine iki zıt şeydir. Akıl aşkı anlayamaz. Onun için "şaşırtır" diyor Yunus. "Derya, bahr" tasavvufta vahdetin sembolüdür. Aşk gönülleri yakar. Aşıkın ciğeri aşk ateşiyle öylesine yanar ki âşık gözlerinden kanlı gözyaşları döker. Bu motif Divân edebiyatında Kadı Burhaneddin, Fuzulî gibi sufî şairlerce kullanılmıştır.

Yunus "aşk" ile ilgili başka neler söylemiştir? Sufî olmanın Yunus'ta yarattığı ruh haleti onu öylesine olgunlaştırmış, bütün insanlara ve kâinata bakış açısını öylesine değiştirmiştir ki gönlünü, dolayısı ile bütün mevcudiyetini aşk(sevgi) kaplamıştır. Onun için insan, öncelikle gönlündeki hırs u hevadan vazgeçmelidir:

Işk davisi kılan kişi / hiç anmaya hırs u heva
Işk evine girenlere / ayruk ne meyl ü ne vefa
(s.38, II)

Aşk insanı maddî olan herşeyden uzaklaştırır:

Her daviden geçen kişi / dosttan yana uçan kişi
Işk şarabın içen kişi / geh esrük geh mest ola
(s.40, IV)

Yunus herşeyi, dini de mezhebi de aşkta bulmuştur:

İy âşıklar iy âşıklar / Işk mezhep ü dindir bana
Gördi gözüm dost yüzüni / yas kamu dügündür bana
(s.41, VI)

Yunus kendisinin dünyaya geliş sebebinin "aşk" için olduğunu, bu aşkı bütün insanlara anlatmağa geldiğini ne güzel ifade etmiştir:

Benüm bunda kararum yok / ben gine gitmege geldüm
Bezirgânem metaum çok / alana satmağa geldüm.

Ben gelmedüm da'vi içün / benüm işüm sevi-y-çün
Dostun evi gönüllerdür / gönüller yapmaya geldüm
.....

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunda bilişmeyen canlar / anda bilişemez anlar
Bilişûben ben dostıla / halûm arz itmeğe geldûm

Yunus eydûr âşık oldum / ma'şuka derdinden öldûm
Gerçek erûn kapusında / ömrûm harc itmeğe geldûm
(s.90, XCVI)

Yunus bize "aşk"ı anlattığı gibi "aşksızlar" için de ne düşündüğünü çok veciz bir biçimde söyler:

Işksuzlara verme öğüt, öğüdünden alur değûl
Işksuz kişi hayvan olur, hayvan öğüt bilûr değûl
(s.83, LXXXIII)

Yunus'ta Gönül

Gönül tasavvufta en önemli unsurlardan biridir. Gönül, insanın özüdür. Herşey oradadır. Gönül ne kadar dünyevî arzulardan uzak olursa o kadar ayna gibi parlaktır. Gönül kırmamak sufiler için dini ibadetlerden daha önemlidir. Sadece tasavvufî değil halk arasında da "gönül"ün önemli yeri vardır. Gönül üzerine atasözleri, deyişler, şarkılar yazılmıştır. Yunus ne der "gönül" için:

Bir kez gönûl yıkdun-ısa bu kılduğun namaz değûl
Yetmiş iki millet dahı elin yüzin yumaz değûl
(s.176, XLIV)

Sakıngel yarûn gönlin sırçadur sınayasın
Sırça sınduktan girû bütûn olası değûl
(s.80, LXXVIII)

Dervişlük didükleri hırka-y-ıla tâc değûl
Gönlin derviş eyleyen hırkaya muhtac değûl
(s.173, XXXIX)

Yunus Emre dir hoca girekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönûle girmekdûr
(s.162-63, XX)

Düriş kazan yı yüdûr bir gönûl ele getûr
Yüz Kâbe'den yigrekdûr bir gönûl ziyareti
(s.144, CXCI)

Yunus işûn budur (hemin) dutgil gönûller eteğin
Dilersen baki olasın gönûller oldılar baki
(s.139,CLXXXII)

Bütün bunları söyleyen Yunus, İslâm dinine sıkı sıkıya bağlıdır. İbadetin, islâmın şartlarından olduğuna inanır. Fakat onun karşı çıktığı bütün bunların suretde yapılanıdır. Bakınız ibadetle ilgili söylediklerine:

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakit namaz kılsa gerek

Her kim müsülman olmadı beş vakit namaz kılmadı
Bilün Müsülman olmayan ol tamuya girse gerek
(s. 78, LXXIV)

Yunus için her yaptığı şey, tabii ki ibadet de Tanrı ile kendi arasında olan bir şeydir. İslâmî düşüncede de bu böyledir. Onun için Yunus kendini ibadet etmemekle suçlayanlara şu cevabı verir:

Bana namaz kılmaz dime ben bilürem namazumı
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyazumı
(s.130,CLXVIII)

Yunus'ta "aşk" ve "gönül"ü gördükten sonra "âşık" anlayışına geçiyorum.

Yunus'ta Âşık

Aşığın ilk yapacağı şey kendini aşabilmesi, benliğini öldürmesidir. Bunu başarınca da âşık "dost"a kavuşur; senlik ve benlik ortadan kalkar, sen ve ben bir olur.

Uram yıkam nefs evini oda yana hırs u hevâ
El götürem şimden girü nefs ile savaş eyleyem
(s.96, CVI)

Düşman benüm nefsüm durur var tama'la hırsum durur
Tama'la hırsa uyan gönüllerde yir eylemez
(s.166, XXVI)

Işk nefs iline akdı ne bulduysa yakdı
Kibir kal'asın yıkdı anda çok savaş oldı
(s.197, LXXXVI)

Dost senün ışkun okı key katı taştan geçer
Işkuna düşen kişi can-ıla başdan geçer
(s.157, X)

Dünü güni zâr olur endişesi yâr olur
Endişesi sen olan cümle teşvişden geçer
(s.158, X)

Benliğin ortadan kalkması demek dosta kavuşmak demektir:

Bak gel âşık ne işdedür ma'şuka ol cünbişdedür
İkisi bir sağışdadır iki sanup bakma ırak
(s.74, LXVIII)

Al gider bu benliği doldur içüme senliği
(s.191, LXXIII)

Yine Yunus'un:

Her bir çiçek bin nâz-ıla öger Hakkı niyaz-ıla
Bu kuşlar avaz-ıla ol padişahı zikr eder
(s.48, XVIII)

beytinde bütün kâinatın Hakk'ın eseri olduğu eğer insanda "gönül gözü" varsa bunu görebileceği anlatılmaktadır. Sufiler bu konuyu zaman zaman işlemişlerdir. Bütün bir Divan edebiyatını atlayarak Tevfik Fikret'in bir mısraına değineceğim:

Bir örümcek götürür Hakka beni

Ama bütün bunları görmesi gereken insan gönül gözünden yoksun ise, Yunus der ki:

İy kendüzini bilmeyen söz ma'nisini bulmayan
Hak varlugını isterisen uş ilmile Kur'an'dadır
(s.160, XV)

Tasavvufun esas prensiplerinden biri olan insanın yüceltilmesi, yaratılmışı yaradandan ötürü sevmektendir. Bu anlayış yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi "gönül" kelimesinde perçinlenmiştir. Ama Yunus'un:

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Şer'un evliyasıysa hakikatde âsidir[8]
(s.49, XIX)

beyiti bize hakikatin aslında "bir" olduğu, herşeyin bütün yaratılmışın birden geldiğini göstermeye yeter. Bu tasavvufî görüş yalnız Yunus'ta değil bütün mutasavvıf şairlerde kendini gösterir. Fakat yukardaki şekliyle Yunus'un kişiliği ve lirizmi ile birleşince yüzyıllar boyunca dilden dile dolaşan ve gerçekten de sehl-i mümteni olmuş bir beyittir. Buradan Şeyh Galib'e atlayarak onun:

8 - Timurtaş neşrinde (İstanbul, 1972) "Halka müderris ise hakikatde âsidür", şeklindedir.

Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen[9]

beytini hatırlayalım. Bunların hepsi "Küntü kenzen mahfiyyen...." diye başlayan "Gizli bir hazine idim, istedim ki bilineyim ve bilinmek için bu halkı yarattım" hadis-i kudsîsine dayanır.

Artık Yunus gerçeği bulmuştur:

Bende bakdum bende gördüm benüm ile ben olanı
Suretüme can vireni kimdügüni bildüm ahi

İsteyüben bulımazam ol ben isem ya ben kanı
Seçemedüm andan beni bir kezden ol oldum ahi
.....
Nitekim ben beni bildüm bu oldı kim Hakk'ı buldum
Korkum anı bulıncadı korkudan kurtuldum ahi
(s.141,CLXXXVI)

Mâşuk-âşık, yaratan-yaratılan, sacid-mescud ile ilgili bu tasavvufî görüşü Nesîmî'de, Aşık Paşa'da ve Fuzûlî'de bulmuyor muyuz? İlahi aşkı terennüm eden Leylâ ve Mecnun mesnevisinin özü bir tek beyit değil mi?

Ger ben ben isem nesin sen iy yâr
Ver sen sen isen neyem men-i zâr[10]

Matıku't-Tayr'da kendilerine baş arayan kuşlar da sonunda aradıklarının kendileri olduklarını anlamıyorlar mı? Herşeyin özü "elif"e yani Vahdet'e dayanıyor. Bu kâinattaki herşey o değil mi? Mevlânâ ile Yunus arasında geçtiği rivâyet olunan bir hikâyeyi de aktaralım: " Yunus, Mevlânâ'ya *Mesnevi* için "Sen mi yazdın? " diye sormuş. O da "evet" deyince "Uzun yazmışsın. Ben olsaydım 'Ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm', derdim.", demiş.[11]

Eğer insan surette kalır, ibadeti karşılık bekleyerek yapar, aşkı da gönlünün en derin noktasında hissetmez, "kalde" kalırsa gerçek âşık olamaz. Onun için Yunus:

---

9 - Şeyh Galib, *a.g.e.*, s.70-71
10 - Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnun*, haz. Hüseyin Ayan, İstanbul 1981, s.358, beyit 2652(Arap harfli nüshası ile beraber. s.333.)
11 - A. Gölpınarlı bu beyitin aslının Said Emre'ye ait olduğunu söyler. Beyit şöyle:

Et ü deri büründüm geldüm sana göründüm
Adem adın urundum uşda zuhura geldüm.
(bk. A. Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s.289.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dost sevgüsin gönülde can-ıla berkitmeyen
Tul-i emel defterin dürmeyen âşık mıdur

Işka tanışık sığmaz degme can göke ağmaz
Pervaneleyin oda yanmayan âşık mıdur

(s.52, XXVI)

der ve yine:

Yunus gerçek âşık isen mülke suret bezemgil
Mülke suret bezeyenler kara toprak olmış yatur

(s.163, XX)

Ten fânidür can ölmez gidenler yine gelmez
Ölür ise ten ölür canlar ölesi değül

(s.80, LXVIII)

Kogıl ölüm endişesin âşıklar ölmez bakidir

(s.54, XXX)

Aşık öldi diyü salâ virürler
Ölen hayvan olur âşıklar ölmez

(s.166, XXV)

Bu örnekleri bütün Divan'ı tarayarak çoğaltmak mümkündür. Fakat bu kadar örnek bile Yunus'un "âşık olma"dan ne anladığını göstermeğe kâfidir. Yunus bu dünyaya, yani bu sûretler beldesine geçici gelmiştir. Esas vatanına dönecektir. Bu da yine sufilerin başta Mevlânâ olmak üzere en sık ele aldıkları bir konudur. Bezm-i elest'te(ezelde) ruhların birlikte oldukları, Tanrı'yla bir oldukları yerdir vatan, Yunus ve onun gibi düşünenler için.

Mevlânâ da *Mesnevi*'sine bu ayrılıklardan şikâyet ederek başlamıyor mu? Onun için, ölüm bir görünüşten ibarettir. Aslında ölüm fikri Yunus'u çok düşündürmüştür ama o bütün bunları bir ibret olarak gösterir bize. Onun için gerçek âşık tenin ölmesinden önce ölmelidir. Bu da yine tasavvuftaki "mutu kable entemutu" anlayışıdır. Onun için Yunus, esas vatanına gitmek için can atar:

Bu cihana gelmedin ma'şuk-ıla biridüm
"Kul huvallah" sıfatlu bir bî-nişan nuridüm
.....
Yir gök yaradılmadın "Kalu belâ" dinmedin
.....
Nice kez geldüm gitdüm delim suret yaratdum
Bu şimdiki suretde Yunus olup duridüm

(s.182, LVI)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu dünyaya gelen kişi ahır yine gitmek gerek
Misafirdür vatanına bir gün sefer itmek gerek

Va'de kılduk ol dost-ıla biz bu cihana gelmedin
Pes ne kadar eglenevüz ol va'demüz yitse gerek

(s.172, XXXVI)

Bu son deyişte aynı zamanda "ircii" ayetine de işaret vardır.[12]

Yunus'ta Dünya ve Ölüm Anlayışı

Yunus, ölüme ve hayata İslâmî ve Tasavvufî bir açıdan bakar. Ahmed Fakih'in *Çarh-nâme* 'sinde görülen bütün hükümler Yunus'ta da vardır. Fakat Yunus bu hükümleri duygusal ve coşkulu bir şekilde ifade edebildiği için ölümsüz bir şair olmuştur.

Bu anlayışa göre dünya geçicidir. Esas olan insanların bu dünyada yaptıkları iyi işlerdir. Hırs u hevâ insana daha çok hırs getirmekten başka bir işe yaramaz, tûl-ı emelin sonu yoktur. Bunlar tuzak olup insanı avlarlar. Önce şirin görünürlerse de son ucu ölümdür. Buna aldanmamak gerektir. Olanlardan ibret almak gerekir. Her insan yaşar ve ölür, o zaman bütün bu hırs, bütün bu mal biriktirmek neden? Dünya "mal sahibi mülk sahibi hani bunun ilk sahibi?" anlayışıyla algılanır. Madem ki hiçbir şey senin değildir, bütün bu büyüklük duygusu nedir. Ölmüş olanlara bak ve ibret al. Bütün peygamberler, sultanlar hepsi, hepsi ölmüştür.[13] Şimdi bunları bir de Yunus'un ağzından dinleyelim:

Dünya

Bu dünyanın meseli bir ulu şara benzer
Veli bizüm ömrümüz bir tiz bazara benzer

Her kim bu şara geldi bir lahza karar kıldı
Girü dönüp gitmeği gelmez sefere benzer

Bu şarun evvel dadı şehr ü şekerden şirin
Ahır acısını gör şol zehr-i mâra benzer

(s.159, XIII)

---

12 - Kur'an 89/28 (Fecr suresi): Dön Rabbine (Cennette sana hazırladığı nimetlere) sen ondun (sana verdiklerinden ötürü) razı, O da senden (imanın sebebiyle) razı olarak. *Kur'an-ı Kerîm ve Meâlisi*, haz. A. Fikri Yavuz, İstanbul 1967.

13 - A. Fakih'in Çarhname'si için bk. Fahir İz, Günay Kut; "Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri", *Büyük Türk Klâsikleri I*, İstanbul 1985, s.265-268.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ölüm

I

Sabahın sinleye vardum gördüm cümle ölmiş yatur
Her biri biçâre olmış ömrin yavı kılmış yatur

Vardum bunlarun katına bakdum ecel heybetine
Nice yiğit muradına irmeyüben ölmiş yatur

Duzaga düşmiş tenleri Hakka varmış canları
Görmez misin sen bunları nevbet bize gelmiş yatur
(s.163, XX)

II

Sana ibret gerekise gel göresin bu sinleri
Ger taşısan eriyesin bakup göricek bunları

Şunlar ki çokdur malları nice oldu halleri
Sonucı bir gönlek geymiş anun da yokdur yenleri

Kanı mülke benim diyen köşk ü saray beğenmeyen
Şimdi bir evde yaturlar taşlar olmış üstunları
(s.139, CLXXXVIII)

Ölüm Yunus'u içten yaralar, üzülür, özellikle gençlerin ölümüne çok üzülür. Sık sık da kendi ölümünü düşünür. Bir iki şiirinde İslâmiyet'te biri ölünce yapılacak işlemleri, geleneği uygun bir biçimde tablo gibi önümüze serer. Bu şiirlerdeki hüzün okuyucusunu da kaplar. Meselâ, kendi için yazdığı bir şiirinden, bir dörtlük görelim:

Bir garib ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garib bencileyin
(s.190, LXXII)

Yunus burada garib, fakir, yalnız insanların; sonlarının da ne kadar acı bittiğine parmak basıyor. Gerçekten de garib, yalnız insanların ölümü çok sonra farkedilir, İslâmiyet gereği olan cenazenin "ılık su ile yıkanması" bile bu zavallıya uygulanmaz, soğuk su ile yıkanır. Bu küçücük şiir parçası okunduğunda Yunus'un hüznü ile birlikte kendi ölümümüzü düşünmüyor muyuz?

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gönül ve Can Kuşu

Yunus'ta geçen ve divan edebiyatında yüzyıllarca kullanılan bir motife de değinmeden geçemeyeceğim.Tasavvufta insanın gönlü bir kuşa, teni(vücud) de bir kafese benzetilir. Gönül kuşu bu kafeste tutsaktır. Ancak Tanrı'ya ulaştığında bu kuş bu kafesten uçar. Bu tasavvufî görüşün yanı sıra, Divan edebiyatında da sevgili (mecazi güzel) âşığın gönlünü -ki yine kuşa benzetilir- yüzündeki benle avlar, bu ben yuvarlaklığı hasebiyle kuş yemine benzetilir. Gönül kuşu tuzaktaki yemi alırken yakalanır. Hayal budur. Bununla birlikte bu gönül -kuş ve ten- kafes hayali başka yerlerde de sık sık kullanılmıştır. Yunus:

Benim canum bir kuştur kim gevdem anun kafesidir
Dosttan haber geliceğiz bir gün uçar kuşum benüm
(s.185, LXII)

diyerek bu benzetmeleri çok açık bir biçimde anlatmakdadır. Ölümü böylesine güzel bir hayalle anlatmak aslında Yunus'tan sonraki şairleri çok etkilemiştir. Muhakkak böyle bir bağlamda kimi divanlar taransa buna benzer pek çok şiir çıkacaktır karşımıza. Ben hemen hatırladığım iki tanesini sizlere okumak istiyorum. Bunlardan biri biraz önce sözünü ettiğimiz Ahmed Fakih'in *Çarh-nâme* 'sinden:

Diriga kim uçısar kuş kafesden
Diriga kim çürüyiser bu ebdân[14]

Diğeri ise ünlü Fuad Paşa'nın (1230/1814-1285/1868) türbesinde asılı Abdurrahman Sami Paşa'nın yazmış olduğu bir manzumeden üç dörtlük:

Ey zâir-i sahib-nefes
Hubb-ı sivâdan meyli kes
Kalmaz dünyada hiç kes
Allah bes baki heves.

Ben de Fuad-ı asr idim
Fass-ı nigın-i sadr idim
Nakş-ı humâyun satr idim
Gösterdi çarh ruy-i abes.

Dilhaste oldum bir zaman
Tedric ile bitti tüvan
Uçdı nihayet murg-ı can
Çünkü harab oldu kafes.[15]

---

14 - Fahir İz, Günay Kut; "a.g.m.", s.268.
15 - Mahmud Kemal İnal: *Osmanlı Devrinde Son sadrazamlar*, I. cüz, İstanbul 1940, s.179-180.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GAGAUZ TÜRKÇESİ'NDE YUNUS EMRE

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARGUNŞAH*

Bu kısa bildirimde Gagauz Türkçesi'nde Yunus Emre'den bahsedeceğim. Bilindiği gibi Gagauzlar Ortodoks Hristiyan Türkler' dir. Oğuz boyuna mensup ve Oğuz Türkçesi konuşmaktadırlar. Bugün, Sovyetler Birliği'nin başta Moldavya Cumhuriyeti olmak üzere çeşitli cumhuriyetleriyle Romanya ve Bulgaristan'da yaşamaktadırlar. Toplam nüfuslarını 300.000 civarında tahmin ettiğimiz Gaguzlar'ın 153.000'i Moldavya Sovyet Cumhuriyeti'ndedir.

Gagauzlar'ın menşeyleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan önemli gördüğümüz dört nazariyeyi burada sıralayalım:

1. Gök Oğuz nazariyesi
2. Kıpçak-Kuman nazariyesi
3. Keykâvus ve Selçuklu nazariyesi
4. Uz (Oğuz) - Peçenek - Kıpçak(Kuman) oymaklarının karışması sonucunda meydana gelme nazariyesi.[1]

Gagauz Türkleri'nin halk edebiyatını incelediğimiz zaman Anadolu halk edebiyatı ürünleriyle bir çok ortak noktanın bulun-

---

* - Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 - Gaguzlar'ın menşeyleri ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Enver Mahmut, "Gagavuz Türkleri", *Türk Kültürü* , Sayı:335 (Mart 1991), s.19-26; Mihail CIACHIR, "Basarabyalı Gagauzlar'ın Tarihi", (Aktaran:Harun Güngör), *Türk Dünyası Araştırmaları* , Sayı:20, Ekim 1982, s.208-243; Faruk SÜMER, "Gagauzlar'ın Aslı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* , Sayı:52, Nisan 1991, s.9-12 ve Sayı:53, Mayıs 1991, s.3-5; Kemal KARPAT, "Gagavuz Türklerinin Tarihi Menşei Üzerine", Daimi Milletlerarası Altaistler Konferansı, XVI. Toplantı, 21-26.X.1973, Ankara; Aynı yazar, "Gagvuzlar'ın Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* , C.1, Ankara 1976, s.163-177; Cami (BAYKURT), *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler* , 2.bs., İstanbul 1932; Mihail GUBOĞLU, "Gagauzlar'ın Aslına Ait Faraziyeler ve Kendi Fikirlerim", *IX. Milletlerarası Türk Tarih Kongresine Sunulmuş Bildiri Özetleri* , (21-26 Eylül 1981), s.141-142; Atanas I. MANOF, *Gagauzlar(Hristiyan Türkler)* , (Çev: Türker Acaroğlu), Ankara 1939; YAZICIOĞLU ALİ, *Selçuknâme(Tarih-i Al-i Selçuk)* , Yzm. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü Böl., nr.1390, 1391 vs.

duğunu görmekteyiz. Yıllarca yazılı bir edebiyat meydana getiremeyen Gagauz Türkleri'nin zengin bir sözlü edebiyatları vardır.[2] Bu zengin sözlü edebiyatın bir kısmı eski Orta Asya Türk kültüründen günümüze taşındığı gibi bir kısmı da Selçuklu[3] ve dört asra yakın birlikte yaşadıkları Osmanlı Türkleri'nden gelmektedir.[4]

Osmanlı devri Türk kültürünün Gagauzlar üzerinde büyük etkileri olmuştur. Bu etkileri başlıca üç ana başlıkta toplayabiliriz:

1. Osmanlı Türkleri'nin kullandığı Arapça ve Farsça dinî terminoloji Ortodoks Hristiyan Gagauzlar tarafından da kullanılmıştır. Allah, Cennet, Cehennem, Şeytan, hacı, kurban, helâl, haram vs.

2. Osmanlı devrinde Gagauz Türkçesi'ne çok sayıda Arapça ve Farsça kelime girmiştir. Bunlar sayılamayacak kadar fazladır.

3. Türk halk edebiyatının bazı ürünleri hem Gagauzlar arasında hem de Anadolu'da aynıdır. Bu ürünler Osmanlılar devrinde Gagauz diline girmiştir. Bu ürünler arasında türküler ilk sırayı almaktadır.[5] Hattâ İslâmî Türk edebiyatının klasikleri olan *Kerem ile Aslı* , *Aşık Garib* , *Arzu ile Kanber* , *Türkmen Kızı ve Köroğlu* gibi manzum destanlar Gagauzlar arasında da tesbit edilmiş ve üzerinde mukayeseli çalışmalar sürmektedir. Yine yapılacak olan mukayeseli çalışmalarla bir çok Osmanlı halk şairinin izine rastlanabileceği kanaatindeyim.

---

2 - Gagauz halk edebiyatıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: N.İ. BABOĞLU, *Gagauz Folkloru* , Kişinev 1969; M. Türker ACAROĞLU, "Gagauz Atasözleri ve Deyimleri", *Türk Folklor Araştırmaları* , 1986/1, Ankara 1986, s.25-54; Mustafa ARGUNŞAH, "Gagauz Türklerinin Manileri", *Türk Kültürü* ,S.332, Aralık 1990, s.48-54; R. L. BİGAEV ve diğerleri, "Orta Asya'da Yaşayan Gagauzlar'ın Folklorları Üzerine", (Çev. Harun Güngör), *Türk Dünyası Araştırmaları* , S.22, Şubat 1983, s.183-195; Harun GÜNGÖR, "Gagauzlar'da Tepegöz Efsanesi", *Türk Kültürü Araştırmaları* , Yıl:XXIV/2, Ankara 1986, s.141-142; V. A. MOŞKOF, *Nareçiya Bassarabskix Gagauzov* /Radloff, Proben, Bd.10, St. Petersburg 1904; Dionis TANASOĞLU, *Bucaktan Sesler, Literatura Yazıları* , Kişinev 1959; W. Zajaczkowski, *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii* ,Krakowie 1966; Aynı yazar, "Gagauz Folkloru", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* , C.1, Ankara 1976, s.233-242 vs.

3 - Faruk SÜMER, "Gagauzlar'ın Aslı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* ,Sayı:52, Nisan 1991, s.9-12 ve Sayı:53, Mayıs 1991, s.3-5.

4 - Mustafa ARGUNŞAH, "Gagauz Halk Edebiyatında Osmanlı-Türk Kültürünün İzleri", 25-29 Nisan 1991'de Çadır-lunga'da (SSR Moldavya) yapılan "Güney-Doğu Avrupa'da Türkler ve Gagauzlar'ın Etno-Kültürel Genişleme Meseleleri" isimli kongrede okunan bildiri.

5 - Hülya ARGUNŞAH, "Gagauz Halk Türküleriyle Anadolu Halk Türkülerinin Ortak Motifleri", 25-29 Nisan 1991'de Çadır-lunga'da (SSR Moldavya) yapılan "Güney-Doğu Avrupa'da Türkler ve Gagauzlar'ın Etno-Kültürel Genişleme Meseleleri" isimli kongrede okunan bildiri.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gagauz halk edebiyatı metinleri arasında Yunus Emre'ye ait bir şiirin parçalarını tesbit etmiş olmamız bizi bu bildiriyi hazırlamaya teşvik etti. Bizim her mevlitte Bülbül Dede'den (İsmail Coşan) dinlemeye alıştığımız "Bülbül kasidesi"nin bazı küçük değişiklikler ve ilavelere uğramış olarak Gagauz Türkleri arasında devam ettiğini görüyoruz.[6] Zajaczkowski'nin Bulgaristan'da Gagauz Türkleri'nden derlediği ve "Bülbül" adıyla neşrettiği türkü şöyledir:

Bülbülüm seni bilgin mi var?
Bahçelerde yurdun mu var?
Bencileyin derdin mi var?
Ötme bülbül benim derdim bana yeteyor
Yeteyor da günden güne artıyor.

Bülbülümün tüyü sarı
Ben çekemem âhi zarı
Elimden aldırdım nazlı yarı.
Ötme bülbül benim derdim bana yeteyor
Yeteyor da günden güne artıyor.

Bülbülümün tüyü kare
Selam süyle nazlı yare
Al üstüne giysin kare.
Ötme bülbül benim derdim bana yeteyor
Yeteyor da günden güne artıyor.

Bülbülüm uslu musun
Kafeslerde besli misin
Bencileyin yaslı mısın? [7]

Şimdi de bu ilâhinin Anadolu'da nasıl söylendiğine bakalım. Metni ilâhi kitaplarından birinden buraya aktarıyorum. Bu kitapta ilâhi, Yunus Emre adına kayıtlıdır:

İsmi sübhan virdin mi var?
Bahçelerde yurdun mu var?
Bencileyin derdin mi var?

---

6 - Türk radyo ve televizyonuyla bir çok ilahî kitabında Yunus Emre'ye ait olduğu söylenen bu şiir ilmî olarak hazırlanmış Yunus Emre divanlarında yer almamaktadır. Yunus mahlasını taşıyan bu şiirin Aşık Yunus'a ait olması muhtemeldir.

7 - Wlodzimierz ZAJACZKOWSKI, *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii*, Krakowie 1966, s.72-73.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Garip garip ötme bülbül,
Derdi derde katma bülbül
Benim derdim bana yeter,
Bir derd de sen katma bülbül.

.....

A bülbülüm uslu musun?
Kafeslerde besli misin?
Bencileyin yaslı mısın?
Garip garip ötme bülbül,
Derdi derde katma bülbül
Benim derdim bana yeter,
Bir derd de sen katma bülbül.[8]

Gagauzlar'dan derlenen "Bülbül" şiirinin ilk ve son bölümleri Yunus'un şiiriyle hemen hemen aynıdır. Aradaki tekrar edilen bölümler ile ikinci ve üçüncü bölümler ise yine "Bülbül" isimli bir Kerkük türküsüyle "Bülbülümün Kanadı Sarı" isimli bir Yozgat türküsünün parçalarıdır. Gagauzlar arasından derlenen "Bülbül" şiirinin tekrar edilen parçaları ile ikinci ve üçüncü parçaların geçtiği türküler şöyledir:

KERKÜK:	YOZGAT:
Bülbül	**Bülbülümün Kanadı Sarı**
Bülbül uçar yuvasına	Bülbülümün kanadı sarı,
Yağmur yağar hevasına	Ben çekerim ahu zarı,
Men kurbanam balasına	Geceler gündüzden yarı.
Garip garip ötme bülbül.	....
Yalnız dallarda ah yatma bülbül	Bülbülün kanadı kare,
Menim derdim mene yeter	Yüreğime açtı yare,
Sen de bir dert katma bülbül.[9]	Yok mu tabib yarem sare?[10]

Böylece Gagauzlar arasından toplanan "Bülbül" şiirinin kaynaklarını üçe kadar çıkardık. Bunun gibi mukayeseli çalışmaları daha bir çok türküye uygulamamız mümkündür.

---

8 - Derleyen: Yaman ARIKAN, Mustafa VARLI, *İlahiler, Kasideler, Nat-ı Şerifler*, İstanbul tarihsiz, s.182-183.

9 - Mehmet ÖZBEK, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yay., İstanbul 1981, 2.bs., s.451-452

10 - *aynı eser*, s.452.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu bildirimizin ikinci bölümünü Gagauzlar'ın Yunus'u tanımaları meselesi teşkil etmektedir. 25-29 Nisan 1991 tarihleri arasında SSR Moldavya Cumhuriyetinde yapılan "Güney-Doğu Avrupa'da Türkler ve Gagauzlar'ın Etno-Kültürel Genişleme Meseleleri" isimli milletlerarası bir kongreye katıldık. Moldavya topraklarına ayak bastığımız günden başlayarak bir çok insana Yunus'u sordum. Çok değişik cevaplar aldım. Aydınların büyük bir kısmı Yunus Emre'yi bu yıl tanıma imkânı bulmuşlar. Fakat şair hakkında fazla bir bilgiye sahip değiller. Yalnız Gagauz Türkleri arasında hiç bilinmeyen Yunus'un; tanınmasına , biraz da araştırmacı Nikolay Baboğlu sebep olmuştur, diyebiliriz.

Nikolay Baboğlu, Şubat ayı içerisinde Eskişehir'de yapılan mil- letlerarası Yunus Emre kongresine Gagauzlar'ı temsilen katılmış ve bu kongrede "Gagauz Halk Edebiyatı" başlıklı bir bildiri sun- muştur. Güzel Gagauz Türkçesi'yle okuduğu bildirisi ilgiyle takip edilmiş ve TRT radyosu araştırmacıyla bir program yapmıştır.

Baboğlu, Kişinev'e döndükten sonra Gagauz Türkleri'nin *Ana Sözü* isimli Türkçe gazetesinde "Sevelim Sevilelim" başlıklı tam sayfa bir yazı yayımlamıştır. Bu yazı Yunus'un Gagauzlar tarafından tanınmasında büyük rol oynamıştır. Öğrendiğimize göre bu yazı bir çok aydında olduğu gibi Komrat'taki Gagauz Milliyet Üniversitesi öğrencileri arasında da ilgi uyandırmıştır.

Baboğlu, yazısının girişinde Yunus'la ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"Birleşik milletlerin kurumu Yunesko 1991 inci yılı koydu sayılsın Türk şairi Yunus Emre'nin adına ömür dünnede sevgi yılı. Bu koskoca adamın insan sevicilii yaratması, ulu derin filosof fikirleri, oldular dünnenin memleketleri arasında çaarış barışlıa hem uslulaa. Kanatlı şiir sırası "sevelim sevilelim" oldu bu yılın hem beki ömürün de emblemi. Bu çaarış altında bütün dünne anmaklan hatırlaar Yunus Emre'yi. Taa pek Türkiye memleketi üüsek sayarak kendi oolunu, ani bunca yukarı kaldırmış halkların kültürünü, düşünmeklerinde hem yaratmasında yetişmiş, o üüseklee, angılarına taa büün da soyumuz yetişemeeriz."[11]

Baboğlu'nun yazısının bundan sonraki bölümlerinde kongrede sunulan bildiriler, Eskişehir ve İstanbul'un güzellikleri anlatılmakta ve Türkiye'den hayranlıkla bahsedilmektedir. Yine yazıda

---

11 - Nikolay BABOĞLU, "Sevelim Sevilelim", *Ana Sözü* , nr. 80-81, 2 Mart 1991, s.4-5.

Baboğlu, şimdiye kadar Yunus Emre'yi yakından tanımamalarına hayıflanmakta ve kendilerine yıllarca öğretilen Türk düşmanlığını lânetlemektedir.

Burada Baboğlu ile ilgili bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Baboğlu'nun Eskişehir'de Dr. Müjgan Cunbur ile sohbet ederken söylediği bir cümleyi de buraya almayı uygun buldum. Yunus'u ilk defa tanıyan Baboğlu şöyle diyor: "Yunus'u okuyup da Müslüman olmamak mümkün mü? Eğer biz Yunus'u daha önce okusaydık Müslüman olurduk."

Yunus Emre'nin Baboğlu vasıtasıyla Gagauzlar arasında tanınmasının bir başka önemli yankısı da şöyle olmuştur: Ağustos 1988 tarihinden itibaren haftalık olarak yayımlanan ve Gagauzlar'ın Türkçe tek gazetesi olan *Ana Sözü* 'nün başlığının üzerinde "Bütün dünne Proleterleri birleşiniz" sloganı yazmaktaydı. Baboğlu' nun Türkiye'den döndükten sonra çıkan 80. sayıdan(2 Mart 1991) itibaren bu slogan kaldırılmış ve yerine Yunus'un "Sevelim Sevilelim" sözleri konulmuştur. Elimizdeki son sayı olan 28 Nisan 1991 tarihli sayıya kadar da bu başlık devam etmiştir.

Başka bir noktaya daha değinmek istiyorum. Baku Üniversitesi'nde bir çok Gagauz genci öğrenim görmekteler. Bunlar Yunus Emre'yi daha yakından tanımak imkânını bulmuşlar. Sohbet ettiğimiz Baku Üniversitesi Şarkiyat Bölümü öğrencisi Faik (Todor Vlah), bize ezbere Yunus'un şiirlerini okudu. Hattâ cebinden çıkardığı küçük defterine not ettiği Yunus'un şiirlerini gösterdi. Eski yazıyı ve Türk kültürünü Azerbaycan'da yakından tanıma fırsatı bulan bu öğrenci, Yunus'u çok sevdiğini, onun şiirlerini okumak için sık sık kütüphaneye gittiğini, hoşlandığı şiirleri defterine yazdığını anlattı. Bizden ısrarla *Yunus Emre Divanı* istedi.

Sözlerimi Romanya Türkleri'nin Türkçe olarak çıkardıkları *Karadeniz* isimli gazetede Yunus Emre'yi anlatan Dr. Enver Mahmut'un sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Yunus Emre'nin şiirini tüm Türk dünyasına anlayışlı olup, bu şirin dili ortak bir Türk dilinin ifadesini teşkil etmektedir. Bu ba- kımdan Yunus Emre sırf Anavatan Türkiye'nin şairi değildir. O tüm Türk âleminin şairidir ki dünyanın neresinde bir Müslüman Türk bulunduysa Yunus Emre de orada yaşamakta ve yaşayacaktır."[12] Ben, nerede Türk varsa orada ebediyyen yaşayacaktır, diyorum.

---

12 - Enver Mahmut, "Ölümünün 750. Yıldönümü Nedeniyle Yunus Emre", *Karadeniz*, Yıl:2, Sayı:(6):1, 1991, s.3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'UN BİR ŞİİRİNİN ŞERHİ

Prof. Dr. Amil ÇELEBİOĞLU*

Yer yer işaret ettiğimiz gibi ve bilindiği üzere her Yunus mahlaslı şiir, ona ait olmamakla beraber burada biz, daha çok Türk Şerh Edebiyatı yönünden dikkat çekmek istediğimiz için bu meselenin, ayrı bir mevzu olarak ele alınması icab eder. Zira bugün hâlâ bâkir diyebileceğimiz çok zengin ve mütenevvi bir şerh edebiyatımız vardır. Arapça, Farsça eserlerin yine bu dillerle şerhleri yazıldığı gibi Arapça, Farsça ve Türkçe, küçük veya büyük pek çok manzum yahut mensur eserler de yüzyıllar boyunca Türkçe olarak şerh edilmişlerdir. Her türlü dinî ve tasavvufî eserlerin şerhleri yanında edebî ve lâdînî(din dışı) eserlerin, hattâ lügatlerin bile şerhi ile karşılaşmaktayız.[1] Bir kelimeden, bir beyte veya binlerce beyte kadar yapılmış şerhlerin ve şârihlerinin mikdarı, hususiyetleri, henüz ilmî mahiyette değerlendirilmeleri değil tesbitleri dahi kısmen de olsa yapılmamıştır.

Eski şerhlerdeki fikirlerin isabeti, metodu, ne kadar münâkaşa edilirse edilsin, değerlendirmeleri ne kadar subjektif görülürse görülsün onlar, bilhassa, değişen hayat şartları, değişen veya kaybolan kültür dünyamızın yanında en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdandır. Bilindiği üzere bir eserin şerhinin, daha çok anlaşılma güçlüğü veya farklı yorumlara müsait olduğu için yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla şathiye[2] nev'inden olan

---

* - M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi (Merhum)

1 - Meselâ bkz. Es-Seyyid Ahmed Hayatî, Tuhfe-i Vehbî Şerhi, İstanbul, 1215.

2 - Terim olarak şathiyye, şatıh, şutûhat veya şathiyyât-ı sûfiyye:Zahirde mânâsız görünen fakat izahı yapıldığı takdirde mânâsı anlaşılan sözler demektir. Aynı zamanda latîfe, şaka, şaka yoluyla söylenmiş sözler mânâsına da gelir. Tasavvufî açıdan biraz daha farklıdır. Bunların en meşhuru, Hallac-ı Mansur'un, "Ene'l-Hak" sözüdür. Sadece bunun bile şerh yönünden başıbaşına yeri vardır. Bu tür aykırı, kapalı ve mânâsız hattâ saçma sapan görünen sözlerin bazan bilhassa bilerek kapalı ve rumuzlu ifade edildiği söylenebilir. Nitekim:

Yunus bir söz söyledün hiç bir söze benzemez
Münafıklar elinden örter mana yüzüni

beyti de bu hususu tesbit etmektedir. (Yunus Emre Divanı, Haz: Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Ankara, 1980, s.227)

ifadelerin anlaşılması güç olabileceği, hattâ anlaşılamayacağı veya yanlış anlaşılabileceği, herhalde dikkate alınarak bilhassa küçük hacimli eserlerin, manzumelerin daha ziyade bu türden olanlarının şerhleri tercih edilmiş, bazan aynı eser, birden fazla şarih tarafından farklı veya benzer şekillerde şerhedilegelmiştir.

Arap edebiyatında IX. ve X. yüzyıllarda gelişmeye başlayan şerh edebiyatı, XV. asırda İran edebiyatında hassaten tasavvufî eserler konusunda gelişmiş durumdadır. Türk Şerh Edebiyatı'nın ise XV. asırdan itibaren gelişmeye başladığı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda en zengin dönemini yaşadığı söylenebilir. Kanaatimizce Türk Şerh Edebiyatı'nda (Kur'an ve hadislerden sonra), en çok üzerinde durulan ve en fazla tesirleri bulunan eser, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si olduğu gibi[3] çeşitli yönlerden ve gerçekten bu sahanın en büyük ve en tanınmış şarihleri de İsmail b. Ahmed-i Ankaravî (öl. 1041/ 1631-1632) ile İsmail Hakkı-yı Burusevî (1064-1137 /1653-1725)' dir.

Bugüne kadar çeşitli yönlerden Yunus Emre üzerinde durulmuş ve onunla alâkalı pek çok araştırma ve incelemeler yapılmış olmakla beraber bildiğimiz kadarıyla Yunus'un şiirleriyle veya ona izafe edilen şiirlerle ilgili şerhler, bilhassa metin neşri bakımından da umûmî olarak ele alınmamıştır.

Şimdilik Yunus şarihlerinden Şeyhzade Muhyiddin Muhammed [4]; Niyazî-i Mısrî [5]; Bursalı İsmail Hakkı [6] ve Ali

---

3 - Amil Çelebioğlu; "Hazret-i Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi", Mevlânâ(tebliğler), Konya, 1983, s.26-30.

4 - Nüshada sadece "Şeyhzade" lakabı geçmektedir. Muhtemelen bu şerh, aslen İzmit'li olup tahsilini, İstanbul'da meşhur Efdalzade'den ikmal eden ve Kadı Beyzavî'nin *Tefsîr*'ine yazdığı haşiyesi ile tanınan Şeyhzade Muhyiddin Mehmed Efendi'ye aittir. 951/1544 tarihinde vefat eden Muhyiddin Efendi'nin kabri, İstanbul'da Emir Buhari yakınlarında Hoca Hayreddin Mescidi haziresindedir. Mesabih, Meşarih, Kaside-i Bürû'e vs. şerhleri nev'inden eserleriyle daha çok bir şarih olarak dikkat çekmektedir. (Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul,1333, I/334.)

5 - Muhammed Niyazî-i Mısrî (1027-1105/1618-1694), Halvetiyye'nin Niyaziyye şubesinin müessisi olup Malatyalı'dır. Tahsil için Mısır'da bulunduğundan "Mısrî" olarak meşhur olmuştur. En son Limni'ye sürülmüş ve orada vefat etmiştir. Aynı zamanda Yunus muakkıplarından olan, manzum ve mensur eserleri bulunan Niyazî-i Mısrî, Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın tanınmış isimlerindendir. Şerh edebiyatımız cihetinden de ehemmiyetli olmakla birlikte henüz şarihliği üzerinde gerektiği şekilde durulmamıştır.

6 - Bursalı İsmail Hakkı(1064-1137/1653-1725), aslen İstanbullu'dur. Kabri, Bursa'da kendi yaptırdığı mescidin avlusundadır. Küçük-büyük, yüzden fazla eseriyle velûd bir âlim, mürşid ve mürebbi olduğu gibi Tekke veya Tasavvuf edebiyatı şairlerinden ve asrında olduğu kadar bütünüyle de Türk Şerh Edebiyatı'nın en büyük şarihlerinden biridir. Bilhassa *Ruhu'l-Mesnevî*'si (Mesnevî şerhi) ve *Ferahu'r-Ruh*'u (Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinin şerhi) en hacimli ve tanınmış Türkçe şerhlerindendir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nakşibendî'yi[7] biliyoruz. Beşinci şarihin ise henüz ismi tesbit edilmiş değildir.[8] Ayrıca Kâtip Çelebi'ye ve Müstakimzade Süleyman Sadeddin'e göre Yunus'un *Mir'atü'l-Âşıkîn* ve *Mişkatü'l-Sadıkîn* adlı bir eserinin bulunduğu ve bunun, Sivrihisarlı Şeyh Halilioğlu Baba Yusuf (öl. 1511-1512) tarafından şerhedildiği belirtilmiş ise de bu eserin, şerhin adı olduğu ve şerhedilen şiirin de Kaygusuz Abdal'a aidiyeti anlaşılmakla beraber[9] Aziz Mahmud Hüdayî, *Vakıat* adlı eserinde:

Rahmetli Yunus Emre:

Sakla gönül tarlasın susığın girmesün

dedi. Sonra bunu rahmetli Şeyh Baba Yusuf şerhetti amma gerçek, bu şerhten ayrıdır..." şeklinde Şeyh Üftade'nin bu ifadesini tesbit etmekle[10] Yusuf-ı Sivrihisarî'nin de Yunus şarihlerinden olduğunu söylememize imkan vermektedir.

Bir Nasreddin Hoca fıkrasında geçen, hattâ Nasreddin Hoca'nın bir tekerlemesi olarak şerhleri dahi yapılmış olan:[11]

Reftem be-cayı sürüler gördüm tokuz kurd amedi
Bir kaçını batırladım bir kaçı tarla mî-revî

mülemma beyti de gördüğümüz nüshaya göre, Yunus Emre'ye ait olarak, Türk Şerh Edebiyatı'nın mühim isimlerinden Abdullah Salahaddin-i Uşşakî(öl.1196/1781) tarafından şerhedilmiştir.[12] Mamafih bu nüshada, evvelkinin silinip Yunus adının sonradan yazıldığı söylenebilirse de Niyazî-i Mısrî, Âşık Ömer vs. ile ilgili şerhleri de bulunan Salahî'nin Yunus Emre'yle alâkalı herhangi bir şerhinin bulunması da uzak bir ihtimal değildir. Ayrıca yukarıdaki tekerleme, yine de Yunus'un bir şathiyesi zannıyla rast makamında bestelenmiştir.[13]

Yunus Emre'nin veya bir başka Yunus'un en çok şerhi yapılmış görünen şiiri:

---

7 - Bu isim hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Şerhinde Niyazî-i Mısrî tesiri görülmekle XVII. asrı müteakip yaşadığı söylenebilir.

8 - Mustafa Tatçı, "Yunus'un Yeni Bir Şiiri mi?", *Erguvan* (Dergi), Ankara, Mart 1985, S.1, s.6-8.

9 - Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s.119-120.

10 - A.g.e., s.119.

11 - Seyyid Burhaneddin Çelebi, *Letayif-i Nasreddin Hoca* (Şerhi), Haz: Prof. Dr. Fikret Türkmen, Ankara 1989, s.30.

12 - Süleymaniye Ktp.,İzmir bl. nr. 801,yk. 4^b-5^b. Nitekim aynı şerhin diğer bir nüshasında, ilgili beyit, Nasreddin Hoca'ya ait olarak zikredilmiştir. Bkz. A.g.Ktp., Hacı Mahmud Ef. bl. nr. 2684,yk. 33^b.

13 - Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s.231.

Çıkdum erik dalına anda yidüm üzümi
Bostan ıssı kakıdı dir ne yirsin kozumı

beytiyle başlayan şathiyesidir.[14] Nüshalara göre yedi ile onbir beyit arasında değişen bu şathiye, adı geçen dört şârih tarafından şerhedilmiştir. Bunlardan en mufassalı ve muhtemelen ilki, Şeyhzade Muhyiddin Muhammed'in eseridir.[15] Ali Nakşibendi' nin şerhi ise Niyazî-i Mısrî şerhinin hulasası gibidir.[16]

Zikrettiğimiz şathiye haricinde Yunus'un bazı şiir veya şathiyeleriyle ilgili en çok şerhleri bulunan şarih, Bursalı İsmail Hakkı merhum görünmektedir. O, yukarıda işaret ettiğimiz manzumeden başka;

Çıkdum badam dalına anda yidüm üzümi
Ol dem ki üzüm yidüm mana buldum sözümi[17]

Sıratdan gel sıfata anda safa bulasın
Hayallere talma kim dosta mahrem olasın[18]

Adım adım ilerü beş alemden içerü
On sekiz bin hicabı geçdüm bir tağ içinde[19]

Yitürdüm Yusufı Ken'an ilinde
Bulındı Yusuf u Ken'an bulınmaz[20]

beyitleriyle başlayan şathiyeleri de şerhetmiştir ki böylece Bursalı' nın konuyla alâkalı beş şerhini tesbit etmiş bulunuyoruz. Mamafih bunlardan: "Çıkdum badam dalına..." diye başlayan manzume, Yunus Emre'nin veya diğer Yunus'ların değil, Aşıki'nin, "Çıkdum erik dalına...." şathiyesine yazdığı bir nazîredir.[21]

---

14 - Bu şathiyenin, bilhassa Niyazî-i Mısrî şerhinin pek çok nüshaları bulunmaktadır. Bir kısmı için bkz. *Yunus Emre Bibliyografyası* , Der: Mustafa Tatçı, Ankara, 1988, s.9-12.

15 - Şeyhzade, *Şerhü Ebyatü'l-Seb'a Min Dîvanı Yunus Emre* , Süleymaniye Ktp., Esat Ef. bl.nr.1461.

16 - Mecmua, Ankara, Millî Ktp., nr.392,yk.156^{b}-158^{b}. Bu şerhlerle ilgili daha fazla bilgi,metin ve diğer bazı şathiye örnekleri için bkz. Emine Sayın(Sevim), *Yunus Emre'nin Bir Şathiyyesi ile ilgili Şerhler*, İstanbul 1986, M.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi.

17 - Mecmua, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. bl.nr. 1521,yk.62^{b}-80^{a}.

18 - A.g.m.,yk.86^{b}-92^{a}.

19 - A.g.m.,yk.92^{b}-94^{a}.

20 - Mecmua, Millî Ktp.nr.392, yk.79^{b}-80^{a}.

21 - Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.229-230.

Tabşırmasında Yunus adı geçen beş kıt'alı bir şathiyenin ise daha önce de işaret ettiğimiz gibi henüz şarihini bilmiyoruz.[22] Son dörtlüğü:

Yirden göğe küp yığsalar
Tepesine dek çıksalar
Sonra bir tekme ursalar
Ne hoş olur gümbürdisi

şeklinde biten bu şathiyeye, Erzurumlu İbrahim Hakkı(1703-1780) tarafından da bir nazire yazılmıştır.[23]

Bu vesileyle biz, en büyük şerh bilginlerimizden olan Bursalı İsmail Hakkı'nın, Yunus Emre'nin veya takrîben ondan bir asır sonra XV. yüzyılın başlarında hayatta olan Bursalı Âşık Yunus'un şathiye nev'inden bir şiiriyle ilgili şerhini takdim ediyoruz.[24] Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bahis konusu şathiyyenin tamamı şu şekildedir:

Adım adım ilerü beş alemden içerü
On sekiz bin hicabı geçdüm bir tağ içinde

Yitmiş bin hicab geçdüm gizlü perdeler açdum
Ol dost ile bulışdum gördüm bir tağ içinde

Gözler gibi görmedüm söz gibi söyleşmedüm
Mûsi'leyin münacat itdüm bir tağ içinde

Gökler gibi gürledüm yiller gibi inledüm
Sular gibi çağladum akdum bir tağ içinde

---

22 - Mustafa Tatçı, "Yunus'un Yeni Bir Şiiri mi?", *Erguvan* (Dergi), Ankara, Mart 1985, S.1, s.6-8. Bu yazısından bizi haberdar eden yazarına hassaten teşekkür ederim.

23 - Amil Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Ankara 1988, s.144-146.

24 - Takdim ettiğimiz bu şiir, Yunus Emre'nin olmasa bile onun şathiyye nev'inden şiirleri ve beyitleri de bulunmaktadır.(Mesela birkaç örnek için bkz. *Yunus Emre Dîvânı*, Haz. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Ankara 1980, s.57,134. Bu şiirin de şerhi için bkz. Bursalı İsmail Hakkı, Mecmua, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. bl.nr. 1521,yk.86^{b}-92^{a}. Bu şiirin şerhteki ilk kelimesi "sırat", Timurtaş neşrinde "suret" şeklindedir. 226vs.)

Ayrıca yukarıdaki manzumenin yedinci beyti ile Yunus Emre'ye aidiyeti kabul edilen:

Sayru olmış iniler Kur'an ünini dinler
Kur'an okıyan kendü kendü Kur'an içinde
(*Yunus Emre Dîvânı*, Timurtaş neşri,s.164

beyti arasındaki benzerlik ve şiirin umumi havası, üslup ve muhtevası Yunus Emre'ye pek aykırı görünmemektedir. Veya bu şiirin Yunus'a bir nazire olması da uzak bir ihtimal değildir.

Bir döşek döşemişler nur ile bezemişler
Didüm bu kimün ola sordum bir tağ içinde

Irılmadum yirümden ayrılmadum şeyhümden[25]
Işkdan bir kadeh aldum içdüm bir tağ içinde

Hasta olmış iniler tevhıd üni diniler
Tevhıd kendüsi olmış gördüm bir tağ içinde[26]

Vardum ilerü vardum levhı elüme aldum
Ayetlerin Okıdum yazdum bir tağ içinde

Kalbden büyük tağ olmaz ol Allah'a doyılmaz
Sohbetine kanılmaz irdüm bir tağ içinde[27]

Açdum Mekke kapusın duydum ol dost kokusın
Erenlerün hepisin gördüm bir tağ içinde

Yunus eydür gezerüm dostıladur bazarum
Ol Allah'un dıdarın gördüm bir tağ içinde

"MİN KELİMATI HAZRETİ'Ş-ŞEYH YUNUS EMRE KUDDİSE SIRRUH ŞEREHAHA EL-FAKİR EŞ-ŞEYH HAKKI (yk.92[a])[28]

Adım adım ilerü beş alemden içerü
On sekiz bin hicabı geçdüm bir tağ içinde

"Adım adım" didüği teennıye işaretdür ki isimden isme sefer ve tavırdan sonra tavrı güzerdür. Anınçün didiler ki kemal-i insanî tedrıcıdür ki çil salde hasıl olur. "Beş alemden" murad, hazarât-ı

25 - Şerhimizde "Irılmadum yirümden" şeklinde geçen kelimeler, Gölpınarlı ve Timurtaş neşirlerinde: "Ayrılmadım pirimden" biçimindedir ki bizce evvelki şekil daha doğrudur. *Yunus Emre Dîvanı* , A. Gölpınarlı, İstanbul 1948, s.433.; Timurtaş, s.254.

26- Bu beyit, Gölpınarlı ve Timurtaş neşirlerinde bulunmamaktadır.

27 - Bu ve müteakip beyit, Bursalı'nın şerhinde bulunmayıp zikri geçen iki divan neşirlerinde mevcuttur.

28 - Bursalı İsmail Hakkı'nın Yunus'tan başka Hacı Bayram, Şeyh Abdurrahman ve Ahmed'le ilgili şerhlerini de ihtiva eden ve kendi el yazısıyla olan bu mecmuası ve muhtemelen şerhleri 1128/1715 Muharrem'inde tamamlanmıştır. Süleymaniye Ktp. Esad Ef. bl.nr. 1521, yk. 92[b]-94[a]. Mikrofilm nr.404. Ayrıca bkz. a. Ktp. Halet Ef. bl.nr.724. İst. Ünv. Ktp, TY.nr.9771,yk. 28[b]-31[a].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hamsdür ki evvelkisi gayb-ı mutlakdur ki anun alemine alem-i a'yan dirler ki hazret-i ilmiyyede sabitedür. İkincisi, alem-i ervah-ı ceberutiyye ve melekutiyyedür ki alem-i ukul ve nüfus-ı mücerrededür. Üçincisi, alem-i misaldür ki alem-i melekutdur. Dördincisi, alem-i şehadet-i mutlakdur ki alem-i milkdür. Ve bu alem gayb-ı mutlak-ı evvel mukabelesindedür. Beşincisi, bu avalim-i erba'ayı câmi olan alem-i insandur ve alem-i milk, alem-i misale mazhar ve misal dahi ceberuta ve ceberut dahi a'yana ve a'yan dahi esmaya ve hazret-i vâhidiyyeye ve esma dahi hazret-i ehadiyye ve müsemmaya mazhardur. Ve bu beş aded alem güzer olınmadukça salik olan hakıkatü'l-hakayık menziline vusul bulmaz. Ve bu beş avalim, on sekiz bin hicabun icmalidür ve on sekiz bin dahi yitmiş bin perdenün muhtasarıdur. Ve yitmişden murad, nefs ve kalem ü levh ve heba ve cism ve arş ve cinan-ı seb' ve nıran-ı seb' ve eflak-i seb'a ve erkan-ı seb'a dur ki mecmu'ı otuz beşdür. Ve zuhur ve butun itibariyle yetmişdür. Ve bin bir ismün tecelli-yi haricisi itibariyle yetmiş bindür. Ve bu cümlenün icmali gafletdür. Pes gaflet mürtefi' olup basîret açılsa maksud bila-hicab cilve-ger-i nazar olur. Ve "tağ"dan murad vücud-ı insanıdür. Zira tağlar evtad-ı arz oldugı gibi vücud-ı insani dahi veted-i cemı'-i avalim ve sebeb-i karar-ı cümle kainat olmışdur. Anınçün pür sebat ve pür temkındür.

Yitmiş bin hicab geçdüm gizlü perdeler açdum
Ol dost ile bulışdum gördüm bir tağ içinde

Gizli perdelerden murad hucub-ı kevniyyenün batını olan melekutdur ki maverası alem-i vucubdur. Pes murad-ı nâzım cebel-i vücudda alem-i ekvan ve alem(93[a])-i vucubı seyr idüb Hakk ile vuslat-ı hakıkiyye bulduğıdur ki makam-ı kümmeldür. Zira degme salik seyr-i ekvanı güzer idemeyüp etvar-ı mutavassıtada kalur. Ve kemal-i mutlakdan mahrum olur.

Gözler gibi görmedüm söz gibi söyleşmedüm
Musı'leyin münacat itdüm bir tağ içinde

Ya'ni benüm dost-ı hakıkıye mülakatum, zahir gözler ile görmek ve lisan-ı hissı sözler ile söyleşmek kabilinden degüldür. Nitekim Tenzil'de gelür: "La-tüdrikuhu'l-ebsarü"[29] Zira ol alemde terkib-i beşeri fevka'l-arş kalur. Ve sırr-ı mücerred ve seyr-i basıt

29 - "Onu gözler idrak ve ihata edemez", En'am Suresi 6/103

ile seyr ider. Ve Musa aleyhi's-selam gibi Hakk ile sırr ile söyleşür ki ana münücat dirler. Ve bu makam şuhud ve gaybubetün miyanını cami'dür. Ve illa fena-yi küllide zikr olınan muamelat yokdur. Ve bundan rü'yeti inkar lazım gelmez. Zira her aleme göre bir dürlü rü'yet vardur. Nitekim arif-i billah'a hafı degüldür.

Gökler gibi gürledüm yiller gibi inledüm
Sular gibi çağladum akdum bir tağ içinde

Vücud-ı mecazıden bi'l-külliye halasına işaretdür. "Gökler gibi gürledügi" satvet-i tecelli-yi kahr u fenaya ve "yıllar gibi inledügi" esüp savrıldıgına ve "Sular gibi çağladugı" nihayetde olan safasına işaretdür ki fıtrat-ı asliyyesine rucu'dur. Zira cismaniyyeti cihetiyle fıtratı gubar ve turab ve ruhaniyyeti cihetiyle abdur.

Bir döşek döşemişler nur ile bezemişler
Didüm bu kimün ola sordum bir tağ içinde

Maksud, bisat-ı kurb-ı vuslatdur ki alem-i nuru'l-envarda meclis-i la-mekanda bast olınur. Ve bu suale cevab virmedügi teeddüb tarıkıyladur. Zira murad, kendü içün bast olınan bisat-ı nuranıdür ki vücud-ı nuranı içün müheyyadur. Nitekim hadisde gelür: "Vecealeni nuren" [30] Ve bu bisatun mukaddimesi refref didükleridür, fefhem cidden[31].

Irılmadum yirümden ayrılmadum şeyhümden
Işkdan bir kadeh aldum içdüm bir tağ içinde

"Yirinden ırılmadugı" bu seyrün alem-i enfüsde oldugına göredür. Zira insilahda hareket-i hissiyye olmaz. Belki turdugı yirde sefer vakı' olur(93b). "Şeyhden ayrılmadugı" şeyhün sırrı makamat-ı mezkureye delil oldugıdur. Zira şeyhden murad, delil ve mürşiddür. Ve salik, şeyhün hayatında makamat-ı şeyhe nail olsa dahi şeyhun üstaziyyeti rütbesi cihatinden yine şeyhden müteahhirdür. Nitekim: "Er-ricalü kavvâmüne 'ale'n-nisâi bi-mâ faddallahu bihi ba'dahum alâ ba'dın" [32] kelam-ı şerifinde ana işaret vardur. Ve "Işkdan içdügi kadeh", makamat-ı mezbureye vusulden evveldür. Zira ışk-ı İlahı ve cezb-i ruhanı maksuda vusule vesile ve aletdür. Zühde göre netice ise de fevkında olan

30 - "Beni nur kıl"
31 - "İyi anla"
32 - "Erkekler kadınlar üzerine idareci ve hakimdirler. Çünki Allah birini diğerinden üstün yaratmıştır.", Nisa Suresi 4/34.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

makamata göre netice degüldür. Zîra cemal ve celal arasında isneyniyyet îrâs itmekden hali degüldür. Anunçündür ki ışkdan dahe fena bulup mahbubiyyete vusul lazımdur. Pes ışkun bu mahalde zikr olındugı husulinün tecehhürine delalet itmez.

Hasta olmış iniler tevhıd üni diniler
Tevhid kendüsi olmış gördüm bir tag içinde

Bazı kasaidde

Hasta olmış iniler Kur'an üni diniler
Hasta olan kendüdür kendü Kur'an içinde

vaki' olmışdur. Maksud, sırr-ı hakîkatı beyandur. Ve sırr-ı hakîkat didükleri aynun vahdetidür. Ya'ni insân-ı kamil hasta olup yanında ki Kur'an ve hususa Yasin tilavet olınur. Mazhar yüzinden zahirün sıfatıdur. Zîra tavrına göre Hak Taalaya nu'ut-ı kevniyye izafet olınur. Sima' ve rü'yet ve taaccüb ve dıhk ve emsali gibi. Binaen ala haza "Kur'an üni Dinleyen" yine Hak Taaladur. Ve belki tevhîd ve Kur'an kendidür. Zîra sıfat mevsufdan münfek olmaz. Pes kelam mütekellim ve tevhîd muvahhid ile kaim olmagla alem-i tecrîd ve tefrîde göre ikisi bir emrden ibaretdür. Ve bu mertebe kema-yenbagı mefhum olmagla zevk-ı sahîh lazımdur.(94[a]) Zinhar ki ilhada düşmeyesin ve caddeden çıkmayasın. "İnnemal- lahu ilahün Vahidün" [33]

Vardum ilerü vardum levhi elime aldum
Ayetlerin okıdum yazdum bir tag içinde

Levh u kaleme ıttıla' ve vukufını beyandur ki Müdebbir ve Mufassıl isimlerine nâzırdur. Levh u kalemün hakîkati kalb ve ruh-ı insandur. Zîra ruh alem-i sırdan ahz itdügi umur-ı gaybiyyeyi levh-i kalbe sebt ider. Ve ol umur aslında zat-ı insanda merkuz ve müsbetdür. Haricden nüzuli dahilde sübutını menâfi degüldür. Nitekim Kur'an bu sırra işaret idüp buyurur: "Vela ta'cel bi'l-Kur'ani min kabli en yukda ileyke vahyuhu." [34] Ya'ni çünki Cebreîl, muallim ve üstaz suretinde varid olur. Ta'lım olınan umur ma'lum dahi olsa üstazı tekaddüm itmemek gerekdür. El-hasıl levh-i icmali insanı ve enfüsi levh-i tafsılı afakınün asl ve ma'denidür.

---

33 - "Şüphesiz Allah tek bir İlahdır.", Nisa Suresi 4/171
34 - "(Ya Muhammed), sana vahy tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumada acele etme.", Taha Suresi 20/114.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus eydür gezerüm dostıladur bazarum
Ol Allah'un dîdarın gördüm bir tağ içinde

Maksud, fena ve beka ve temkınden sonra cemı' muamelatı Hakk ile olmağa işaretdür. Anunçün Ebu Yezıd-i Bestamı kuddise sırruh buyurmışlardur ki "Otuz senedür ki Hakk ile sohbet iderüm; halk ise beni kendileriyle sohbet ider kıyas iderler." Ve bu makam müşahade-i tamme ile hasıl olur. Anunçün "dîdar gördüm"dir. Zîra dîdar görmese suver-i külliye ve cüz'iyyede Musavviri nice görür. Ve "tağ içinde gördüm" dîdi. Zîra dîdar, hazret-i imkanda görinür. Ve imkan didükleri mir'at-ı hazretdür ve illa rü'yet nice olur. Ve rü'yet "Kabe kavseyn" [35] de olur. Şu kadar vardur ki isneyniyyetün zararı olmaz. "F'arif cidden" [36]

Haza ma harrerehu'l-fakır eş-şeyh İsmail Hakkı el-Burusevi. Sebbetehullahu ale't-tarıkı's-seviyy.Kütibehu fi cüz'i kalilişmine'z -zamani. Bi-imdadi Halikın biyedihi'l-mirzaman el sene 1125 fi seneha Muharremü'l-haram.

35 - "İki yay boyu kadar...", Necm Suresi 53/9.
36 - "İyi tanı, iyi bil."

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE VE TÜRK FİKİR HAYATI

Beşir AYVAZOĞLU*

Bugün yediden yetmişe herkesin tanıdığı ve hiç değilse bir kaç mısraını ezbere bildiği Yunus Emre, bu asrın başlarına kadar aydınlar tarafından pek tanınmıyor, tanınsa bile önemsenmiyordu. Bu yüzden şuara tezkirelerinde Yunus'un adına rastlanmaz. Fakat o, asırlar boyunca Türk halkı tarafından sevilerek okunmuş, menkıbeleri nesilden nesile aktarılmış ve deyişleri tekkelerin vazgeçilmez söz hazinesi haline gelmiş efsanevî bir şahsiyettir. Şiirlerini yerde insanların, gökte meleklerin,denizlerde balıkların okuduğuna inanılırdı. Dinî mûsîkîmizde de Yunus'un şiirlerinin çok ayrı bir yeri vardı. Dede Efendi, Zekai Dede, Kazasker Mustafa İzzet gibi büyükler de dahil olmak üzere, çok sayıda bestekâr, onun şiirlerini ilahî, na't, mersiye, kasîde, durak ve tevşih formlarında bestelemişlerdir.

Yunus'un şiirlerinin tekkelerde öncelikle tercih edilmesinin en önemli sebebi, şüphesiz, onun Türkçe'sindeki saflık, söyleyişin deki samimiyet ve düşüncesindeki derinlik sayesinde, halkın ruhuyla tam bir akord tesis etmiş olmasıdır. Yunus ilahilerinin eski hayatımızdaki yerini bir makalesinde geniş olarak anlatan Cemaleddin Server Revnakoğlu, bütün Anadolu halkının Yunus'un ilahilerini âdeta mukaddes sözler gibi gördüğünü " onu kendi elceğizleriyle yapmış oldukları mumlu bezler içinde sarmalayıp sakladıklarını ve daima yukarıda tuttuklarını" anlatır. Mübarek gecelerde ve çeşitli dinî toplantılarda, Kur'an-ı Kerim ve Mevlid'den sonra mutlaka Yunus okunurmuş.

Yunus Emre'nin Türk dili, düşüncesi ve edebiyat tarihi bakımından taşıdığı büyük önem, ilk olarak Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi Köprülüzâde Fuad (Prof. Dr. Fuat

---

* -Gazeteci, yazar

Köprülü) tarafından farkedildi. "Türk Yurdu" dergisinde "Yunus Emre" (C.4, S.3, 1329/1913) ve "Yunus Emre ve Asârı" (C.5,S.2, 1329) başlıklarını taşıyan iki makalesiyle aydınları Yunus Emre adlı "önemli" bir şairden haberdar eden Köprülüzâde'nin ikinci yazısından bir hafta kadar sonra, Rıza Tevfik Bey (Bölükbaşı)'in "Büyük Duygu" mecmuasında " Yunus Emre Hakkında Biraz Daha Tafsilat"(nr.10-13, Temmuz 1329) başlıklı bir makalesi çıkmıştır. Köprülüzâde'nin Yunus hakkında yazdıklarının genel hatlarıyla doğru olduğu ve büyük şairin bilinmeyenlerle dolu hayatının vuzuha kavuşabilmesi için zamana ihtiyaç bulunduğunu söyleyen Rıza Tevfik Bey, "Filozof" lakabına yaraşır bir üslupla Yeni Eflatunculuk hakkında bilgi verdikten sonra tasavvufu ve bu felsefî ekole bağlamakta, dolayısıyla Yunus'u da bu açıdan ele almaktadır. Ona göre Yunus, bizim anladığımız mânâda pek okumuş bir adam değildi ama "Bi-hakkın ârifân zümresinden" addolunabilirdi. Zira, Tasavvuf(mysticisme) nazarında okumak, bilmek değildir. Hakiki bilgi, irfan (la gnose)dır ki ancak mürşidin telkinatı ile telakki olunur ve menbaı ilhamdır. His, akıl veya nakil değildir. Bu ilme âşina alanlara arifler (les gnostiques) derler. Bunların bildiği şeyler, en büyük ulemâ-yı zâhir indinde bile "sır"dır. İşte bu mânâya göre hükmedilirse Yunus, okumuş bir adam olmadığı halde bi-hakkın ârifân zümresinden ma'duddur; mutasavvıfînden sayılır; lakin Muhuddin-i Arabî gibi usulü dairesinde eserler vücuda getirip mutasavvife üzerine asırlarca tasaltun etmemiştir.

Rıza Tevfik Bey, sözkonusu makalesinde aynı zamanda Yunus'un hurufî olduğuna dair ilgi çekici bir iddiada bulunarak "Dört kitabın mânâsı bellidir bir elifde" mısraının da yer aldığı şiirde hurufiliğin bütün temel esaslarına işaret edildiğini söylüyordu.

Bu arada Köprülüzâde Fuad Bey, Yunus'la ilgili araştırmalarını derinleştirmekle meşguldü. "Bilgi Mecmuası"nda yayınlanan "Hoca Ahmed Yesevî, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları" (Nu.6,1329) başlıklı makalesinde, Batı Türkleri'ndeki halk ve tasavvuf edebiyatı cereyanının Şark Türkleri'nden, özellikle Ahmed Yesevî'den geldiğini ileri sürmüş, daha sonraki araştırmalarını bu tezi doğrulayınca *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı anıt eserini yazmıştı. 1918 yılında yayınlanan ve iki ana bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Ahmed Yesevî, ikinci bölümünde de Yunus Emre geniş olarak işleniyordu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Türk edebiyatı tarihi araştırmalarına yepyeni ufuklar açan öncü bir eser oluşunun yanısıra, 13. yüzyıl Anadolu'sunun din ve kültür tarihi açısından da son derece önemli bir çalışmaydı ve Türkiye dışındaki Türkoloji ve Şarkiyat çevrelerinde de geniş yankılar uyandırmıştı.

Köprülüzâde, millî zevki en iyi temsil eden ve edebiyat tarihi noktasından benzersiz bir tarz ortaya koyan Yunus'un, eldeki belgelere göre ümmî kabul edilmesi gerektiğini, ancak bu ümmiliğin kara cahillik anlamına gelmediğini, *Risaletü'n-Nushiyye* gibi uzun bir mesnevi parçasını asıl mânâsında ümmî bir şairin yazamayacağını belirttikten sonra, onu medrese tahsili görmüş biri olarak değerlendirmenin de yanlış olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Yunus, devrinin bir çok bilgisine ve Mevlânâ'nın Farsça şiirlerinden tad alacak, onlaran etkilenecek kadar Acem edebiyatına vakıftır. Sanatkârlığına gelince; hakikaten âteşîn bir mutasavvıf olan Yunus, sanat ve sanatkârlık endişeleriyle zerre kadar meşgul olmayarak sırf kendi rûhunu, ruhî heyecanlarını, ihtiyaçlarını, ilhamlarını terennüm etti. Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi onu da bu hususta teşvik eden yegâne haricî âmil, halkı irşâd ederek onlara faydalı olmak düşüncesi idi; lâkin onun sanat endişesiyle bağlı olmaması, lisanının düzgünlüğüne, kafiye-lerinin selametine ehemmiyet vermemesi, bir sanatkâr, hattâ büyük bir sanatkâr olmasına hiç bir zaman engel değildir; bunun aksine, o zamanın telakkisine göre bir sanat endişesine kapılmış olsa idi, tasannudan, yani eski klasik edebiyatın kaidelerinden kurtulamayarak ve bunun neticesi olarak ruhunu bu kadar samimiyetle dökemeyecekti. Sanatta esas şahsiyettir, en kuvvetli şahsiyetler ise, en samimi olanlardır. Demek oluyor ki Yunus'un kendi sanatkârlığından habersiz olması, onu büyük bir sanatkâr sayabilmemize hiç bir zaman mani değildir.

Köprülü, Rıza Tevfik'in Yunus'un hurufî olduğu iddiasına da temas etmiş ve haklı olarak, hurufiliğin 14'üncü yüzyılda ortaya çıktığını, dolayısıyla bir 13'üncü yüzyıl şairi olan Yunus'un hurufî olmasının mümkün olmadığını açık bir biçimde göstermiştir. Yunus'un dehası, Köprülü'ye göre, onun şahsiyetinde tasavvuf ile dilini, edasını, veznini ve şeklini veren millî unsurun mükemmelen kaynaşmış olmasındadır. Ortaya çıkan sentez bütünüyle "millî"dir, başka bir deyişle zevk bakımından katıksız Türk'tür.

Köprülü'nün, Yunus'un bu Türklük tarafını özellikle vurgulaması sebepsiz değildir. Büyük bir hızla dağılan imparatorluğun enkazı altında tutunacak bir dal arayan Türk aydını, Yunus'u, tertemiz Türkçe'si, samimiyeti ve o gösterişsiz söyleyişinin ardına ustaca gizlenmiş derin düşüncesiyle Türklüğün katıksız bir temsilcisi olarak görmüştü. Nitekim *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* yayınlandıktan sonra, aydınlarda Yunus'a karşı büyük bir ilgi uyandığı gibi,ülkenin çeşitli bölgelerinde Yunus'u sahiplenme yarışı da başlamıştı. Bu arada Yunus'tan derin bir biçimde etkilenen genç bir şair vardır: Necip Fazıl.

Necip Fazıl, 1926 yılında yazmış olmakla beraber ilk defa 1932 yılında yayınladığı "Yunus Emre'ye" adlı şiirinde şöyle der:

Kaç mevsim bekleyim daha kapında,
Ayağımda zincir, boynumda kement?
Beni de piştiğin ezâ kabında,
Kaynata kaynata buhara kalbet!

Bekletme Yunus'um, bozuldu bağlar,
Düşüyor yapraklar, geçiyor çağlar;
Veriyor, ayrılık dolu semalar,
İçime bayıltan acı bir lezzet.

Rüzgâra bir koku ver ki hırkandan;
Geleyim izine doğru arkandan;
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan,
Medet ey şairim, Yunus'um medet!

Necip Fazıl'ın, daha sonraları Toprak soyadını alacak olan Burhan Ümit adlı bir arkadaşı vardır. Necip Fazıl, *Bâbıâli*'de, Burhan Ümit'in Yunus'u bu şiirden tanıyıp sevdiğini ve idealleştirdiğini söyler. Burhan Ümit, Köprülü'nün eserinden tanıdığı ve Necip Fazıl'ın etkisiyle hayran olduğu Yunus Emre'yle, Alp dağlarında bir sanatoryumda tedavi görürken içli dışlı olur. Burada hemen şu hususu hatırlatmalıyız: Köprülü'nün eseriyle birlikte Türk aydınlarının ilgi odağı haline gelen Yunus'un -aradan yıllar geçtiği halde- şiirlerinin doğru dürüs bir neşri yoktu. Onun hakkında övücü yazılar okuyup da şiirlerini merak edenler, 1933 yılına kadar taşbaskısı derme çatma Yunus divanlarıyla yetinmek zorunda idiler. Bu divanlar, Yunus adıyla ve Yunus vadisinde şiirler yazan birçok şairin şiirleri de karıştığı için hiç bir şekilde güvenilemeyecek neşirlerdi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus-severlerin imdadına Burhan Toprak yetişmiştir. Sanatoryumda tedavi gördüğü sırada haşır neşir olduğu Yunus'un şiirlerini, ona ait olmayanlardan, kendine göre bir takım kriterler tesbit ederek ayırır. Amacı, mümkün olduğunca güvenilir bir *Yunus Divanı* ortaya çıkarmaktır. Yaptığı çalışma nihayet Ahmet Halit Kitabevi tarafından 1933 yılında üç cilt halinde yayınlanır. Bu üç ciltte, daha sonra birçoğunu ayıklayacağı 350 şiir vardır.

Peyami Safa, Burhan Toprak'ın bu önemli çalışmasının yayınlanması üzerine şunları yazmıştı:

"Var ola o Burhan Ümid ki, Yunus'un divanını geçen yıl iki cilt halinde çıkarmış ve bizi taş basması, eksik, yanlış, derme çatma ve dağınık nüshalar içinde perişan olmaktan kurtarmıştı. Şimdi de bu divanların şerhine ait üçüncü cildi neşretmiş bulunuyor. Burhan'ın Yunus'a bu aşkı olmasaydı; adına ihtifaller tertip ettiğimiz ve asrî dualar okuduğumuz büyük şairin kitabı, gel zaman git zaman, sahaflardan bakkallara ve onlardan da bize bir kırmızı biber külahı biçiminde intikal edecekti; hele bizden sonrakiler bu büyük şairin neden dolayı büyük ve neden dolayı şair olduğunu asla bilmeyeceklerdi. Var ola gayretli dostumuz Burhan Ümid ki, yeni soyadı ile Burhan Toprak olmuş diyorlar. Sahaflar çarşısının harabesinden Yunus'u kurtarmak suretiyle bir kere daha isbat etti ki, devirler ve çarşılar yıkılır, fakat Yunus gibi büyük şairler devirlerin ve çarşıların, geçmiş zamanların ve harap olmuş mekanların daima üstünde kalırlar."

Burhan Toprak'ın *Yunus Emre Divanı* 'na yazdığı başlangıç da Yunus'a getirdiği yeni yorum bakımından son derece dikkate değerdi. Her satırında Fuat Köprülü ile hesaplaştığı bu başlangıçta Burhan Toprak, tiksindiğini söylediği divan edebiyatına ve divan şairlerine yalınkılıç saldırıp hepsini yere serdikten sonra, Alp dağlarındaki sanatoryumda haşır neşir olduğu Yunus'un kendisine, doğduğundan beri -hiç kimsenin seslenmediği gibi samimi ve içten seslendiğini belirterek, *Yunus Divanı*'nın bizim *Divine Commedia*' mız olduğunu söylüyordu:

"O kitapta ruhun büyüklüğü, varlığın geçiciliği, kendi talihimizi yaratmamak felaketi, varlığımızın kadın ve erkek taraflarının -aklımızla hassasiyetimizin- mücadelesi, insanlığın bütün sefalet ve yüksekliği, ıztırap tesellisi vardır. O kitaptaki ıztırap, bacağı kesilen adamın ızdırabı kadar doğrudur. Gözyaşı gözyaşıdır, iştiyak iştiyaktır, heyecan kelimeleri doldurur ve kelimeler karşımızda kuru kafalar gibi sırıtmaz. Metafizik düşünceler

karşısında her zaman kayıtsız, içgüdüleri çamurunda boğulan adamların prensibine bu kitapta rasgelinmez. Zira onun her mısraının amacı kendi gerçeğine yönelmelidir. Burada sanat oyun değildir ve kalp ile kafa faciası bütün şiddetiyle kendini gösterir. Bu divanda zevk fırtınaları, korkuları, ümitleri, pişmanlıkları, isyanları, şüpheleri, teselli ve imanları ile bütün bir insan hayatı vardır."

Dikkat edilirse, Burhan Toprak'ın bu cümlelerini okurken gözümüzde canlanan Yunus portresi, geleneksel bir İslâm sufisinden çok, bunalımlı bir entellektüeldir. Daha da ileri giderek, Burhan Toprak'ın, *Yunus Divanı* 'nda aynaya bakar gibi kendini seyrettiğini söyleyebiliriz. Esasen Necip Fazıl da Yunus'da kendi "kriz entellektüel"ini bulmuştur. Bu bakımdan, kendilerine tutunacak bir dal arayan aydınların, Fuat Köprülü ve onun gibi düşünenlerin Yunus Emre'si ile, eserlerini Cumhuriyet'in ilk yıllarında veren ve kendilerini büyük bir boşlukta hisseden aydınların Yunus Emre'si birbirinden çok farklıdır.

Burhan Toprak'ın, Köprülü'ye bir çok itirazı vardır. Özellikle Yunus'u ihtiyatlı da olsa, ümmî bir şair olarak kabul etmesi onu epeyce kızdırmıştır. Bir yığın örnek sıralayarak Yunus'un Arapça bildiğini isbat eder. "Şairlerimizin değil, bir çok âlimlerimizin bile ana dilinden başka iki dil bilmedikleri bu devirde olsun, artık Yunus Emre'nin ümmîliği efsanesini ortadan kaldıralım.",der.

Burhan Toprak, Köprülü'nün Yunus'un şiirlerinde azçok tabiat zevki bulunduğuna dair sözlerine de, Massignon'un "İslam Sanatlarının Felsefesi"ne dair ünlü makalesine atıfta bulunarak İslam metafiziğinde tabiat denen şeyin bulunmadığı, dolayısıyla Yunus'un şiirlerindeki tabiatın gerçek değil soyut bir tabiat olduğu şeklinde karşı çıkar. Köprülü, Yunus'un halkı irşad etmek istediğini, söylemiştir. Burhan Toprak, "Hayır, Yunus kendi evinde yangın varken hangi yangını söndürmeye gidecek? O, başkalarını irşad etmekle değil, kendi kafasındaki kaostan kurtulmak için çabalamakla meşguldür.", der. Köprülü'nün Yunus'ta sanat kaygısı bulunmadığı iddiasına karşı da aksini isbat edebilecek yüzlerce mısra bulunduğunu belirtir.

Köprülü'nün görüşleri kadar, Burhan Toprak'ın görüşleri de şüphesiz tartışılabilir, eleştirilebilir. Fakat, Toprak'ın çalışmasının ve yorumunun, aydınları Yunus Emre üzerinde daha önemle durmaya sevkittiğini inkâr etmek mümkün değildir. O yıllarda Abdülbaki Gölpınarlı da Yunus'la yakından ilgilenmeye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

başlamıştır. İlk kitabı *Yunus Emre Hayatı* adıyla 1936 yılında çıkar. Ömrünün sonuna kadar Yunus'la aralıksız uğraşan Gölpınarlı'nın Yunus yorumu, dünya görüşündeki değişmelere paralel olarak bazı değişiklikler göstermiştir. Başlangıçta Yunus'un Bektaşiliğini vurgulayan Gölpınarlı, son zamanlarında onun Mevlevî olduğuna dair çeşitli görüşler ileri sürmüştür. 1960'tan sonraki yorumlarında Yunus' un, tasavvufî tarafının geri plana itildiği, devrin havasına uyularak "laik" ve "hümanist", hattâ "sosyalist" bir Yunus portresi çizildiği söylenebilir.

Gölpınarlı'nın Yunus'u da, Burhan Toprak'ın Yunus'u gibi çağının bütün bilgilerini elde etmiş, Arapça'yı ve Mevlânâ ile Sâdî'den manzum tercümeler yapacak kadar Farsça'yı bilen bir aydındır. "Fakat sıralı bir tahsil mi gördü, yani devrindeki medrese tahsilini tamamladı, icazet aldı, ihtisas yaptı mı? Bu soruyu kesin olarak cevaplandıramayız. Yalnız şurası muhakkak ki, Yunus okumuş yazmış, dil bilir, zamanın bilgilerini elde etmiş bir adamdır, ümmî oluşu bir masaldan ibarettir."

Yunus'ta tasavvufun soyutlayıcı bir felsefe olmaktan çıkıp, insanı ve tabiatı soyutluktan kurtaran bir sistem olarak kullanıldığını düşünen Gölpınarlı, Soyut Tanrı sevgisinden yola çıkan Yunus'un somut insan sevgisine, maddî sevgiye ulaştığını söylemektedir. İnsan sevgisi onda bazan bir sevgiliye duyulan aşktır, bazan halktan yana oluştur. Yani Yunus'un sevgisi, Tanrı sevgisinden halktan yana oluşa kadar, çok çeşitli şekillerde tezahür eder.

Türkiye'de hümanist kültürün baş savunucularından Sabahattin Eyüboğlu'nun Yunus yorumunda, bu halktan yana oluş düşüncesi ön plana geçer. Adetâ dinî ve tasavvufî arka planı olmayan bir Yunus portresi çizen Eyüboğlu, *Yunus Emre* (1972) adlı kitabında, "Geriye çevrik çaba değil Yunus'un çabası", der. " karanlıktan aydınlığa doğru çevrik bakışları. Onun için de eskiliği yenileşmesine engel olmuyor, ondan yüzyıllar sonra gelmiş nice Türk şairinden çok daha yeni geliyor bize". Eğer Yunus bugün yaşasaydı, Sabahattin Eyüboğlu'na göre, şiiri de çağının inançları ile beslenecek ve en ileri şairimiz ne ile savaşıyorsa o da onunla savaşacaktı.

Eyüboğlu'nun yorumunda, Yunus Emre, hümanizm ile sosyalizm arasında bir yerde durur. Esasen Marks, 1843'te hümanizmayı kominizmin son ideali olarak ilan etmişti. Eyüboğlu'

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
nun Yunus'u anlatırken kullandığı Jargon'un sol Jargon olması dikkat çekicidir:

"Selam olsun Anadolu'nun orta yerinden, Türkiye halkının bağrından dünyaya seslenmiş Yunus Emre'ye:

Halkı seven, halkın sevgilisi olmuş Yunus Emre'ye;

Halkın ağzından konuşmuş ve halkı kendi ağzından konuşturmuş Yunus Emre'ye;

Türkçe, insanca ve Yunusça olmanın sırrını, yani gerçek şiirin sırrını bulmuş Yunus Emre'ye;

Yüreğini, düşüncesini ezenlere karşı ezilenlerden yana koymuş Yunus Emre'ye;

İnsanları birliğe, dirliğe, doğruluğa, barışa çağıran, yaşamayı seven, ama ölümden korkmayan Yunus Emre'ye;

Şairler şairi, insanlar insanı, garipler garibi, dostlar dostu, Türkmen kocası Yunus Emre'ye 1972 yılı Türkiye'sinden selam olsun."

Aslında "hümanizma" kavramı, Batılı muhtevasından ayrı ele alınırsa, Yunus Emre gerçek bir hümanisttir ve *Yunus Divanı* 'nın bu bakımdan dünya edebiyatında bir benzerini bulmak mümkün değildir. Fakat *Yunus Divanı* 'nın, Burhan Toprak'ın iddia ettiği gibi, Bizim *Divina Commedia*'mız olamaz. Çünkü *Divina Commedia* 'nın klasik hümanizmanın kurucusu olarak kabul edilen şairi Dante, Yunus Emre gibi, yetmiş iki millete bir göz ile bakmaz ve yaratılmışı yaratandan ötürü sevmez. Dante, *Divina Commedia* 'da sevmediklerini gözünü kırpmadan cehenneme göndermiştir.

Türkiye'de aydınlar, dünya görüşlerine göre, Yunus'u ya Müslüman bir mutasavvıf olarak benimsemiş ve insan sevgisini onun tasavvuf anlayışına bağlayarak bize has bir hümanizmanın temsilcisi olarak görmüşlerdir, yahut dinî ve tasavvufî tarafını âdeta paranteze alarak "laik" bir "hümanist" olarak değerlendirmişlerdir. Talat Sait Halman, "Yunus, evrensel anlamda, klasik hümanizmanın en büyük düşünür ve şairlerinden biridir. Ortaçağ skolastiğinden Rönesans'a geçişteki aydınlığı yaratan Avrupa hümanizması, bizim Yunus'umuzun doğrultusunda gelişmiştir", diyor.

Dikkate değer Yunus yorumlarından biri de, Sezai Karakoç' un yorumudur. İlk baskısı 1965 yılında yapılan *Yunus Emre* adlı kitabında Sezai karakoç, Yunus Emre'nin, Kur'an ve hadislerin ışıklarından örülen İslâm mesaj ve kültürünü, Türkçe'de bir baştan sona bağlantı halinde işlediğini ve bu kültürü Türk ruhuna

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geçirerek şairlik görevini yerine getirdiğini söyler. İslâm ruhu, erimiş bir maden gibi onun şiirlerinde donup biçim almıştır. Bunun şairin bir köke bağlanış hali olduğunu belirten Karakoç, şöyle devam eder:

"Bu noktadan giderek, Yunus'un niçin halka eğildiğini, sade Türkçe'si, hece ölçüsünü esas ölçü alışı anlaşılabilir. Çünkü: O, Türk'ün ileri çağlardaki ödevini biliyor, onun için var gücüyle onun dil ve edebiyatını kurmaya, geliştirmeye, ilerletmeye çalışıyordu. Türk duyarlığını sonuna kadar işledi. Böylece İslâm'ın Türk'le kaynaşmasının ve Türk'ü, İslâm'ı misyon olarak benimseyen bir toplum haline getirmenin bütün kıvrımlarını çekti. Bazı şiirlerinin hem heceye, hem aruza uyuşu, biçim bakımından da bu kaynaşmayı isteyişinin ve şuurunun işareti olsa gerek. Veya İslâm ruhu ve Türk yapısı, onda böyle kaynaşmıştır ki; şiirinin biçimi, ölçüsü, sesi; bir yandan Türk sanatının özel, öbür yandan İslâm sanatının genel çizgilerine uyar. Koşma'yı da gazeli de kullanır şiir biçimi olarak. Yani o halk sanatıyla vatan aşan genel sanatı birleştirmiş bir altın sentez peşindedir. Fakat sonradan, tarihi-sosyolojik sebeplerle bu iki çizgi birbirinden ayrılmış, Yunus, yolunda tek ve benzersiz kalmıştır. Yunus'un bu sentezci yanının, Osmanlı tarihi boyunca Türk şiirine hakim olamayışının başlıca sebeplerinden biri de, Bektaşi'lerin Yunus'u başarısız bir taklide yeltenmeleri, istisnalar bir yana, bu şiir janrını dejenere etmiş olmaları gösterilebilir. Bu janr, Cumhuriyet'ten sonra bir ara tekrar dirilir gibi olmuşsa da, çağın şartları, ictimai değişmeler, İkinci Dünya Savaşı'nın ruhlara getirdiği kara renk, tekrar kaybolmasına sebep olmuştur."

"Pek az şair Yunus kadar isimsizin biraz ötesinde yaşamıştır. O, hüviyeti kolayca nüfus kağıdına sığmayanlardandır", diyen Ahmet Hamdi Tanpınar ise, Mevlânâ ile Yunus'u karşılaştırır. Ona göre Mevlânâ bütün bir saltanattır; arkasında son dalı olduğu bütün bir hanedan şeceresi vardır. Yunus'un hanedanı ise kendisi ile başlar. Ne yaptığını bilen ve bunu bildiği, böyle istediği için yapan şairdir. Tanpınar'ın önemli tespitlerinden biri de, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile, Yunus'un şiiri ve düşüncesi arasında kurduğu münasebettir. Orhan Gazi'yi ve onunla beraber ikinci imparatorluğu kurmaya çalışanların hiç birini Yunus'tan ayıramadığını belirten Tanpınar; "Ne zaman Orhan Gazi'nin çehresine biraz eğilsem, orada Yunus Divanı'ndan aksetmiş çizgiler görürüm

ve bütün o fütuhatların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçe'de doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım.", der.

Aslında her çeşidinden insanın, her düşünceden aydının Yunus Emre'de seveceği şiirler ve düşünceler bulması; Yunus'un büyüklüğünün bir delilidir. Onu hiç katılmadığımız bakış açılarından da yorumlasalar, hoşgörüyle karşılamak zorundayız. Zaten Yunus da bunu isterdi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EDEBİYATÇILARIMIZ VE YUNUS

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN*

Asırlar ötesinden cümleler, şiirler bugün de kulağımıza ulaşıyor. Onları, içinde yaşadığımız dünya, her gün gördüğümüz güneş, teneffüs ettiğimiz hava gibi öylesine taze ve hazır buluyoruz ki; onları söylemiş olanları bile pek hatırlamıyoruz. Hoş onlar da çoğunlukla kendilerini hatırlatmak kaygusunu duymamışlar. Adlarını bile gizlemişler. Ne yapıp ne ettiklerini de bilmiyoruz. Hattâ zamanında yakınları tarafından konulmuş mezar taşları bile yok. Ama onlar, halk tarafından öylesine benimsenmiş ki her yerde yaşadıklarından söz ediliyor ve kendilerine mezarlar atfediliyor. Bazı anlarda onlardan bir fıkra, bir mısra birdenbire hatırlanıyor. Bunlar bizi şaşırtıyor. Nasıl oluyor da asırlar öncesinin o insanları, bizim bugünkü dertlerimizi, sevinçlerimizi, kaygularımızı böylesine söylemişler. O zaman onlar hakkında konuşmaya başlıyoruz. Açıklamaya çalışıyoruz. Bizden önceki açıklamalara baş vuruyoruz, onlar üzerinde düşünüyoruz. Yine içimize bir şüphe düşüyor: Acaba doğru mu görüyor, doğru mu açıklıyoruz? Yorumumuz doğru mu? Yorumlamaya hakkımız var mı? Benim cevabım, evet var.

Çok saygı duyduğum yazarlarımızdan biri, Nurullah Ataç; bu konuda diyor ki: "Her asır, her nesil, her fert kendinden evvel gelmiş sanatkârların kıymetlerini düşünmeye, onları kendine göre ölçülerle ölçmeye mecburdur. İstediği kadar haksızlık etsin, çünkü hükümleri ebedî değildir." Nurullah Ataç, 10 Haziran 1929 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan "Put kıranlar" adlı yazısında böyle der. Tabii o, yazının adından da anlaşılacağı gibi, günün aktüel bir çıkışı, hücumu dolayısıyla bu satırları yazmıştır. Ama çok kültürlü ve büyük sanatçılara daima saygı duyan Nurullah

* - M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ataç'ın, okuduğum bu cümleleri mutlak bir hakikati dile getirmektedir. Kalıcı olan eserin kendisidir. Üzerinde söylenenler dökülüp gideceklerdir. Meğerki onlar da kendileri birer sanat eseri haline gelsin.

Doğrusunu isterseniz Nurullah Ataç'ın bu sözleri hem çok ferahlatıcı, hem de Yunus hakkındaki bir sürü birbirine ters düşebilecek yorumları da müsamaha ile karşılamamıza yol açıyor. Yorumlar çok olmalı. Herkes nasıl kendince yazarsa, kendince de anlar. Bir yazar hakkındaki yorumların çokluğu onun, vazgeçilemeyeceğini gösteren ortak noktaları ortaya çıkarır. Böylece Yunus hakkında ben de bir şeyler söyleyebileceğimi sanıyorum veya buna cesaret edebiliyorum. Yunus'u hattâ, kendimce yorumlayabilirim. Yunus bize neler söyledi? Hayatı hakkında pek az bilgi var. Bize ulaşan şiirlerinin bile hangileri Yunus Emre'ye aittir bilmiyoruz. Bu konuda da ilmin henüz aydınlatmadığı noktalar mevcut. Yunus'un şiirleri ile Nasrettin Hoca'nın fıkraları arasında bir benzerlik buluyorum. Tıpkı Yunus gibi, öylesine sevilen Nasrettin Hoca, bugün de çevremizde canlı görünen pek çok kimseden daha diri. Ona günümüze ait meselelerle ilgili fıkralar bile söyletiyoruz da hiç yadırganmıyor. Ama buna bugün başlamadık. Kim bilir ne zaman; Timur'un zâlimliği ile ancak Nasrettin Hoca başa çıkabilirdi diye düşünenler; ikisini karşı karşıya getiren fıkraları anlatmayı başlatmış olmalı.

Divan edebiyatının ilk örneklerinden olan *Mevlid* 'in yazarı Süleyman Dede de halk tarafından o kadar sevilmiş ki ezberlenmiş, araya bir çok ona ait olmayan şeyler de eklenerek bugüne kadar devam etmiş. Halk sözlü olarak devam ettirdiği ve şüphesiz ki dünya görüşünü, hayata dayanma gücünü kendisine veren müsamahayı ve değerler sistemini bu şahsiyetlerde buluyor.

Halkın bir şeyi benimsemesi ve asırlar boyu yaşatması, hem de hiç bir zorlama olmaksızın, bu şahısların geleneğe dayanmalarıyla mümkündür. Bu şahıslar hem köklerinden pek çok unsur alıyor, hem de onları sonraya aktarıyorlar. Yunus'u okurken yer yer Dede Korkut'u; hattâ Oğuz Kağan'ı hatırladım. Birkaç benzerliği zikrediyorum: Yunus,

"Dünya benim rızkım durur
Kavmi benim kavmim durur"

diyor. Dünya benim rızkımı verir, insanları da benim insanlarımdır, milletimdir. Acaba hudut tanımayan cihangir Oğuz Kağan bütün cihana hükmetmek isterken "Güneş bayrak, gök çadır",

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

derken bize Yunus'u hatırlatmıyor mu? Biri maddî diğeri manevî âlemin sultanı. Ama madde yenilmeden, ruha ulaşılır mı? İkisi birbirinin tabiî devamları değil mi?

Daha sonra Şinasi'nin Victor Hugo'dan çevirdiği, Tevfik Fikret'in de bir şiirinde kullandığı şu mısraı hatırlayalım:

"Vatanım rûy-ı zemin, milletim nev-i beşer."

Vatanım yeryüzü, milletim insanoğlu. Değişik deyişler, hattâ çok farklı yorumlara müsait tarihî ve cağrafî, ırkî şartları var. Ama hepsi insanlığa tek bir gözle bakmıyor mu?

Yunus yine bir beytinde şöyle diyor:

"Düşmanımız kimdir bizim
Kamu âlem birdir bize"

Bu beyti ancak bir cihangir torunu söyleyebilir. Çok güçlü olması lâzım. Tabii güç derken, gücün türü değişiyor. Kas kuvvetine güvenen cihangirin yerini; savunduğu sağlam değerleri yaşayan derviş alıyor. Düşmanını böylesine küçümsemek kolay mı? Düşmanı âleminden silecek kadar ruhu güçlendirmiş olan Yunus, bir çeşit meydan mı okuyor?

Ya, şu çok şaşırtıcı

"Azrail ne kişidir kasdedebile canıma
Ben onun kasdını yine kendüye zından eyleyem"

mısraları Dede Korkut'ta, Azrail'e kafa tutan Deli Dumrul'un isyanını andırmıyor mu? "Hayat da ölüm de sevdin mi yenilebilir", diyen Tanpınar; asırlar sonra kâinatın bu iki gerçeğini yenecek gücü sevgide bulmuyor mu? Hayata ve ölüme karşı koyacak tek silâh aşk, sevgi. Bunları ebediyete taşıyacak olan da sanattır. Yunus manevî gücüyle, sevgisiyle hayata karşı koyduğu gibi; sevgisini dile getiren sanatıyla da ölümü aşmıştır.

Dede Korkut hikâyeleriyle bir benzerlik de şu beyitte görülüyor:

"Gelin tanışık idelüm işin kolayın tutalım
Sevelim sevilelim dünyada kimse kalmaz."

Bu geçici dünya, tanışıp sevişitik mi, paylaştığımızda daha güzelleşmez mi? Dede Korkut'ta her hikâyede paylaşma, şölenlerle gerçekleşmez mi? Akın öncesi Oğuz kocalarıyla danışılmaz mı?

Öyle sanıyorum ki bu örnekler çoğaltılabilir. Bu da bize Yunus'un Türk kültür geleneğine sadece din kanalı ile değil; diğer mahsulleriyle de vâris olduğunu, bu geleneği geliştirerek, değiştirerek aktardığını gösterir. Tıpkı Tanpınar'ın millet devamlılığı hakkında söylediği söz gibi: "Değişerek devam etmek ve devam ederek değişmek".

Yunus Emre, Anadolu'da oluşan Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerindendir. Kuvvetli bir gelenek ve üstün bir duyuş ve söyleyişle yazının dışına çıkarak sözlü kültüre mal olmuş ve asırlarca dilden dile söylenerek günümüze ulaşmıştır. Onun eserleri hakkında yapılmış değerlendirmeler tezkirelerde yer almıyor ama temsil ettiği dünya görüşü bütün millet tarafından paylaşılıyor; söyleyişi benimseniyor. Yunus'un bazı mısraları ile atasözlerini de karşılaştırabiliriz. Bunları Yunus'a mı borçluyuz yoksa Yunus mu mevcutları aldı? Bunu bilmiyoruz. İçiçe geçmiş besleyici bir kaynakta, Ziya Gökalp'in hars dediği, yaşanarak korunmuş halk kültüründe, yani onun mahfazası dilimizde yaşamıştır. "Ne versen elin ile şol varır senin ile", diyor Yunus. "Ne verirsen elinle o gider seninle" dilimizde hâlâ yaşayan bir atasözüdür.

Halk edebiyatında en yaygın ve yakıcı tem gurbettir. Modern yazarlarda yalnızlığa dönüşen gurbetin, vatan, sevgili, çevre, din bağları vardır. Yunus'un:

"Kimseler garip olmasın hasret oduna yanmasın"

mısraı bütün bu şiirlerin özüdür.

Halk Yunus'u devam ettirdi, ya aydınlarımız? Divan şiirindeki ortak görüşler, hele dinî kaynaklara dayandırılmakla yetinilirse pek çok benzerlikler gösterilebilir. Zira bu toplumun temel kitapları vardı.

Öyle sanıyorum ki Yunus'un tanınması ve tadılması sadece halk tabakasına ait değil. Çünkü Akif Paşa'nın küçük torunu için yazdığı mersiyede biz, Yunus'un ölüm sonrası cesedin dağılışı karşısında duyulan tedirginliğin dile geldiğini okuyoruz. Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* 'nde "eski şiir kendi içinden ölüm üzerinde düşünmeğe başlamıştı. Akif Paşa mersiyesi onun yeni bir çehre ile, ferdî hislerimizin geniş çehresiyle şiire gelişiydi. Nihayet mezarlık eski Müslüman Şark'ta sadece ziyaret yeri değildir, aynı zamanda bir nevi gezinti yeriydi de.", diye daha ziyade Batı'nın tesiri ile başlayan bir yeniliği işaret eder. Ancak bu mersiyeyi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

okuduğumuzda Yunus'un ölümün korkunç çehresinden bahseden şiirlerini hatırlamamak mümkün değildir. Burada sadece küçük bir çocuğun, bir büyükbaba için çok önemli olan torunun kaybı karşısında ızdırabın ferdileşmesi söz konusudur ki; Yunus'ta bu türden bir ferdileşme yoktur. Ama Akif Paşa'nın, bu geleneği devam ettirmekte olduğunu gösterir.

Keza Namık Kemal, Şinasi'nin "Münacaat"ını ilk okuduğunda onu "Derviş Yunus ilahisi" sanır. Şimdiye kadar Şinasi'nin şiirimizde yaptığı yeniliğin delili olarak gösterilen bu izlenim aslında, Yunus Emre'nin aydınlar arasında okunup söylenmekte olduğunu da göstermektedir. Namık Kemal, Şinasi'nin şiirinde Yunus'un havasını yakalayıp, onun sadeliğine hayran olur, ama esas kaynağı farketmez. Halk şiirinin nasıl bir bereketli kaynak olduğunu farkedemediği için de ondan beslenmesi farklıdır.

Öyle sanıyorum ki Tanzimat aydını Yunus'u dinliyor, okuyor, hayatında tabii bir vaka olarak görüyor, ama üzerinde düşünmüyor. Aydınımızın ve edebiyatçılarımızın Yunus'u farketmeleri çok daha sonradır, ve Fuad Köprülü ile başlar. Fuad Köprülü'nün değerli araştırmaları, kendisinden sonrakileri de bu vadiye çeker. Fakat ben, Yunus'u edebî eserleri beslemesi veya onlarda zikredilmesi açısından ele almak istiyorum.

Yunus Emre hakkında çeşitli şiirler yazılmış, onunla mistik duyuş tarzı, heyecanı paylaşılmak istenmiştir. Bu şiirlerin sayısı bir hayli. Bunun için ben, şiir dışındaki eserler üzerinde duracağım.

Kendisi de mistik bir ruha sahip olan ve hiç bir zaman sükuna ermeyecek gibi görünen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yunus'un köyü civarında kendisine bir sürgün yeri bulan *Yaban* romanının kahramanını bu çorak ve zavallı yerde kendisiyle hesaplaşma zorunda bırakır. Bir aydın olarak halka karşı sorumluluğunu yerine getirememiş olmanın ıstırabını yaşayan Ahmet Cemal, şöyle der:

"Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere; ey gamlı ülke!.. Seni sevip, senin sessiz hâilen içinde gömülüp gitmekten korku çekenlere!.. Taşın, toprağın ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir! İnsan, senin göğsünde ya destanî bir kahramanlığa erer veyahut en ilahî mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine varır.

Şimdi şu söğüt dalının altından haykırsam Yunus Emre bana ses verecektir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Derviş gönlü taş gerek
Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek.

Evet pîrim, evet pîrim. Ben işte, burada öyle olmaya çalışıyorum. Bu bodur ve seyrek ekinler, bu boynu bükük başaklar, bu buğulu söğüt ağacı, bu donuk ve sessiz su, hulâsa, bütün bu yoksul tabiat parçası neyin remzidir?"

"Bunlar arasında bir ruh, toprağa gömülmüş bir tohum değil midir? Ben, ihtiyat zabiti Ahmet Celâl; Ferit Celâl Paşa'nın oğlu Ahmet; Porsuk çayının kenarına böyle bir tohum halinde girdim. Bir kulaç, iki kulaç kara toprak içinde filizimi sürmek, dal ve budaklarımı aydınlığa doğru uzatmak, meyvamı vermek için Allah'ın rahmetini bekliyorum. Ve gömülü olduğum toprağın ıstırabını bedenimde hissediyorum. Her hususta ona karışıyorum".

Yunus hakkında başka yazılarında da görüşlerini dile getiren Yakup Kadri, Millî Mücadele günlerinde bambaşka bir ışık altında görüp değerlendirdiği çorak Anadolu'da, oranın muzdarip insanlarının ıstıraplarını onlarla birlikte yaşamamış olmaktan adeta utanç duyar. Aydın, Millî Mücadele günlerinde Yunus'a bu toprakların sırrını gizleyen ve besleyen esrarlı güç olarak bakmış ve ondan feyiz dilemiştir. Anadolu'nun suskun insanını, haşin tabiatını anlamaya yardım eden de, sanıyorum Yunus'un şiirleri olmuştur. Zira Millî Mücadele günlerinde Anadolu ve Türk insanı, bir kere daha Moğol istilâsına benzer günleri ve inanılmaz zulümleri yaşıyordu.

Yunus'un müsamahalı dünya görüşü, insanlara karşı Tanrı'nın yarattıkları olarak anlayışla yaklaşması *Türkçülüğün Esasları* yazarı Gökalp'in de İslâmiyet'i bir sevgi dini olarak yorumlamasına yol açmıştır. Yunus'un:

"Aşık mı derim ben ana Tanrı'nın uçmağın sever
Uçmak hod bir tuzakdur eblehler canın tutmaya "

beyti adeta Gökalp'in "Din" şiirinin kaynağıdır;

Benim dinim ne ümittir, ne korku;
Allah'ıma sevdiğimden taparım!
Ne Cennet, ne Cehennem'den bir koku
Almaksızın vazifemi yaparım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Vâiz! Deme Cehennem'in ateşi
Çıkar bilmem kaç bin çeki odundan
De ki vardır bir güzellik güneşi,
Doğmuş bizim aşkımızın odundan..
...
Vâiz! Bana muhabbeti şerheyle,
Ben aramam şeytan nedir, melek ne?...
Erenlerin esrarından söz söyle:
Seven kimdir, sevilen kim, sevmek ne?

Beni Cennet vaadi ile avutma
O kalbimdir, çünkü sevgi elidir,
Cehennem'in azabıyla korkutma,
Korku nedir bilmez gönlüm, delidir."

Gökalp'in halka medeniyet götürecek aydın ile, halktan harsını öğrenerek onu işleyecek aydın anlayışını ilk önce bizzat kendi uygulamasında buluyoruz.

Kemal Tahir, *Devlet Ana* adlı romanında Yunus Emre'yi kapitalist düşüncenin karşısındaki bir iktisatçı gibi konuşturur. Bu da bir yorumdur.

Yunus Emre hakkında yazılmış olan birkaç tiyatro eseri var. Bunlardan biri şiirimizde yeni bir mistik duyuşu başlatan Necip Fazıl Kısakürek'in *Yunus Emre* 'sidir. Konu ile ilgili şiirleri de olan Necip Fazıl; bu oyunda, Yunus Emre'nin şiirlerinden ve hakkındaki menkabelerden fazla ayrılmadan, bir mistiğin Tanrı'ya ulaşması, huzuru bulmasını anlatır. Yunus'un şiirlerinin fazlaca okunduğu ve bu yüzden bir bakıma müsamere havası taşıyan bu oyunda yazarın, bilhassa hareket noktası çok önemlidir. O, ölümün önünden kaçan Yunus'tan hareket eder. Yunus ölümün olmadığı yeri aramaktadır. Ölümün olmadığı yer,yani ölümsüzlük. Ama dünyada böyle bir yer yoktur. Ancak ölüm yenilebilir ve o sayede ölümsüzlüğün kapısı açılabilir. Bu da sanattır.

"Kim gerçek âşık ise râzımı ona dirim
Zinhar zinhar emanet sakının yar sohbetin
Değme yerde oturup söylemen aşk esrarını"

mısraları da Necip Fazıl'ın *Tohum* adlı piyesinin ana fikrini taşır.

Reçep Bilginer'in *Yunus Emre* 'si Yunus'u bir isyan elebaşısı olarak yorumlar. Dramatik bakımdan daha çarpıcıdır. Ama Yunus'u hep bir sevgi insanı olarak yorumlayanlar, bu yorumu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
yadırgarlar. Ama isyan etmeden durulmak mümkün müdür? Yunus o mistik heyecanları, hangi isyanlardan sonra duydu? Yunus hakkında son yazılmış olan ve halen oynanmakta olan Tarık Buğra'nın *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* adlı tek kişilik oyununda bu psikolojik değişme başarılı bir şekilde işlenmiştir.

Yunus'un menkabelerine dayanarak onun hakkında *Dertli Dolap* adlı rahat okunan, güzel bir popüler roman yazmış olan Nezihe Araz, aynı tonu *Ballar Balını Buldum* adlı tiyatro oyununa geçirmek isteyince başaramaz. Zira tiyatroda hareket ve çatışma ön plandadır. Bunun olmadığı yerde hikâye yetersizdir.

Edebiyatımızın bugüne kadar yetiştirdiği en değerli tiyatro yazarlarından olan Turan Oflazoğlu, Yunus Emre hakkında müstakil bir eser henüz yazmamış olmakla birlikte, hem onun hakkında bir yazı yazmış hem de eserlerinde başarıyla Yunus'tan aldığı ilhamı ve malzemeyi kullanmıştır. O toplumumuza yabancı olan tragedyayı yerleştirirken, insanın kader karşısında yücelmesini işliyor. Bu bizim kültürümüzde de vardır. İnsanoğlu en büyük düşmanı olan nefsi, açgözlülükleri ve zayıflıklarıyla mücadele ediyor. Onu yendiği ölçüde, başkalarını da anlayabiliyor. Tıpkı Yunus'un: "Sen sana ne sanırsan başkasına onu san" mısraındaki gibi.

Oflazoğlu, "Alemlere Destan" adlı bir yazısında, "bilinç olayı başladığında insanın öğrendiği en önemli gerçek, ölümlü olduğudur, bir gün mutlaka öleceğidir", der ve Yunus'un şu mısralarını anar:

"Bir korku düştü canıma
Acep nola benim halim
Derman olmaz ise bana
Acep nola benim halim."

Bütün kültür dünyasının kaynağını ölümlülük bilincinde bulan Oflazoğlu, insanın bu bilincin baskısı karşısında seçimini kendisinin yapacağını belirtir. "Ya onu sıçrama tahtası yapıp tanrısallaşacak veya ezilip yok olacaktır. Bu varlığı ikiye böler: Ben ve ben olmayanlar." Bu bütünden kopma benin gurbete çıkmasıdır. Bütünlenmek ancak eksik olanlar için ve eksikliğini anlayanlar için mümkündür. Ölümsüzleşmek de a cak ölümlüler için mümkündür. Bütünlenme yine Yunus'tan alı tılarla gösterilen şekilde olacaktır. Sılayı ararken, onu kendinde bulur:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Hem bunda olan hem anda
Bunda anda varı gelem."

Böylece hem seven hem sevilen olmanın sırrına eren ölüm, yokluk korkusunu yener. Bu sonsuzluğun kapısını, yani sırrı buluştur:

"Nice ki ben seni sevem
Ecel eli ermez bana
Nasıl sunsun Azrail el
Ben seni canlanır isem."

Oflazoğlu bu yazısını şu cümlelerle bitirir: "Onun ete, kemiğe bürünüp bir Türk olarak yeryüzünü onurlandırması, ruh serüvenini Türkçe anlatarak dilimizi büyük şiir yapması, biz Türkler için elbette ayrıcalıktır; ancak, yetmiş iki millete bir göz ile bakarak ufkumuzu alabildiğine genişletenin başarısı, bütün insanlığın ortak mülküdür: Yunus Emre senin sözün / Alemlere destan ola."

Oflazoğlu Yunus'un;

"Canlar canını buldum, bu canım yağma olsun,
Kârdan ziyandan geçtim, dükkânım yağma olsun"

beytinden hareketle çok güzel bir şiir yazdığı gibi; yine Yunus'tan hareket ederek onun ölümsüzlüğünü bir şiirinde dile getirir ve Yunus'un dilini yani Türkçe'yi yüceltir:

"Yunus şiirlerini hangi dilde söylediyse
Diller dilidir, bütün dillerin ecesidir o."

Turan Oflazoğlu'nun *Genç Osman* adlı oyununda Yunus'un: "Kasdım budur şehre varam feryad u figan koparam", diye başlayan şiiri, büyük bir başarı ile kullanılmıştır. Genç Osman bazı ıslahat hareketlerine girişirken; Anadolu halkına, köylüye dayanmak ister. Köylü de artık bıkmış, tükenmiş ve şehre gelip sorumlulara sesini duyurmak istemektedir. Anadolu köylüsü gövdenin ihmal edilmiş unsurlarıdır. Yunus'un şiiri; işte bu ihmal edilmiş asıl gövdenin, Anadolu'nun sesi olarak yankılanır.

Köylüler şehre geldiklerinde önce Yeniçeriler'le karşılaşırlar ve kovulurlar. Osman ise onları karşılar, hatırlarını sorar. Köylü Osman'dan hoşlanır, adını öğrenmek ister. Osman köylülere, Yunus' un diliyle ve sözüyle cevap verir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Acep şu yerde var m'ola
Şöyle garip bencileyin"

Şiirin sonraki mısralarını beraberce okurlar:

KÖYLÜLER: Bağrı başlı gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin.

1. KÖYLÜ: Söyler dilim ağlar gözüm

KÖYLÜLER: Gariplere yanar özüm

OSMAN: Meğer ki gökte yıldızım

KÖYLÜLER: Şöyle garip bencileyin

OSMAN: Bir garip ölmüş diyeler

KÖYLÜLER: Üç günden sonra duyalar

OSMAN: Soğuk su ile yuyalar

KÖYLÜLER: Şöyle garip bencileyin.

1. KÖYLÜ: Bizden bu!

KÖYLÜLER: (Osman'a iyice sokularak)
Bizden! Bizden!"

Yunus hem beraberce herkes tarafından koro halinde okunmaktadır hem de her fert onu bilmektedir.

"Kasdım budur şehre varam
öyle bir çığlık koparam
bütün ölmüşleri dahi
mezarlarından kaldıram"

dörtlüğü *Genç Osman* tragedyasında eseri bir çerçeve gibi sarar. Anadolu, Yunus'un diliyle feryat etmekte, derdini duyurmak istemektedir. Dertlerine deva olabilecek genç hükümdar, gençliğinin, tecrübesizliğinin kurbanı olup öldürülünce, bu feryat boşlukta kalır. Osman öldürülmüştür ve umutlar bir daha kırılmıştır. Bu, Yunus'un millî bütünlüğümüze nasıl sinmiş olduğunu gösteren en mükemmel örneklerden biridir.

Gelenek şüphesiz ki asırlarca, yazarlar farkında olsunlar olmasınlar, onları beslemiştir. Fakat Turan Oflazoğlu, bilinçli olarak

kaynağını yüksek düzeydeki eserlerinde eritmiş veya onları büsbütün bârizleştirerek parlatmıştır.

Turan Oflazoğlu; *Deli İbrahim* adlı oyununda da Yunus Emre' den faydalanır. Ancak burada metni *Genç Osman* 'da olduğu gibi aynen almamıştır. Hattâ kendisi açıklamamış olsa, belki de üslubu içinde okuyucunun farketmeyeceği şekilde yeni baştan söylemiştir. Korobaşı olan I. İstanbullu şöyle der:

"Kol kol sular geziniyor
Yer altının karanlık boşluklarında,
derilip pınar olmak ister."

Bu şiir cümlesinin kaynağı Yunus'un şu beyitidir:

Derildik pınar olduk, irkildik ırmak olduk
Aktık denize dolduk, taştık elhamdülillah"

Mehmet Kaplan, hem incelemelerinde hem de denemelerinde Yunus'tan çok sık bahsetmiştir ve onun birçok mısraına yepyeni yorumlar getirmiştir. Bu konuda bir yazı hazırlamış olan Prof. Dr. Orhan Okay; Yunus'un bu tür mısralarına, kendisi ve kendi neslinin dikkatini uyandıranın Mehmet Kaplan olduğunu belirtir. Gerçekten de Yunus'un ölmezliği, evrenselliği onun bu zikirlerinde rahatça görülür. Sınıfların gittikçe kalabalıklaştığı günlerde bir yığın halinde ancak görülebilen öğrencilerini teker teker tanıyamamaktan çok müteessir olan Mehmet Kaplan, "Öğrencilerimin Gözlerini Kaybettim" başlıklı bir yazı yazmıştı. Bu yazıda öğretmenle öğrencileri arasında teşekkül eden anlayış ve dostluk havasının, bu yığının doldurduğu sınıflarda bulunamadığından söz ederken Yunus'u şöyle anar: "Sevişen ruhlar arasında duygu akımını temin eden bakışın mûcizeli tesirini Yunus Emre şöyle ifade eder:

"Dost bana nazar kıldı
Taze civan oldum ben" (*Seçmeler-I*, s.182)

Bir bakıma insan iradesinin tabiata hakimiyetini gösteren Yunus'un "Dağ ne kadar yüce olsa, yol onun üstünden aşar" mısraını da zikrederken, "Dağları aşan yol, Anadolu insanının en çok sevdiği ve hasretini duyduğu şeydir", der. Yunus gerçekten de halkın hem dün duyduğu hem de hâlâ duymakta devam ettiği pek çok özlemi dile getirmiş ve onları içimize sindirmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"İnsaniyetçilik" adlı yazısının başına, Yunus'un "Hakîr görme kimseyi hiç kimse boş değil" mısraını alan Mehmet Kaplan; işe yaramaz gibi görünen her insanda bir cevher olabileceğini ve o gizli cevheri keşfetmeden mahkum" etmemek gerektiğini belirtirken Yunus'un bunu İslâmî anlayış içinde söylediğini de anar:

"Yaradılanı hoş gör yaradandan ötürü".

Bu sonsuz müsamaha, aslında herkeste olamaz. Ama birçok hikâyenin, olayın naklinde biz aslında bu inanılmaz müsamahanın Türk milletinde bulunduğuna şahit oluyoruz. Hayat tecrübemiz arttıkça, halkla şahsî temaslarımız devam ettikçe bu milletin geleneğinin Yunus'un dilinde mükemmele ulaşan geleneğimiz olduğunu anlıyoruz. Onun içindir ki, bu insaniyetçiliğe sahip olan toplumun yetiştirdiği Yunus'u bir yabancı kelime, hattâ bize yabancı bir tavır olan "hümanizma" ile anılmasından rahatsız oluyoruz.

Tıpkı Mehmet Kaplan gibi, Batılı bazı yazarlar ve düşünce akımlarıyla Yunus arasında münasebet kuran Sabahattin Eyüboğlu ve Burhan Toprak, yadırgansa da yeni yorumlarla Yunus üzerinde bir düşünce ufku açmışlardır. Sabahattin Eyüboğlu'nun; Yunus'u, François Villon'a benzeterek "Asılmışların Baladı" (Çev. O. Veli)nı zikretmesi dikkate değer. Sabahattin Eyüboğlu'nun da hareket noktası:

"Biz bu dünyadan gider olduk
Kalanlara selâm olsun"dur.

Eyüboğlu, Yunus'un bugün sevilebilmesini coşkun bir ifade ile şöyle nakleder: "Kendi çağımızın, yepyeni inançların insanı olarak, geçmişi değil geleceği özleyerek Yunus'un inandıklarına inanmayarak da sevip sayabiliriz onu. Ne mutlu inandığını Yunus gibi söyleyene, sevdiğini Yunus gibi sevene, kendi çağının karanlıkları içinden bütün çağların aydınlığını bulana",der. (*Yunus Emre*, s.10)

Boratav ise Yunus'a karşı aynı bakışa sahip değildir. "Yunus Emre bugün Karacaoğlan veya Kerem gibi yaşamıyor. Onun sözlerini halk yığınları içinde yayan tekke ve dervişlik gelenekleri bugün hayatımızdan silinip gitmiştir", diye başladığı "Bugün de Yaşayan Yunus" adlı yazısında, Kerem ve Karacaoğlan'ın âşıklar vasıtasıyla bugün de yaşatıldığını, zira bu şairlerin "sadece bugün de içinde yaşadığımız dünyanın kaygusunda" olduğunu söyler. 1971 yılında yazılmış olan bu yazı, ideolojik bakışın bir ilim

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

adamını nasıl objektiflikten uzaklaştırdığına bir delildir. Pertev Boratav bu yazısında az da olsa "başından sonuna din dışı insanlık duygu ve düşüncelerini işleyen şiirleri" üzerinde durur. Bu tavır elbette, Yunus'un bir tarafını yok etmek demektir. (P.N. Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, 1982, Ada Yayınları, s.54-65).

Yunus'un yepyeni bir ışık altında görünmesine yol açan ilk yorumların sahibi Burhan Ümit(Toprak)dır. "Filhakika Yunus Emre'nin bir aralık belki de bir hayli zaman varlığını haris nefsine teslim ederek ihsasları hazırladığı yumuşak şehvetler yatağında yattığını divanındaki birçok şiirlerden anlıyoruz. Gençliğin bir itirafnamesi, amellerinin bir hülâsası olan meşhur 'çıktım erik dalına anda yedim üzümü' diye başlayan şiirindeki bir beyit;

Bir sinek bir kartalı kaldırdı urdu yere

Freudiyen bir bakışla tahlil edilirse insana neler düşündürmüyor"

"Yunus ifratı tanımadan kâfiden aza nasıl razı olabilir. Ben bu hususta tamamiyle Baudelaire'le beraberim. Tout mystique a un vice cache". Bu cümlenin tasavvuf âleminin en büyük kutbundan en küçüğüne kadar müthiş ve hain bir ziya ile tenvir ettiğine de kaniyim". ("Ölümden Hayat Doğar", *Yeni Türk Mecmuası*, 2 T.Sani 1932, s.120å128.)

Yunus'un; "Yaradılmışı hoş gör/Yaradandan ötürü" mısraında, müsamaha, başkasını anlama ve Tanrı sevgisi birleşir. Bu mısra ile "o da insan evladı" deyimi arasındaki yakınlık âşikârdır.

Yunus'tan asırlar sonra onun şair torunlarından Cahit Sıtkı da:

"Hele sevgi hele insanlık bahsinde
Baharda tabiat gibi cömert ol"

der. Bu mısralar bize cömert ve kalbi iyilik dolu şairlerimizin birleştiğini gösterir:

Her kime dervişlik bağışlana
Kalpı gide pâk ola gümüşlene
Nefsinden misk ile amber tüte
Budağından il ü şar yemişlene
Yaprağı dertli için derman ola
Gölgesinde çok hayırlar işlene
Aşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından saz bitip kamışlana

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cümle şair dost bahçesi bülbülü
Yunus Emre arada dürraçlana"

"Şiir insanoğlunun ruhundaki her suale, bülbül sesiyle, acı veya tatlı, yanık veya şen cevap verebilecek bir kudrettedir; yeter ki o tele dokunmasını, ondan istediğin nağmeyi çıkarmasını bilesin" derken Cahit Sıtkı, Claudel'in "Benden de fazla ben olan biri var bende" mısraını zikreder ve hemen Yunus'u hatırlayarak "Bir ben vardır bende benden içeri" mısraı elbette ki daha güzel söyleniş ve daha evocateur" diye ekler(*Ziya'ya Mektuplar* , s.168-169).

Yunus'un sadece din açısından, tasavvuf açısından değerlendirilmesi yeterli değildir ve elbetteki o zaman Yunus daraltılmış hatta taassuba kurban edilmiş olur. Yunus'ta herkes kendisine uygun bir şey bulabilir. "Cümle şair dost bahçesi bülbülün" diyen Yunus, herkesi kucaklar. Ancak burada unutulmaması gereken nokta Yunus Emre'nin yüce bir dinin evrensel değerler sistemini, Türkçe olarak ve insanca söylemesidir. Hiç bir insanın da bunun dışında kalabilmesi mümkün değildir. Onun için de henüz asırların eleğinden, süzgecinden geçmeyen çok taze fikirlerin, hattâ çökmüş olanların savunucularını Yunus'la karşılaştırmaya kalkışmak çok ömürsüz teşebbüsler olur. İnsanın kendi kendisini anlaması için de, başkalarını anlaması için de Yunus, bir hareket noktası olabilir. İnsan hakları beyannamesi 13. yüzyılda dünyanın hiç bir tarafında yazılı değildi. İnsanlar da birbirlerini boğazlıyorlardı. Ama Yunus mısralarında, asırlar sonra insan hakları diye, bazılarının bugün dillerine doladıkları idealleri o, eşsiz deyişiyle bize bunları, hayatlarında uygulasınlar diye söylemişti. Bunları benimsemiş olan Türk milleti de onları nesilden nesle, dilden dile aktararak günümüze kadar ulaştırdı. Bu şiirin ilgili mısralarını hatırlayalım:

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsen,
Ya nice okumaktır.

İlim okumadan murad
Kişi hakkı bilmektir
Çün okuyup bilmezsen,
Bu bir kuru emektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Okudum bildim deme!
Çok taat kıldım deme
Eğer hakkı bilmezsen
Ettiğin laf etmektir.

Kendini bilmek, kişi hakkını bilmek, hakkı(Hak) bilmek insan olmanın ilk şartıdır. Bu mısradaki hak, Tanrı, adalet ve doğruluk anlamlarına gelir ki, bütün beşerî münasebetleri düzenler. Yunus'un bizim böylesine temsilcimiz olması aynı zamanda gücümüzdür de. Modern yazarlarımız da ondan ilerde belki de daha yoğunlaşarak yararlanmaya devam edeceklerdir. Zira o, ayıran değil, birleştiren bir şahsiyet hattâ bir semboldür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE'YE GÖRE ZAMAN-HAYAT VE VAROLUŞUN MÂNÂSI

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Arâmum yok irte, gece, dün ü gün maksûd ol Hoca!
Yunus EMRE

Dış âleme ait olan vâkıaların tedkikini tabiat ilimlerine bırakan çağdaş felsefe, Eski Yunan ve Ortaçağda olduğu gibi, yeniden insana -müşahhas insana- dönmüş ve onun mahiyetini araştırmaya başlamıştır. Bu esnada onun karşılaştığı en önemli gerçeklerden biri, insanın içinde, objektif âlemden ayrı, sübjektif bir âlemin mevcudiyetidir. Bu iki âlem birbirine sımsıkı bağlı olmakla beraber, aralarında mahiyet farkı vardır. Objektif âlemin veya maddenin kendi içine kapalı, karanlık, katı bir determinizme bağlı olmasına karşılık, sübjektif âlem veya ruh, kâinatı idrak eden, duyan, düşünen, hür olarak isteyen ve içinde bulunduğu şartları değiştiren bir varlıktır.

İç âlemi dış âlemden ayıran başka bir özellik vardır ki, o da, dış âlemin "Mekân"da uzamasına karşılık, iç âlemin veya ruhun "Zaman" içinde gelişmesidir. İnsan hayatı, doğumundan ölümüne kadar durmadan değişen bir süre teşkil eder. İnsan ancak uzun hayat tecrübesinden geçtikten sonra şahsiyetini bulur. Ölüm, çok defa bu gelişmeyi birdenbire durdurur. Yunus'un benzetmesi ile "gök ekin"i sarı başak haline gelmeden biçer.

Varoluşçu filozoflar, başta Heidegger, insanın zamanda (temporel) bir varlık olduğu üzerinde ısrarla durmuşlardır. İnsan günlük hayatının meşgale, eğlence ve dalgınlığı içinde bu temel vâkıayı pek farketmez. Ölüm ona hayatın geçici olduğunu kuvvet le hissettirir. Heidegger insanı <<ölüm için>> yaratılmış bir varlık

olarak tavsif eder. Bunu unutan insan gaflet içindedir. Ölüm düşüncesi bize insanın mahiyetini ve hayatın mânasını aydınlatır.

İnsan hayatında "Zaman"a aynı derecede önem veren Jaspers, "Zaman" ile "Aşma"(Transcendance) vâkıası arasında münasebet kurar. Dünyanın şartlarına göre yaşayan insanın (Dasein) içinde bu şartları aşan bir varlık vardır ki, asıl insan (Existence) odur. Existence, "Hürriyet"tir. Hürriyet, insanın müşahhas varlığına ve dünyanın şartlarına dayanarak gerçekleşir. Varlığının şuuruna sahip olan insan, yaşarken "An" içinde "Ebediyet"i bulabilir.

Varoluşçu filozoflardan her birinin ayrı bir tarzda tahlil ettikleri bu kavramlardan çoğu mistik düşüncenin laik düşünceye aktarılma ve işlenmelerinden ibarettir. Bundan dolayı onların benzerlerini eski mistik edebiyatlarda bulmak mümkündür. Yalnız onlar bu edebiyatta çağın kültür şartlarına göre hissî ve hayâlî bir tarzda ortaya konulmuşlardır. Benzer vâkıa ve kavramları ifade eden kelimeler arasında da fark vardır.

Bu zaviyeden bakınca, Yunus Emre'nin bazı bakımlardan varoluşçu filozoflara yaklaştığı görülür. Meselâ Yunus Emre de dış âlem ile iç âlemi ısrarla birbirinden ayırır. Ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı, dış âlemde değil, insanın içindedir. Ebedî varlığı bulmak için delicesine yeri göğü arayan şair, onu, hiçbir yerde değil, kendi içinde bulur.

Maşûkunı isteyü işbu cihan içinde
Delüm teferrüc kıldum zemin asman içinde
Gördüm cümle âlemi arş u levh u kalemi
İlmi kitabı dahı delil beyan içinde
Çok cehd idüp istedüm yir ü göki aradum
Hiç mekânda bulmadum buldum insan içinde[1]

İnsanın bu hakikate ulaşması için, kendi kendisine dönmesi şarttır. Fakat insanların çoğu buna muvaffak olamazlar. İhtiraslar onları dış âleme bağlar. Bundan dolayı her şeyden önce bu ihtiraslardan kurtulmak lâzımdır. Yunus buna aynı zamanda ahlâkî bir mâna verir. Zira Tanrı veya Hakikat insanın mutlak fedakârlığını gerektirir. *Risâletü'n Nushiyye* 'de dış âlemden kurtuluş ile kendine dönüş ve kendinden Tanrı'ya yükseliş fikri, ahlâkî bir zaviyeden ele alınmıştır.

---

1 - *Yunus Emre Dîvanı*, hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1943, s. 78-79. Yunus Emre'den zikredilen bütün metinler bu eserden alındığı için, bundan sonraki metinlerin sonuna sadece sahifeleri işaret edilecektir.

Gevezelik veya günlük meşgalenin insanı gerçek varlıktan uzaklaştırdığını söyleyen Heidegger'e karşılık Yunus, "Gıybet" üzerinde durur. Fakat bu rezilet'i kötülerken onun tenkid ettiği şey, dışarıya veya başkasına bakan insanın kendi kendisini, bundan dolayı da asıl gerçeği unutmasıdır.

Yunus'a göre her insanın vazifesi kendi kendisini tanıması ve kendi nefsini yenmesidir:

Farîza her kişiye kendü sözi
Bakar kendü yolına kendü gözi
.....
Kogıl ayruk sözi sen seni gözle
Senün suçun ile sen seni yüzle
.....
Ayrugı söyleyen kendün unıdur
.....
Ne hâcetdür sana kimse haberi
Farîza cümleye kendü bazarı
Özini gözleyen kimseye bakmaz
Dahı n'iş dir isen ol yana akmaz
ho ayruklar sözini sen seni güt
Kınama kimseyi sen işit öğüt
Sana kimse suçı bir zerre ırmez
Sana ayruk yidügi çeşni vırmez
.....
Niçe avaralığla sana böyle
Bir iki gün nola olsan senünle
Dahı bir gün sana sataşmadun sen
Dahı bir gün tağundan aşmadun sen
Nola bir gün eger küfrin yenesin
Seni şerh eyleyüp seni bilesin (s.39-40)

Bu mısralar gösteriyor ki, Yunus'un "Gıybet"i kınaması insanı kendi kendisine döndürmek içindir.

Ölüm düşüncesi, insanın kendi kendisine dönmesini mümkün kılar:

Eger görseyidin kendü zevâlin
Kimesne anmağa kalmazdı hâlin (s.40)

İnsanoğlunun en önemli gerçeklerinden biri, yukarda da belirtildiği gibi, (temporel) bir varlık oluşudur.

Günlük hayatta ölümü aklına getirmeyen insan, bu temel gerçeği unutur. Yunus bir şiirinde hayatın bu aldatıcılığından şöyle bahseder:

Ömrüm beni sen aldadın ah nideyim ömrüm seni
Beni deprenemez kodun ah nideyim ömrüm seni
Benüm hep sen idün canum içünde idün
Hep sen bana sultan idün ah nideyim ömrüm seni
Gönlüm sana eğler idüm diyiben gül yaylar idüm
Garibseyüp ağlar idüm ah nideyim ömrüm seni
Gider imiş bunda gelen dünye işi cümle yalan
Ağlar ömrün yavı kılan ah nideyim ömrüm seni
Bari koyuban kaçmasan göçgünci gibi geçmesen
Ölüm şarabın içmesen ah nideyim ömrüm seni
Bir gün ola sensüz kalam kurda kuşa avın olam
Çürüyüben toprak olam ah nideyim ömrüm seni
Miskin Yunus bilmez misin yohsa nazar kılmaz mısın
Ölenleri anmaz mısın ah nideyim ömrüm seni (s.133)

Yukarıki şiirde, mukadder ölüm ile hayatın aldatıcılığı arasındaki tezaddan doğan ızdırap ve endişeye de yer verilmiştir. Fakat insan bu ızdırabı ölüm karşısında daha kuvvetle hisseder. Yunus bazı şiirlerinde ölümden önce hayatını sürekli bir değişme olarak tasvir etmiştir. Aşağıdaki manzumede hayatın safhaları daha ziyade çevre ve başkaları ile münasebet bakımından ele alınmıştır:

Ata belinden bir zaman anasına düşdi gönül
Hak'dan bize destur oldı hazineye düşdi gönül
Anda beni can eyledi et ü sünek kan eyledi
Dört on gün diyiceğez deyritmeğe düşdi gönül
Yüriridüm anda pinhan Hak buyruğı virmez aman
Vatanumdan ayurdılar bu dünyeye düşdi gönül
Beni beşiğe urdılar elüm ayağum sardılar
Önden acısın virdiler tuz içine düşdi gönül
Günde iki kez çözerler başuna akça dizerler
Ağzuma emcek virdiler nefs kabzına düşdi gönül
Bu nesneyi terkeyledüm yürümeğe azmeyledüm
On ki sünegin yazarlar elden ele düşdi gönül
Oğlan iken sultan kopar kim elün kim yüzin öper
Akıl bana yoldaş oldı sultanlığa düşdi gönül

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu çağ ile sakal biter görenün gülregi dutar
Güzeller katunda biter sevisüye düşdi gönül
Hayırdan şerri çok sever işlemeğe necid iver
Nefsinün dilegün kovar nefs ivine düşdi gönül
Kırk bişinde sûret döner kara sakala ak iner
Bakup şeybetin göricek yoldurmağa düşdi gönül
Yola gider başaramaz yigitlüğe eli varmaz
Bu nesneleri koyuban yuvanmağa düşdi gönül
Oğl aydur bunadı ölmez kız aydur yeründen durmaz
Hiç kendü halinden bilmez halden hale düşdi gönül
Öliceğiz şükrideler sinden yana iledeler
Allah adun zikredeler çok şüküre düşdi gönül
Su getürler yumağa kefen saralar komağa
Ağaç ata bindüreler teneşire düşdi gönül
Eğer var ise amelün geyin olur senün sinün
Eğer yoğise amelün oddan şarab içdi gönül
Yunus anlayı var hâlün şuna uğrayısar yolın
Bunda elün irer iken hayr işlere düşgil gönül

(s. 175-176)

Bazı mısralarda bahis konusu olan insanın Tanrı ile münasebeti dünyaya gelmeden önceki ve ölümden sonraki haller, diğer şiirlerde daha geniş olarak ele alınmıştır. Onlarda görüleceği üzere <<gönül>>ün dünyaya gelmesinin ve ölmesinin bir mânası vardır. Yaşarken, hayatın muhtelif merhalelerinde çevrenin bize karşı davranışı, <<gönül>>ün asıl mahiyeti hakkında doğru bir fikir vermez. İnsan ruhu, kendi gerçeğini iç çalkantılarında daha iyi farkeder. Yunus'un en güzel eserlerinden biri olan aşağıki şiirde bu çalkantı tasvir edilmiştir:

Hak bir gönül virdi bana hâ dimeden hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur
Bir dem sanasun kış gibi şol zemheri olmuş gibi
Bir dem beşâretden doğar hoş bağ ile bostân olur
Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerheyleyemez
Bir dem dilinden dür döker derdlülere dermân olur
Bir dem çıkar arş üzere bir dem iner tahteserâ
Bir dem sanasın katredür bir dem taşar ummân olur
Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem talar hikmetlere Câlînûs u Lokman olur
Bir dem dîv olur yâ perî vîrâneler olur yiri
Bir dem uçar Belkîs ile sultan-ı ins ü cân olur

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir dem varur mescidlere yüz sürer anda yirlere
Bir dem varır deyre girer İncîl okur rühbân olur
Bir dem gelür İsî gibi ölmüşleri diri kılur
Bir dem girer kibr ivine Fir'a'vn ile Hâmân olur
Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile
Bir dem gelür gümrâh olur miskin Yunus hayrân olur
(s.284-285)

Bu şiirde insan ruhunun kendi içinde zıt kutuplar arasında çalkalanışı tasvir edilmiştir. Mısra başlarında tekrarlanan <<bir dem>> kelimesi ruhun durmadan değiştiğini anlatır. Bu değişmenin sebebi dış değildir. Gönül âdetâ kendiliğinden bir halden başka bir hale girer. Bu haller birbirine tamamiyle zıddır. İnsan ruhu bazen neşeli, bazen kederlidir. Bazen göklere çıkar, bazen kendisini aşağı hisseder. Şiirde bilhassa o devir bakımından dikkati çeken bir fikir vardır: Şâirin kendisini bazen Müslüman, bazen Hıristiyan olarak hissetmesi! Bu, İslâmiyet ve tasavvufun esası olan vahdet fikri ile ilgili olmakla beraber, yine de ifade ediliş tarzı bakımından dikkati çekicidir. İlerde görüleceği üzere Yunus, kendisinde bütün insanlığı ve bütün insanlıkta kendisini bulur. Bu duyuş tarzı, "Zaman" ve "Hayat" ile ilgisi bulunan "Tecelli" kavramıyla alâkalıdır.

Heidegger ve Jaspers gibi Yunus da hayatın asıl mânasını ölüm vasıtasıyla keşfeder. Ölüm, dış görünüşüyle korkunçtur. Zira o başta vücut olmak üzere, hayatta inanılan her şeyi yok eder. Fakat onun asıl mânası da bu yok ediştedir. Ölüm ile yok olan, insan varlığının fânî cephesidir: Vücut ve vücuda bağlı olan şeyler ölür, can veya ruh ölmez:

Ölen hayvan olur insanlar ölmez (s.341)
.....
Ölür ise ten ölür canlar ölesi değül (s.177)

diyen Yunus ölümden korkmaz:

Ölmekden ne korkarsun korkma ebedî varsun (s.307)

Yunus, Ruh ve Tanrı'nın varlığına inanmayan insanları gaflet-ten uyandırmak için sık sık ölümden bahseder:

Teferrüc eyleyüvardım sabahın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa şu nâzük tenleri gördüm
Kimi gamda kimi şâdman yatarlar sinnide pinhan
Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yıkılmış sinleri dolmuş hep ivleri harab olmuş
Kamu endîşeden kalmış ne dûşvar halleri gördüm
Yaylalar yaylamaz olmuş kışlalar kışlamaz olmuş
Bar dutmuş söylemez olmuş ağuzda dilleri gördüm
Kimisi zevk ü işretde kimi sâz ü beşâretde
Kimi belâ vü mihnetde dün olmuş günleri gördüm
Soğulmuş şol kara gözler belürsiz olmuş ay yüzler
Kara toprağun altunda gül derer elleri gördüm
Kimisi boynunı eğmiş tenüni toprağa salmış
Anasına küsüp gitmiş boynun buranları gördüm
Kimi zarı kılup ağlar zebâniler canun tağlar
Dutuşmuş sinleri oda çıkan dütünleri gördüm
Yunus bunı kanda gördi gelüp bize haber virdi
Aklum vardı bilüm şaşdı nitekim şunları gördüm
(s.216)

Yunus, bu şiirinde daha ziyade ölümün insan vücudunu nasıl yok ettiğini müşahhas olarak göz önüne koymuştur. Dinî veya metafizik fikirlerle ahlâkî fikirleri birbirinden ayırmayan Yunus, başka şiirlerinde ölümü, insanları aldatan fânî değerleri yok edici bir vâkıa olarak gösterir.

İnsanlar günlük hayatlarında umumiyetle iki şeye, mal ve mülk ile iktidara fazla önem verirler. Bu yüzden hem Tanrı'yı, hem de insanoğlunu yücelten kıymetleri unuturlar. Ölüm onlara bu fânî değerlerin boşluğunu gösterir:

Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri
Ger taş isen eriyesin bakup göricek bunları
Şunlar ki çokdur malları gör nice oldı hâlleri
Son ucı bir gönlek giymiş anun da yokdur yenleri
Kanı mülke benüm diyen köşk ü sarayı beğenmeyen
Şimdi bir evde yatarlar taşlar olmuş üstünleri
Bunlar eve girmeyenler zühd ü tâat kılmayanlar
Bu biklügi bulmayalar zîra geçdi devranları
Kanı ol şirin sözlüler kanı ol güneş yüzlüler
Şöyle gayıb olmuş bunlar hiç belürmez nişanları
Bunlar ki bir vakt bikler idi kapucılar korlar idi
Gel şimdi gör bilmeyesin bik kangıdur ye kulları
Ne kapu vardur giresi ne nimet vardur yiyesi
Ni ışık vardur göresi dün olmuştur gündüzleri
Bir gün senün dahı Yunus benven didüklerün kala
Seni dahı böyle ide nitekim itdi bunları (s.133-134)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hayatta inandığı şeylerin ölüm ile yok olduğunu gören insanoğlu, var oluşunun sebebini araştırır. Varoluşun sebebi, Tanrı'yı bilmektir:

Vücuda gelmeyünce kimse Hakk'ı bilmedi
Bu vücuddan gösterdi dost bize didârını (s.113)

İnsan, her şeyi, kendisini, kâinatı ve Tanrı'yı vücudda bulmuştur:

Ma'ni ivine talduk vücud seyrüni kılduk
İki cihanı seyrini cümle vücudda bulduk
Bu çizginen gökleri tahtesserâ yirleri
Yetmiş bin hicapları cümle vücudda bulduk
Yedi yir yedi göki dağları denüzleri
Uçmağ ile tamuyı cümle vücudda bulduk
Gice ile gündüzi gökde yidi yıldızı
Levhde yazılı sözi cümle vücudda bulduk
Mûsî ağduğı Tûr'ı yohsa Beytü'l-ma'mûrı
İsrâfil çalan sûrı cümle vücudda bulduk
Tevrât ile İncil'i Furkan ile Zebur
Bunlardağı beyânı cümle vücudda bulduk
Yunus'ın sözleri hak cümlemüz didük saddak
Kand'istersen anda Hak cümle vücudda bulduk
(s.166)

Burada görüldüğü üzere, Yunus kâinatın varlığını ve mânasını inkâr etmez. Bilâkis ona derin bir mâna verir. Tanrı insanı ve kâinatı kendi varlığını bildirmek için yaratmıştır:

Yaratdın cümle milleti bî-şek seni bilmeğiçün
Halk eyregi eyle sanur oynayıban gülmeğiçün (s.260)

İnsanların gafleti, yaradanı arayacağı yerde, onun yarattıkları ile oyalanmaları, evi boş ve sahipsiz sanarak ona -hem de ebedî olarak orada kalacaklarını sanarak- yerleşmeğe kalkmalarıdır. Ölümün hikmet-i vücudu, insanları işte bu gafletten uyarmak içindir. Bu kâinatta her şey Tanrı'ya aittir. İnsan da.

Yunus bu noktada kalmaz. İnsanın kendi kendisine ait olmayışı fikrinden "İnsan-Tanrı Birliği" fikrine gider. İnsan kendi kendisini yaratmadığına göre, görünen başka bir varlık vardır ki, o da Tanrı'dır. İnsan bu merhaleye ulaşınca, "Ben" veya "Benlik"

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fikri abes görünür. Zira, "Ben" denilen varlık hakikatte odur. Tanrı, kâinatta insan suretine girerek dolaşır ve hayata şekil verir:

Işk ile ister idük yine bulduk ol canı
Gönlek idinmiş giyer sûret ile bu teni
Girmiş suretde gezer cümle işleri düzer
Girü kendüye söyler gevher ile bu kânı
Bu dünya bir bazardur sûretler dükân olmuş
Bu dükâna girüben oldur satan bu kânı
Bir niçeler kayırur bunca malum kaldı dir
Viren oldur alan ol sormaz nedür ziyanı
Yunus imdi sen senden ayru degülsün candan
Sen sende bulmaz isen kanda bulasun anı (s.109)

Yunus, kendinde onu bulunca, sonsuz bir sevince ulaşır, bütün korku ve endişelerden kurtulur:

Ben bunda seyrider iken aceb sırra irdüm ahı
Bir siz dahı sizde görün dostı bende gördüm ahı
Bende bakdum bende gördüm benüm ile ben olanı
Bu sûrette can vireni kimdüğüni bildüm ahı
Ben isteyüp buldum anı ol ben isem ye ben kanı
Seçemezem andan beni bir kezden ol oldum ahı
Ma'şuk benümledür bile ayru degül kıldan kıla
Irak sefer benden kala dostı bunda buldum ahı
Değme bir yol kandan bana dağılmayam degme yana
Kutlu oldı bu seferüm hoş menzile irdüm ahı
Münkir kişi duymaz anı derdlülerin sezer canı
Ben ol ışk bağı bülbülyem ol bağçeden geldim ahı
Mansûr idüm ol zamanda anun içün geldim bunda
Külümi göke savurup ben Enel Hak oldum ahı
Ne oda yanam dağılam ne dara çıkam boğulam
İşüm bitince yürüyem teferrüce geldüm ahı
Mün'im oldum yoksul iken benüm oldı kevn ü mekân
Şarka ve garba serteser yir ü göke doldum ahı
Sûret toprakdur diyeni gönlüm kabûl itmez anı
Bu toprağun cevherini hazrete irgördüm ahı
Nitekim ben beni buldum bu oldı kim Hakk'ı gördüm
Korkum anı buluncaydı korkudan kurtuldum ahı
Yunus kim öldürür seni viren alur gine canı
Bu canlara hükmideni kim idügin bildün ahı (s. 117)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kendini aşma ve Tanrı'ya ulaşmanın bu sevincini Yunus daha bir çok şiirinde güzel mısralarla ifade etmiştir. <<Yağma olsun>> redifli gazeli (s.259) bu sevinçle doludur. Duygu tonu ve muhtevası bakımından bu şiirlerle, ölüm ve ayrılık ızdırabını anlatan manzumeler arasında tezad vardır. Bu sonunculara bakarak, Yunus'u bir ızdırap şâiri olarak tavsif etmek yanlıştır. Yunus'da ölüm ve ayrılık duyguları Tanrı'ya ulaşmadan önceki halleri ifade eder. Tanrı'ya ulaşan ve onu kendinde bulan Yunus, neş'eden coşar.[2] Denilebilir ki Yunus insanlara bu ebedî neş'e ve sevinç kaynağını bildirmek ve ona ulaşmanın yolunu öğretmek için şiir yazmıştır:

Yunus bir haber virür işidenler şâd olur (s.259)
.....
Sevdüğüm söylemez isem sevmek derdi beni boğar
(s.259)

Yunus'un öğrettiğine göre, Tanrı'ya ulaşabilmesi için insanın evvelâ ölüm veya yokluk çölünü aşması lâzımdır. Ancak yokluk fikri insanı varlığa götürür. <<Ölmeden önce ölme>>nin mânası budur. Yunus bu fikrini şu mısra ile özetler:

Ölelüm ölmez iken yine ölmemeğiçün (s.259)

Yunus'un çeşitli zamanlar için söylediği paradoks gibi görünen mısraları bu bakış tarzı izah eder. Hayatta bulunan her insan ölüme doğru gittiğine göre, ölüm bir <<Gelecek>>tir. Fâni olduğunu bilen insan için <<bugün>>, <<yarın>>dır. <<Yarın>>ı <<bugün>>de görmek demek, <<ölmeden önce ölmek>>, hayatta iken Tanrı'ya ulaşmak, yani ebedîleşmek demektir. Bir mısraında Yunus bu fikri şöyle ifade eder:

Benim yarınum bugündür bunda göründi ol Kadir (s.296)

Bu hakikati bilenler için bugün, yarın diye bir şey yoktur:

İki âlem bir oddur bir nazarda
Ki birdür toğruya imrûz u ferdâ
Ki toğru hâlini yarına koymaz
Bugün yarın dimek ol hâle uymaz (s.41)

---

2 - Mehmet Kaplan, "La Joie de Yunus Emre", *Dialogues* , Juilliet(Temmuz) 1953, s. 58-67.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnsan, hakikate yaşadığı hayatta ulaşmalıdır. Zira, evvelce de belirtildiği gibi, dünyaya gönderiliş sebebi budur:

Var dîn îman gerek ise iyi diril bu dünyede
Yarın anda bitmez işin bugün bunda bitmeyince
(s.50)
Her kim anun dîdârını bunda ıyan görmez ise
Yarın ol sergerdan geze hiç bilmeye nitdügüni (s.114)

Yaşarken onu bulan artık yarını düşünmez:

Bakdığum yüzde gördüm Tapduğ'ımun nûrını
Maksûdım bugün bildüm niderem ben yarını
Yarınum bu gün bana hoş bayram düğün bana
Düşde gelir ün bana işidün ahbarını (s.113)

Tanrı'ya ulaşan, <<an>>da <<ebediyet>>i ve sonsuz saadeti bulmuş olur. Böylesinin kalbi, bitmez tükenmez bir aşk ile dolar:

Her kim severdiyse seni ebed diri kalır canı
Her dem senün ışkun ile geçirür dün gündüzini (s.121)

Biz sevdük âşık olduk sevildük ma'şuk olduk
Her dem yeni doğarız bizden kim usanası (s.136)
Yunus seni seveli beşaret oldu canı
Her dem yeni dirlikde ömrüni eskitmeye (s.57)
.....
Ol can kaçan öliser sen ana can olasın
Ölmüş gönül dirile anda ki sen olasın
Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlu gönül unula merhemi sen olasın
Sen oldığun gönüller her dem canun yeniler
Bunlardur ölmeyenler hâkimi sen olasın (s.249)

Sevenler için "Zaman" durmuş gibidir. Onlar âdeta günlük hayatın değişmelerinden dışarı çıkmışlardır:

Niçeler aydur Yunus'a çün kocaldun ışkı kogıl
Rûzigâr uğramaz ışka ışkun ne ay u yılı var (s.290)
.....
Yıl on ki ay bu ışk güli od içinde bitüpdürür
Yandugumca artar kokum devrüm geçüp solmaz benüm
(s.194)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kendinde ebedî varlığı bulma düşüncesi, insanın dünyaya gelmeden önceki hali hakkında da hususî bir tasavvur doğurur. Yunus'a göre insanın varlığı doğumla başlamaz, can ezelden beri vardır:

Adem yaratılmadın can kalıba girmedin
Şeytan lâ'net olmadın Arş idi seyran bana (s.55)

Yunus, bazı şiirlerinde bu cihana gelmeden önceki hâli, mes'ut bir an olarak hatırlar:

Ne kutlu dem idi bu dem ne gussa varıdı ne gam
Endişe yok gönlümde hem bu can eli andayıdı
Biz nur yazı yaylar idük ilm-i ledün söyler idük
Dostlarımuz toylarıduk kudret hanı andayıdı
Arşdayıdı seyranımuz nurdanıdı sayvanımuz
Anda bu bizüm cânımuz Mustafâ canındayıdı
Yoğıdı hem levh ü kalem ne onsekizbin bu âlem
Ol demde Havvâ vü Adem ne ad u ne sandayıdı
Geldük bu mülke behâne seyreyledük hoş şâhâne
Sefer kuluruz uş yine vatanımuz andayıdı
Hüseyn idi Mansur idi nâgâh gördi ol sûreti
Kendün Hakk'a ısmarladı Bağdad'da dek gavgayıdı
Yunus gel imdi bu zaman dost yolına terkeyle can
Tâ kim olasın câvidan çünki evvel andıyıdı (s.103)

Tanrı'nın tecellisi ile beraber Varlık âlemine doğan insan, son şekline girmeden önce, çeşitli suretlerde görünmüştü. Bir şiirinde:

Yıldız idüm nice zaman gökde melâik arzuman
(s.207)

diyen Yunus, yüzüne dikkatle bakan birisinin onda ebedî varlığı ve daha önceki merhaleleri görebileceğini söyler:

Hikmet ile bak bana tâ ıyan olam sana
Zirâ ben bu sûretde yüzbin dürlü gelmişem (s.202)

Bir şiirinde Yunus, daha önceki tecellilerini şöyle anlatır:

İy yârenler iy kardeşler sorın bana kandayıdum
Diler isen aydınvirem ezelî vatandayıdum
Kâlû belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak'dan ayru degül idüm ol ulu divandayıdum
Eyyûb ile derde esir inîledüm çekdüm cezâ
Belkîs ile taht üzere mühr-i Süleymandayıdum

Yunus ile balık beni çekdi deme yutdı bile
Zekeriyyâ ile kaçdum Nuh ile tûfandayıdum
İsmâil'e çaldum bıçak bıçak bana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koç ile kurbandayıdum
Yusûf ile ben kuyuda yatdum cefâ çekdüm bile
Ya'kub ile çok ağladum bulınca figandayıdum
Asâyile Mûsâ'yile kaçdum çıkdum Tur dağına
İbrâhim ile Kâ'be'de bünyad bırağandayıdum
Mi'raç gicesi Ahmed'ün arşda na'leynün döndürdüm
Üveys ile urdım tâcı Mansur'da urgandayıdum
Alî ile urdım kılıç Ömer ile adl eyledüm
Onsekiz yıl Kaf dağında Hamza'yla meydandayıdım
Ezelîden dilümde uş Tanrı birdür Hakdur Resûl
Bunı böyle bilür iken sanma ki gümandayıdum
Yire bünyâd urulmadın Adem dünyâya gelmedin
Öküz balık eylenmedin ben ezelî andayıdum
Yunus senün âşık canun ezelî âşıklar ile
Ol Allah'ın dergâhında seyrân u cevlandayıdum (s.208)

Tanrı ile beraber <<dünya teferrücü>>ne çıkan can, burada uzun tecrübelerle olgunlaştıktan, varlığının şuuruna erdikten sonra, tekrar asıl vatanına dönmek ister. Aşağıdaki şiirinde Yunus, dünyaya geliş sebebiyle, dönüş fikrini beraber ele alıyor:

Benüm bunda kararum yok ben bunda gitmeğe geldüm
Bâzergânam matâum çok alana satmağa geldüm
Ben gelmedüm da'viyiçün benüm işüm seviyiçün
Gönüller dost eviyiçün gönüller yapmağa geldüm
Dost esrügi delilügüm âşıklar bilür neligüm
Denşirüben ikiligüm birliğe yetmeğe geldim
Ol hocamdır ben kuluyam dost bağçesi bülbüliyem
Ol hocamun bağçesüne şâd olup ötmeğe geldüm
Bunda biliş olan canlar anda bilişürler imiş
Bilişüben hocam ile hâlüm arzitmeğe geldüm
Siz Yunus'dan sorın haber dost kandayısa anda var
Haberi gel gör benden al ben anı görmeğe geldüm (s.212)

İnsanın asıl vatanı <<mülk-i ezel>>dir, yani Tanrı'dır. Dünyaya gelen insan tekrar ona döner. Vücuda giren <<Can>>ın durmadan kendi kendini ve dünyayı aşmak istemesinin sebebi, asıl vatanına olan derin bağlantısıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnsan hayatında sürekli olan değişikliğin yöneldiği istikamet Tanrı katıdır. Yeryüzünde hiç bir şey insan ruhunu tam olarak tatmin edemez. Yunus bir şiirinde her şeye sahip oldukları halde yine de iç sıkıntısından kurtulamayan insanlardan bahseder:

Kemdürür yoksullukdan niçelerün varlığı
Bunca varluk var iken gitmez gönül darlığı (s.107)

Bu iç sıkıntısının sebebi, insan ruhundaki <<aşma duygusu>>dur. Zengini, mala mülke düşkün olanları aldatan nokta, maddeyi tatmin edici sanmalarıdır. <<Gönül darlığı>>, bu inancın yanlış olduğunun en büyük delilidir. İnsanın mes'ut olması için ille de zengin olmasına lüzum yoktur:

Süleyman zenbil ördi kendi emeğin yirdi
Anun ile buldular anlar berhurdarluğı (s.107)

Yunus'a göre insan, kendisini aşan ebedi varlığı bulmak ve onun aşkı ile yaşamak suretiyle hayatına bir mâna verebilir ve mes'ut olabilir. Sevmek, kendisini aşmaktır: Yunus'un <<bana seni gerek seni>>(s.132) diye feryad etmesi, bundan dolayı değil midir? Sevmeyen insan bedbahttır. Sevgi insanı saadete ulaştırır:

Bellü bilün mahrûmdur bu dünyede dostsuz kişi (s.123)
.....
Işk şevkinden âlem dolar âşık olan andan güler
Işksuz biten çiçek solar ışk iledür dirlik hoşı (s.124)

Tanrı bu dünyada tecelli etmekle beraber, surete bürünmüştür. Onun varlığını her yerde hisseden Yunus, onu doğrudan doğruya görmek arzısıyla yanar:

Senün kokun tuydı cânum terkin urdum bu cihânun
Bilmezem ayıt mekânun seni kanda isteyeyin
Her dem söylenir haberin hergiz bulunmaz eserin
Götür yüzinden perdeyi didâruna göyüneyin (s.254)

Fakat insanın bu âlemde Tanrı'yı perdesiz olarak görmesine imkân yoktur. Bu kâinatın yok olması demektir. İnsan onunla ancak bu âlemin dışında yüzyüze gelebilir. Yunus bu anı hasretle özler:

Geçdüm bitmez sağıncdan usandum yaz u kışdan (s.259)

diyerek, ölümü istemesinin sebebi budur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnsan bu dünyalı değildir. Asıl vatanı <<öte>>dedir. O buraya oradan gelmiştir ve tekrar oraya gidecektir. Yunus bir şiirinde <<ora>> veya <<öte>>den şöyle bahseder:

Bî-mekânam bu cihanda menzil ü durağum anda
Sultânum tâc ile tahtum hulle vü burağum anda
Kim ne bilür ne kuşam ben her dem ol yüze tuşam ben
Tâ ezeli sarhoşam ben içmişem ayağum anda
Bülbülem uş öte geldüm dilde menşur tuta geldüm
Bunda müşkim sata geldüm giyiğem otlağum anda
Felek-i Atlasda durdum yedi kezin cevlân urdum
Muhammed nûrını gördüm bu benüm karağum anda
Eyyub'am bu cevri buldum Cercîs'em yetmiş kez öldüm
Ben bu mülke tenhâ geldüm düğeli yarağum anda
Mansûr'am uş dâra geldüm Yusuf'am bazara geldüm
Arslanam şikâra geldüm ve lâkin yatağum anda
Delüyem pendi dutmazam değme yire ben gitmezem
İşbu sözi işitmezem dutmuşam kulağum anda
Sır sözi aşkâre dinmez semender oda göyünmez
Dün ü gün yanar sövünmez bu benüm çırağum anda
Yunus çün bu fikre daldı dünyeyi ardına saldı
Vallah ki key lezzet aldı bu benüm dâmağum anda (s.51)

Bu dünyayı gören, tanıyan ve işin aslını öğrenen şâir, bundan dolayı ölümden korkmaz, âdeta onu türkü söyleyerek karşılar:

Düşd'önüme hubbu'l-vatan gidem hey dost diyi diyi
Anda varan kalur heman kalam hey dost diyi diyi
Gele şol Azrâil duta assı kılmaz ata
Binem şol ağaçdan ata gidem hey dost diyi diyi
Halvetlerde meşgul olam dâyim açılam gül olam
Dost bağında bülbül olam ötem hey dost diyi diyi
Şol bir biş on arşun bizi kefen ideler eğnüme
Dökem şol dünye tonların giyem hey dost diyi diyi
Mecnûn oluban yüriyem yüce tağları bürüyem
Mum olubanı eriyem yanam hey dost diyi diyi
Günler giçe yıl çevrüle üstüme sinlem ubrula
Ten çüriye toprak ola tozam hey dost diyi diyi
Yunus Emre var yolına münkirler girmez yolına
Bahrı olup dost göline talam hey dost diyi diyi (s.137)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Netice:

Verilen örnekler ve yapılan açıklamalar gösteriyor ki, Yunus'a göre insan hayatının geçiciliği, <<Ezel>> ile <<Ebed>> arasında yapılan seyahatle ilgilidir. İnsan hayatı bu uzun seyahatin sadece bir kısmını, fakat mühim bir kısmını içine alır. Dünyaya gelmekten maksat insanın kendisini ve Tanrı'yı bilmesidir. Bu yavaş yavaş, ömür boyunca olur. İnsan bu dünyaya bir kere değil, birçok kereler gelir. Fânilik veya geçicilik duygusu ile ölüm hadi sesi, insanı hayat denilen bu seyahatin mânası, başlangıç ve sonu üzerinde düşündürür. İnsanın varlığı kendisinde başlamaz ve bitmez. Can ezelden beri vardır, bu dünya <<teferrüc>>ünü tamamladıktan sonra, yoluna yine devam edecektir. İnsan bu macera esnasında kendini aşan Tanrı'nın varlığını farkeder ve bütün ruhu ile onu arar. Yunus'un bu görüş tarzı sürekli bir değişme ve olgunlaşma esasına dayanır. Beden (suret, madde, kâinat) içinde can (ruh, özvarlık) hiç bir an hareketten geri kalmaz. Tanrı'ya doğru uzanır. Aşk, bu derin özleyişin ifadesidir. Varoluşçular gibi Yunus'a göre de kendi kendisini aşma (Transcendance) insan varlığının en önemli özelliğidir. Zaman, canın bedeni aşmasının ifadesidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MUKADDES UÇURUM

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Yunus bir uçurumda yatar. Onun yattığı yere yüksek tepelerden inilir. Gece yarısı yaylı araba, korkulu yollardan sarsıla sarsıla düşerken uzakta, tâ derinlerde bir ışık gösterdiler: <<İstasyon>> dediler, <<Yunus'un türbesi onun yanındadır.>>

Çocuk gözlerimle ona baktım ve ürperdim. Kulaklarımda bir efsanenin uğultusu vardı. Dağlar, taşlar, ağaçlar mânasını bilmediğim bir ilâhi söylüyorlardı.

Köye yerleştikten sonra, uçurum, Yunus, istasyon ve ben, birbirimize kaynaştık. Zamanla orkestramıza daha başka sesler de karıştı: Yakıcı yaz güneşinde sıtmadan toprağa uzanmış köylüler gördüm: Toprak yüzlerinde, ruh yarığı gibi elâ gözleri daima bir velîyi hatırlatan köylüler. Çatlak dudakları ile güldükleri zaman, taşlar canlanıyormuş hissiyle insanı korkutan köylüler ve akşam güneşi bataklıkta yanarken milyonlarca zehirli sineğini göklere salıveren Porsuk.

Gece, ellerimizde ayran bakraçları, trene çıkardık. Issız bozkır karanlığında, seyyar, ışıklı saraylar gibi, birden karşımızda duruveren vagonlar bizi büyülerdi. Pencereden, uyku içinde donmuş veya bir rüyadan bakar gibi çehreler uzanır, ölü gözler ile soğuk boşluğu yoklar, tekrar, kayıtsız içeri çekilirdi. Bir şey göremezlerdi. Orada, uçurumun içinde, Yunus'un ve bizim bulunduğumuzu fark etmezlerdi. Nereden fark edeceklerdi? Etseler ne yapacaklardı sanki?

Bu aydınlık, masal kâşâneleri uzaklarda eriyince, biz yine mağaramıza dönerdik: Kerpiç damlarımıza, uykularımıza, hastalığımıza ve sefaletimize. Yıllar var, bu uçurumdan nasıl çıktığımı bil- miyorum. Arabalar, evler, istasyonlar, şehirler, mektepler, kitaplar ve insanlar beni uzun bir vâdiden geçirdiler. Bu vâdide asırlarca yürümüş gibiyim. Bir daha dönmedim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir daha oraya dönmedim. Fakat uçurum benimle her yeri dolaştı. Ne zaman içime baksam, karşıma onun karanlık boşluğu, titreyen istasyon ışığı, Yunus, köylüler ve Porsuk çıkar. Milyonlarca sivrisineğin yüzüme hücum ettiğini hissederim.

Yaylı, tıpkı ilk gecede olduğu gibi, yüksek tepeden iner; kulaklarımda anne sesiyle söylenen bir efsane uğuldar; dağlar, taşlar, ağaçlar, kuşlar, o zaman mânâsını bilmediğim, fakat şimdi çok iyi anladığım ilâhiler söylerler:

Ben Yunus-ı bîçareyim
Dost elinden âvâreyim
Baştan ayağa yareyim
Gel gör beni aşk neyledi.

Bu uçurum şarkısı beni her zaman ürpertti. Ben onu Yunus'un kendi ağzından dinledim. Ben <<bîçare, başdan ayağa yare ve dost elinden âvâre>> Yunus'u gördüm. Ben bu uçurum türküsünü toprak yüzlerinde, ruh yarığı gibi elâ gözleri Yunus' unkinin tıpkısı olan insanlardan duydum.

Bunaltıcı bozkır öğlesi Porsuk sularını kaynattığı zaman, onlar, toprağa uzanırlar, sıtmalı, çatlak ve yorgun sesleri ile bu türküyü mırıldanırlardı. Harap türbesinde yatan Yunus da onlara karışırdı.

Yıllar geçdi. Türlü şarkılar dinledim. Mesut evlerin pencerelerinden sızan şarkıları, ıssız sokaklarda söylenen külhanbeyi şarkıları, güzel kadınların, çirkin kadınların, çocukların, yaşlıların, artistlerin ve vatmanların şarkılarını dinledim. Ağlayan, gülen, söğen ve okşayan şarkılar. Fakat hepsi de kulaklarımda kaldı. Ruhuma girmedi. Ama Yunus'un, Yunus'ların şarkılarını hiç unutmadım. Kaç sabah Yunus ölmemiş, Yunus çoğalmış, köyler Yunus'la dolmuş hissi ile uyandım.

Uyandım, fakat etrafımda şehir vardı; şehirli vardı. Asfalt yolları pırıl pırıl, apartmanları göklere tırmanan, meydanları, otomobil, kamyon, otobüs, tramvay, dilenci, fahişe, bey, işsiz, hamal ve talebe ile tıklım tıklım dolu şehir. Her biri kendi içine kapanmış körler gibi dolaşan insanlar. Kendimi onlar arasında buldum.

Yıllar var, büyük, sonsuz karışık bir labirentin içinde, çıkacak bir yer bulmak için uğraşıyorum. Zaman zaman içimdeki uçurum beni çağırır ve <<çıkış yeri benim, der. Haydi, atlayıver, korkma! >> Ve kalbim kendi kendine şöyle söylenir: Bir yaylıya binsem, kırbacı elime alsam, atlara << deh! >> desem, yollardan geri dönsem, o mukaddes uçuruma insem...

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE'DEN BİR ŞİİR

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Bir şairi anmanın en iyi şekli onun eserlerini okumak, onlar üzerinde düşünmek ve sohbet etmektir. Biz de öyle yaparak, Yunus'un bir şiirini tahlil edeceğiz.

Ele alacağımız şiir, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından hazırlanan ve Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği tarafından yayınlanan *Yunus Emre Divanı*'nın ilk gazelidir.

Okuyucular da metni görsünler diye buraya alıyorum:

1. Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga
   Gövdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmege

2. Gönlüm canum aklum bilüm senün ile karar ider
   Can kanadı açuk gerek uçuban dosta gitmege

3. Kendüliğinden geçeni toğan ider ma'şuk anı
   Ördege kekliğe salar süre irüben tutmaga

4. Bin Hamza'ca kuvvet vermiş kaadir Çalab ışk erine
   Tağları yolından ırar kasdider dosta gitmege

5. Yüzbin Ferhad külüngini alup kazar taglar bünyâdını
   Kayalar kesüb yol ider âb-ı hayat akıtmaga

6. Ab-ı hayâtun çeşmesi âşıklarun visâlidür
   Sohbeti ıykıla ider susamışları yakmaga

7. Aşık mı derim ben ana Tangrının uçmagın seve
   Uçmak hod bir tuzakdur(ur) eblehler canın tutmaga

8. Aşık olan miskin olur Hak yolına teslim olur
   Her ne dirsen boyun tutar çâre yok gönül yıkmaga

9. Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
   Işk şarabın içen canlar uymaz göçmege konmaga

10. Dutulmadı Yunus canı geçdi tamudan uçmagı
    Yola düşüp dosta gider ol aslına uyakmaga (s.38)

I. Dil: Şiirin ilk dikkati çeken özelliği sade ve açık dille yazılmış olmasıdır. Aradan 652 yıl geçtiği halde Yunus'un kullandığı dil hemen hemen aynı kalmıştır. (Yunus 1240 yılında doğmuş, 1322 yılında ölmüştür) Bu sağlamlık ve sürekliliğin sebebi, Yunus'un şiirini herkesin bildiği ve kullandığı kelimelerle yazmış olmasıdır.

Yunus, şiiri ile <<herkes>>e, bütün millete hitap etmek istediği için, <<herkesin dili>>ni kullanmıştır.

Fakat burada şuurlu bir seçişten çok, Yunus'un bizzat kendisinin bir <<halk adamı>> olmasının rolü daha büyük olsa gerektir. Kafiye tarzı gösteriyor ki, Yunus, Halk şiiri geleneği içinde yetişmiş, fakat aruz veznini ve gazel tarzını kullanacak kadar da yüksek veya yabancı edebiyata âşina olmuştur.

Yunus'un şiiri, dil ve şekil bakımından Türk halk geleneği ile Türklerin İslâmlıktan sonra tesiri altında kaldıkları Fars-Arap kültürünün bir terkibidir.

II. Zaman: Dokuzuncu mısra Yunus'un zaman karşısında aldığı tavrın anahtarını verir:

Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler

Divan'ında bulunan ölüm şiirleri de gösterir ki, Yunus, aktüalitenin, içinde yaşanılan zamanın değil, ebediyetin adamıdır. Onu ilgilendiren dünya ve fâni varlık değil, Tanrı'dır.

Fakat şair, bu şiirini söylediği an bu dünyada, buna göre ondan(Tanrı'dan) uzak bulunmaktadır. Ruhu <<an>>dan <<ebediyet>>e, kendi <<ben>>inden Tanrı'ya uçmak için daimi bir bekleyiş içindedir.

Can kanadı açuk gerek uçuban dosta gitmege

mısraı, bu özleyişli durumu canlı bir şekilde ifade eder.

III. Mekân: Canı her an dosta uçmağa hazır olan şairin bu dünyaya bağlanmayacağı aşikârdır. Yunus, ötelerin şâiridir. Sevgili <<burada>> değil, <<ötede>>dir. Şair ona ulaşmak için, Ferhat gibi dağların bünyadını kazar, kayalar keser. Şiire bütünü ile sevgiliye ulaşmak için mekânı aşma duygusu hâkimdir.

Dutulmadı Yunus canı geçdi tamudan uçmagı

mısraı, Yunus'un ruhuna hakim olan, aşma, ötelere gitme iştiyakının ne kadar kuvvetli olduğunu gösteriyor. Onun için gaye,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
ne bu dünya, ne de öbür dünyadır. Tanrı'nın kendisidir. Cennet dahi eblehlerin canını esir eden bir tuzaktır.

IV. İnsan: Şiirde sözkonusu olan insan Yunus'un kendisidir. Bu, bir <<ben>> şiiridir. Şiire <<lirik eda>>yı veren de budur. Yunus kendisini Tanrı'ya âşık olan <<ışk erenleri>>nden biri telakki eder. Aynı Tanrı'yı sevenler birbirine eşit insanlardan mürekkep bir cemaat teşkil ederler.

<<Işk eri>>nin başlıca özelliği kendini Tanrı'ya adamış olmasıdır. Bu da <<ferdî benlik>>i aşmağı gerektirir.

Aşık olan miskin olur Hak yolına teslîm olur

Burada <<miskinlik>> kelimesini bugün anlaşılan alelâde mânada almamak lâzımdır. Kendini Tanrı'ya adayan derviş, dünyevî değerlere önem vermediği için fakirliği tercih eder, kimse ile didişmez. Bundan dolayı dışardan bakanlara âciz görünür. Fakat o, dördüncü beyitte belirtildiği üzere, dağları yerinden oynatacak bir güce sahiptir. Bu güç kendini beşerî ihtiraslardan kurtarma şeklinde gösterir.

V. Duygu ve düşünce: Şiire hâkim olan temel duygu Tanrı sevgisi <<aşk>>tır. Aşk, kendi dar benliğini aşmak, Tanrı'ya doğru yönelmek, onu istemek demektir. Bu sevgi, iştiyak veya özlem, âşığa büyük bir güç kazandırır:

Bin Hamza'ca kuvvet vermiş kaadir Çalab ışk erine
Tağları yolından ırar kasdider dosta gitmege

beyti, âşığın da bir nevi (kahraman) olduğunu gösterir. Hazret-i Muhammed'in amcası olan Hamza, Müslüman olduktan sonra savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş ve din yolunda savaşan güçlü insanların timsali olmuştur.

İmanın insanlara büyük bir güç verdiği bilinen bir vâkıadır.

İmanlı insan, Yunus'un bu şiirinden de anlaşılacağı üzere, ölümden korkmaz. O, ruhun ebedî olduğuna inanır. Bu inanç onu cesur ve kahraman yapar. Türk-İslâm tarihinde din ile kahramanlığın birleşmesini bu psikolojik durum ile açıklayabiliriz. Fakat Yunus, bir savaş kahramanı, bir <<gazi>> değil, bir <<aşk>> ve <<barış kahramanı>>, bir <<veli>>dir.

VI. Kendini aşma: Yunus'un bütün şiirleri gibi bu şiirine de varoluşçu filozofların çağdaş düşünceye göre işledikleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
<<kendini aşma>> duygusu veya fikri hakimdir. Kendini daima noksan, eksik, küçük veya yarım hisseden insan, kendini tamamlayacak, saadete kavuşturacak büyük, ebedî, güzel bir varlığa karşı derin bir özlem duyar. Dinlere göre bu özlenen varlık Tanrı'dır. İnsanoğlu yalnız ona kavuşunca bütünlüğe kavuşur ve sonu gelmez mutluluğa ulaşır. Yunus'un da katıldığı mistiklere göre; yeryüzünde hiç bir şey onun yerini tutmaz, eblehlere tuzak olan cennet bile...

VII. Anlatış tarzı: Yunus'un bu şiiri aruzun dört müstef'ilâtün kalıbı ile yazılmıştır. Her mısraı ikiye bölmek mümkündür. İç yarım kafiyeler de taşıyan bazı beyitleri, Türk Halk edebiyatına uygun dörtlükler şeklinde yazmak mümkündür:

Aşık olan miskin olur
Hak yolına teslim olur
Her ne dirsen boyun tutar
Çâre yok gönül yıkmaga

Bildük gelenler geçdiler
Gördük konanlar göçdiler
Işk şarabın içen canlar
Uymaz göçmege konmaga

Her mısraın kendi içinde iki bölüme, beyitlerin dört ayrı mısraa ayrılması Yunus'un şiirine özel bir ahenk veriyor.

Daha önce de belirtildiği üzere, Yunus'un kafiyeleri Halk şiirinde olduğu gibi yarım kafiyedir: atmaga,gitmege, akıtmaga, yakmaga, tudmaga, yıkmaga...

Bu kafiye tarzı ona Türkçe kelimelerle kafiye yapma ve Türkçe kelimelerle düşünme imkânını veriyor.

Yunus fikirlerini anlatırken çok defa halk dilinde kullanılan deyimlerle geleneksel hayallere baş vurur, fakat kendisi de orjinal ifadeler yaratır.

Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga

mısraında şairin Tanrı'ya bağlılığı somut bir şekilde anlatılmıştır. İkinci mısrada <<başını götürüp gitmek>> de böyledir. Tanrı insanı hareket ettiren güçtür. O olmadan vücut hareket etmez. Yunus bu beyti ile görülenin arkasındaki görünmez gücü belirtiyor.

İkinci beyitte sıralanan <<gönül, can, akıl, bilü>> insanın içinde bulunan manevî kuvvetlerdir. Bu kuvvetler belli bir hedefe

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yönelmezse, insanoğlu şaşkınlıktan kurtulamaz. Sevilen varlık, Tanrı, insan ruhuna ruhuna huzur ve sükûn verir. Yunus'un kullandığı <<karar>> kelimesi, bu iki kelimeden daha mânalıdır.

<<Can kanadı>> isim tamlamasında manevî bir varlık olan can ile maddî bir varlık olan kanat birleştirilmiştir. Burada gizli bir benzetme vardır. Can, Tanrı'ya uçmak isteyen bir kuştur.

Üçüncü beyitte aynı benzetme <<togan>> kelimesi ile ifade edilmiş, fakat mânası değiştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Tanrı, kendisini seveni doğan edince, onu, ördek ve keklik avlamağa salar. Yunus'un bu son kelimelerle neyi kasdettiği belli değildir.

İnsanın avcı bir doğana benzetilmesi Yunus'un yaşadığı devirde hâlâ canlılığını devam ettiren atlı-göçebe kültürüne çok yakındır.

Beşinci beyitte dağları külünk ile yaran Ferhat ifadesi, İslâm edebiyatlarında önemli bir yer tutan <<Ferhat ile Şirin>> hikâyesinden alınmıştır. Ferhat, sevdiği Şirin'e kavuşmak için karşılaştığı bütün engelleri aşan iradeli âşık tipidir.

Yunus, beşinci beyitte <<âb-ı hayat>> benzetmesini altıncı beyitte başka bir şekilde devam ettiriyor. Yunus'a göre <<âb-ı hayat çeşmesi>> âşıkların sevgililerine kavuştukları yerdir. Fakat bu çeşme başına gelen âşıklar, susuzluklarını gideremezler, yanarlar. Burada Yunus, geleneksel benzetmeye yeni bir incelik katıyor.

Yedinci beyitte Yunus, Tanrı'yı cennet ümidi ile sevenler için küçümseyici bir kelime kullanıyor: <<Eblehler>> Cennet eblehlerin canını tutmak için bir <<tuzak>>tır. <<Cennet>>i isteyenler gerçek âşık değillerdir. Zira cennet, insanın hodgâmca arzularına tekabül eder. Bu bir kadının kendisini değil de malını, mülkünü sevmeğe benzer. Gerçek âşık, şahsî gayeler peşinde koşmaz, kendini aşar.

Sekizinci beyitteki <<boyun tutmak>>, <<gönül yıkmak>> deyimleri halk dilinden alınmışlardır ve somutturlar. Onuncu beyitteki << yola düşüp dosta gider>> ifadesi de somut bir vasıf taşır.

Yunus'un şiirinde güzelliği temin eden başlıca üslûp vasıtaları sadelik, ahenk ve yoğunluktur. Yunus bu şiirinde genellikle insanı hareket halinde gösteren aktif ifadeler kullanmıştır. Bu da onun ruhunda İslâm mistisizmine rağmen, atlı-göçebe medeniyetine has özellikleri muhafaza ettiğine bir delil sayılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ISBN.975-400-059-X